

Implicacions filosòfiques i teològiques d'un concepte radical: estudi del terme '*speculator*' en el text *Tractatus de tempore adventus antichristi* d'Arnau de Vilanova i la seva continuïtat en el pensament de l'autor

Màster universitari en Identitat Europea Medieval

Treball de final de màster

UDL: Curs 2021-2022

Ramon Guijosa Calderó

Tutor: Jaume Mensa i Valls

“Constitui super vos speculatores. Audite vocem tube”

Jer 6, 17.

Resum

En el present treball es tracta el tema de la continuïtat conceptual a la filosofia d'Arnau de Vilanova entre els termes '*speculator*', que apareix en el text *Tractatus de tempore adventus antichristi*, i '*praeco*', el qual el trobem en el *De mysterio cymbalorum ecclesiae*. Per tal de dur a terme la recerca es farà servir una metodologia exegetica que permeti desgranar el contingut conceptual dels termes, per tal de poder veure quina mena de continuïtat es pot observar. La clau hermenèutica que s'empra presenta com a eix vertebrador el concepte de radicalitat.

Paraules clau: continuïtat, Arnau de Vilanova, '*speculator*', '*praeco*' i radicalitat.

Resumen

En el presente trabajo se trata el tema de la continuidad conceptual en la filosofía de Arnau de Vilanova entre los términos '*speculator*', que aparece en el texto *Tractatus de tempore adventus antichristi*, y '*praeco*', el cual lo encontramos en el *De mysterio cymbalorum ecclesiae*. Para llevar a cabo la investigación se utilizará una metodología exegetica que permita desgranar el contenido conceptual de los términos, para poder ver qué continuidad se puede observar. La clave hermenéutica que se emplea presenta como eje vertebrador el concepto de radicalidad.

Palabras clave: continuidad, Arnau de Vilanova, '*speculator*', '*praeco*' y radicalidad.

Abstract

This paper deals with the conceptual continuity in Arnau of Vilanova's philosophy between the terms '*speculator*' that appears in the text *Tractatus de tempore adventus antichristi*, and '*praeco*', which we find in *De mysterio cymbalorum ecclesiae*. To carry out the research, an exegetical methodology will be used that allows us to unravel the conceptual content of the terms, in order to see what kind of continuity can be observed. The hermeneutical key that is used presents the concept of radicality as a backbone.

Keywords: continuity, Arnau of Vilanova, '*speculator*', '*praeco*' and radicality.

Índex

1. Introducció	6
1.1 Objectius	6
1.2 Metodologia	7
1.3 Tesi.....	9
1.4 Estat de la qüestió	10
2. Arnau de Vilanova, teòleg.....	12
2.1. Escatologia com a crítica ideològico-teològica	13
2.2. Coneixement mèdic i coneixement teològic	15
2.3. Concepte de radicalitat.....	17
3. Els ‘ <i>speculatores</i> ’	20
3.1. Font primària: <i>Tractatus de tempore adventus antichristi</i>	22
3.1.1. Manuscrits	22
3.1.2. Gènesi del tractat i estructura interna	23
3.2. Desenvolupament del concepte d’‘ <i>speculatores</i> ’	27
3.2.1. La metàfora auditiva: la trompeta de Jer 6, 17	27
3.2.2. La ignorància	30
3.2.3. La feina dels ‘ <i>speculatores</i> ’ com a imperatiu diví	31
3.2.4. L’‘ <i>specula</i> ’	33
3.2.5. Les Sagrades Escriptures	34
3.2.6. La veu del terror: incís en l’aspecte ideològic de l’escatologia arnaldiana 36	
3.2.7. Mals receptors del missatge apocalíptic: els obstinats	39
3.2.8. És possible conèixer els temps finals?.....	39
3.2.9. Un coneixement per revelació	46
3.2.10. Arnau de Vilanova, ‘ <i>Speculator</i> ’	49

3.2.11.	La recapitulació de Mestre Arnau	51
4.	Els ‘precones’	55
4.1.	Font primària: <i>De mysterio cymbalorum ecclesiae</i>	55
4.1.1.	Manuscrits	55
4.1.2.	Gènesi del tractat i estructura interna	56
4.2.	Desenvolupament del concepte de ‘precones’	59
4.2.1.	El so de les campanes petites i grosses	60
4.2.2.	Elias i Enoc, ‘precones’ suprems	63
4.2.3.	Delimitació dels camps del saber que poden ser estudiats	65
4.2.4.	El deure dels heralds i la finalitat del catolicisme	67
4.2.5.	El càstig a la negligència dels ‘precones’	70
4.2.6.	La conveniència de conèixer els temps de l’Anticrist	71
5.	Continuïtat entre el concepte d’‘speculatores’ i el concepte de ‘precones’	73
5.1.	Divergències i similituds	74
5.1.1.	Estudi terminològic	74
5.1.2.	El canvi de to estilístic: d’un kèrigma a un discurs acadèmic	75
5.1.3.	Les revelacions	77
5.1.4.	La culpabilitat dels fidels i el fi de la doctrina catòlica	79
5.1.5.	L’imperatiu i el càstig divins	81
5.1.6.	Balanç sobre la continuïtat entre el concepte d’‘speculatores’ i el de ‘precones’	83
5.2.	La radicalitat com a element explicatiu de la continuïtat entre els conceptes ..	85
6.	Conclusions	89
7.	Suggerències a futures investigacions	91
8.	Bibliografia	93
	Apèndix	96

1. Introducció

La figura d'Arnau de Vilanova, que sempre ha estat controvertida i ha provocat riquíssims i aferrissats debats entre els seus estudiosos, és l'eix central del present treball. Un fet destacable de la figura de l'autor és la seva tardana vocació teològica, ben entrats els seus cinquanta anys. Cal recordar que Mestre Arnau havia destacat sempre per la seva dedicació mèdica, arribant a ser probablement el metge més important de la seva època, el qual va posar en pràctica els seus coneixements amb la monarquia de la Corona d'Aragó. Aquesta connexió amb les altes esferes polítiques s'estenia fins al papat, Bonifaci VIII i Climent V, respectivament. Concretament, amb Climent V tingué una relació particular gràcies a la qual, probablement, va sortir millor parat d'allò que calia esperar del procés inquisitorial iniciat contra ell a París l'any 1301 per part dels seus adversaris, els mestres seculars.

Aquest fet ens permet presentar la faceta que en aquest treball es vol destacar de la vida d'Arnau de Vilanova: la connexió entre les seves idees vigoroses i la realitat social i intel·lectual del seu moment. En contra d'allò que intuïtivament pot semblar aquesta brevíssima presentació biogràfica d'Arnau, no es pretén pas aquí explicar una mena de pensament a partir dels elements destacats de la biografia de l'autor. És exactament el contrari. A partir de la seva filosofia, concretament amb el concepte radical d'*'speculatores'*, es tractarà de veure com el seu pensament es va veure influenciat i, consegüentment, com la seva forma de pensar va rebre les conseqüències de la mateixa radicalitat. La interrelació tan discutida en la història de la filosofia entre obra i autor es resol en favor de l'obra com a factor explicatiu dels esdeveniments intel·lectuals d'Arnau de Vilanova.

1.1 Objectius

Els objectius del present treball d'investigació poden emmarcar-se dins del següent aspecte: oferir llum a un tema tan fosc del pensament arnaldià com són les implicacions teològiques que els conceptes de *'speculatores'* i *'praecones'*¹ duen en ells mateixos. Per tant, l'objectiu principal de la investigació és esbrinar quin tipus de continuïtat existeix

¹ El terme *'praecones'* presenta les característiques ortogràfiques del llatí clàssic. Tanmateix, Arnau de Vilanova, com que és un autor medieval, fa servir el terme sense la lletra "a", tal com era comú en el llatí medieval. Per aquest motiu, a partir d'ara, es farà servir sempre el terme de la mateixa manera que ho escriví Mestre Arnau, quedant el terme així: *'precones'*.

entre els dos conceptes esmentats del pensament d'Arnau de Vilanova. El desenvolupament d'aquest objectiu funciona com a eix vertebrador del cos del treball perquè permet posar en òrbita, en forma de conceptes correlatius, les principals temàtiques de la teologia escatològica arnaldiana.

D'aquesta manera, de forma paral·lela a l'objectiu principal del treball apareixen els següents objectius secundaris. El primer d'ells és veure quina és la forma concreta d'articulació del concepte d' '*speculatores*' i de '*precones*' en la filosofia de l'autor, a més a més d'explorar quins són els fonaments bíblics i filosòfics que atorguen fermesa a la seva reflexió al respecte. El segon objectiu consisteix a explorar els motius del canvi de tot entre ambdós termes i com respon aquest canvi a la disputa que Mestre Arnau va tenir amb els mestres seculars parisencs al voltant de l'any 1300 i amb els teòlegs dominics posteriorment. Finalment, un objectiu transversal del treball també és oferir una perspectiva de les característiques d'Arnau de Vilanova com a pensador. En aquest punt es pretén relacionar el concepte de radicalitat amb la seva profunda voluntat de reforma política.

1.2 Metodologia

La metodologia que es farà servir en aquest treball és l'exegesi textual. La metodologia exegetica permet posar el focus d'atenció primari en el treball conceptual. Aquesta anàlisi presenta com a principal pretensió el fet de desgranar conceptualment les exposicions de Mestre Arnau sobre els '*speculatores*' i els '*precones*' en les seves obres. Concretament, es tractarà d'analitzar la reflexió que l'autor elabora d'aquests dos conceptes en els dos textos que es presenten a continuació. El primer text, el qual funcionarà com a font primària essencial en l'elaboració del treball, és l'opuscle anomenat *Tractatus de tempore adventus antichristi*. En aquesta font es busca trobar el fonament conceptual de l'empresa escatològica arnaldiana. Per tal de fer-ho, es prestarà especial atenció als següents punts que permetin aclarir i fer explícits tots els matisos que el concepte presenta dins del tractat arnaldia: gènesi, significat, ús, terminologia i conceptes correlatius.

El segon text, entès en termes de font primària complementària, el qual és també un opuscle, és el *De Mystério cymbalorum ecclesiae*. En aquest text s'hi posarà el lent en cercar una continuïtat entre el concepte d'*speculatores*, la formulació genuïna arnaldiana que trobem en el *Tractatus de tempore adventus antichristi*, i el concepte de '*speculatores*', el terme que actualitza Mestre Arnau en el ja citat opuscle complementari.

A més a més del treball eminentment d'anàlisi conceptual, a partir de la investigació del concepte de *'precones'* es pretén estudiar de forma pràctica l'evolució del pensament arnaldia, així com l'impacte que tingué la formulació d'un concepte tan radical com el d'*'speculatores'* en el desenvolupament de la seva filosofia.

Addicionalment, cal matisar que la metodologia exegètica que se seguirà en el treball presenta un eix axiològic central; un punt a partir del qual els diferents conceptes que apareixeran aconseguiran la justificació de la seva tria per l'elaboració del treball: la radicalitat. El concepte de radicalitat és presentat com a medul·la del cos del treball perquè permet posar de manifest de la manera més evident possible les conseqüències filosòfiques i teològiques que els conceptes arnaldians escollits presenten. Tenint la radicalitat del pensament arnaldia en el centre, es pot parlar d'Arnau de Vilanova molt més enllà de la simple categorització de pensador heterodox. La radicalitat permet presentar la filosofia arnaldiana com una teologia amb uns matisos polítics explícits. Així doncs, prestant atenció a la radicalitat dels conceptes arnaldians es pot presentar de forma òptima la fervent discussió que Mestre Arnau tingué amb els teòlegs dominics després de la disputa amb els mestres seculars a París i, sobretot, la forma mitjançant la qual aquesta discussió es veu plasmada en la mateixa filosofia de l'autor.

Pel que fa a la importància del treball exegètic, resulta especialment útil recalcar que, principalment, el valor que aquesta metodologia presenta és la precisió que atorga al discurs filosòfic, permetent que en la reflexió es pugui filar tan prim com sigui possible. Així doncs, la justificació de la tria d'aquesta metodologia rau en el fet que l'exegesi se centra en la reflexió sobre el text per sobre de tot, encara que, evidentment, la literatura secundària per consultar serà incorporada al discurs, però sempre a partir de l'exegesi principal. Allò que es pretén és la construcció d'un discurs que emergeixi de si mateix; que es construeixi a partir de l'explicitació dels fragments menys clars i de caràcter més literari de les obres sota el prisma enlluernador del concepte de radicalitat.

Per acabar, cal afegir quines seran les claus hermenèutiques d'interpretació dels textos. Com ja s'ha apuntat, la primera i central serà la radicalitat. Les idees fruit de la intromissió de la radicalitat com a element clau del seu pensament permeten articular un pensament que resulta, a parts iguals, tan ric com críptic. Conseqüentment, com a quefer de caràcter procedimental, resulta necessari destacar dues tasques essencials per tal d'aconseguir penetrar el sentit teològic de les tesis arnaldianes. La primera clau hermenèutica a escala pràctica serà l'estudi de les metàfores literàries emprades per Mestre Arnau. La filosofia arnaldiana es caracteritza per un estil nodrit, i de vegades

embossat, de literaturització dels arguments teològics. Per aquest motiu, en comptes de tan sols apropar-nos al significat del text tot resseguint la cadena lògica dels sil·logismes com si es tractés d'un tractat tomista, resulta òptim deturar-se en l'anàlisi dels elements literaris utilitzats, els quals carreguen de força i significació teològica els conceptes.

Evidentment, una grandíssima part de les metàfores emprades per l'autor s'emmarquen en la tradició profètica de la Bíblia. Per aquest motiu, la segona clau hermenèutica és la reflexió bíblica. L'anàlisi crítica del treball consistirà a reflexionar sobre la validesa teològico-filosòfica de les citacions de determinats versicles de les Sagrades Escripures. És a dir, no es tractarà de posar en dubte el valor epistemològic de la citació en qüestió, sinó d'estudiar la seva cohesió dins del discurs arnaldian i de presentar diferents hipòtesis sobre el perquè d'haver triat aquests versicles com a font d'autoritat i no uns altres.

1.3 Tesi

El cos del treball s'articula al voltant de la següent tesi: la radicalitat del pensament teològic de Mestre Arnau és el segell personal de l'autor, el qual implica dos aspectes essencials. El primer d'ells és que la teologia escatològica d'Arnau de Vilanova inclou un missatge de crítica política o, expressat amb major precisió, crítica ideològica, molt agosarat. La proclama de l'Anticrist és una forma de fer trontollar la cristiandat, per la qual cosa, el fi últim de la proclama és la voluntat profunda de la cristiandat, element que enllaça a la perfecció amb l'ocupació mèdica de l'autor, essent per extensió la tasca de sanar la cristiandat una extensió de la seva feina mèdica.

En segon lloc, aquest segell personal de l'autor implica inherentment un seguit de conseqüències. Encara que en la present investigació es parlarà de les conseqüències fàctiques en l'àmbit intel·lectual de l'autor, com per exemple la disputa amb els mestres parisencs o l'inici de procés inquisitorial, la tesi per sostenir en el treball presenta un matís que cal remarcar adequadament. Allò que se sostindrà al llarg del treball és que el segell personal de la radicalitat és ben bé el nucli motor del pensament escatològic arnaldian. És a dir, és a causa de la radicalitat que presenten les tesis arnaldianes que la seva mateixa filosofia avança. El fet de presentar un terme tan complex d'acceptar a escala teològica pels dominics com el terme d'*'speculatores'* atorga un impuls filosòfic imparable al pensament d'Arnau; permet que la filosofia de l'autor sigui dinàmica en essència. Per tant, en conclusió, la tesi subjacent en tot el treball contempla la radicalitat del pensament

d'Arnau com a força conceptual motriu, la qual deriva en la voluntat de reforma ideològica i que s'acaba traduint de forma indefugible en la modulació inevitablement dinàmica de la seva pròpia reflexió.

1.4 Estat de la qüestió

La investigació arnaldiana, tenint en compte el grau de maduresa que ha assolit en els últims anys, és encara ben jove. La investigació arnaldiana en els països catalans es remunta a la feina del professor Josep Perarnau i companyia, arnaldistes de vocació que posaren els punts sobre les is pel que fa a la direcció que hauria de prendre la investigació sobre Arnau de Vilanova. En el tema referent a bibliografia, en el present apartat del treball s'esmentaran, per ordre de major concreció i adequació al tema, els diferents estudis realitzats sobre Mestre Arnau que puguin ser de profit per a l'elaboració d'aquesta investigació. Per aquesta raó, en aquest apartat s'ometran, en la mesura que resulti possible a causa de la impossibilitat de separar radicalment ambdues esferes intel·lectuals de l'autor, les diverses obres i estudis que tracten els afers exclusivament mèdics.

En primer lloc, resulta de vital importància parar atenció a la guia bibliogràfica² elaborada pel professor Jaume Mensa sobre l'estat de la investigació espiritual³ arnaldiana. Anteriorment, només Miquel Batllori l'any 1954 i Francesco Santi en el 1982 havien presentat compilacions de bibliografia. En el cas que ens ocupa, que és l'edició de Jaume Mensa, es presenta la bibliografia arnaldiana espiritual classificada en diferents punts: estudis, fonts, llistats d'obres espirituals, investigació espiritual, presentacions generals i divulgacions.

Segonament, cal anunciar aquell que possiblement és el projecte de major abast dels estudis arnaldians en les darreres dècades: els AVOThO⁴. El primer volum dels AVOThO fou publicat el 1971, gràcies al suport que la Unió Acadèmica Internacional va oferir a l'Institut d'Estudis Catalans. Actualment, el projecte ha editat el volum XIV, i

² Mensa i Valls, Jaume. *Arnau de Vilanova, espiritual: guia bibliogràfica*, Barcelona, IEC, 1994.

³ El terme "espiritual" és sovint emprat en la terminologia arnaldiana per a referir-se a la disciplina filosòfica de l'autor. Tot i així, aquest terme no és exactament un sinònim complet de "filosòfic". Aquest terme es fa servir, generalment, per tal d'aglutinar en una sola categoria les diverses obres no mèdiques de l'autor. S'anomenen "espirituals" pel fet que tracten temes allunyats de la plasticitat de la carn i la fisicitat de la disciplina mèdica, com per exemple la filosofia, teologia, escatologia, crítica ideològica, confessions, etc.

⁴ Acrònim de: *Arnaldus de Villanova Opera Theologica Omnia*. Es tracta d'un projecte encarregat d'editar críticament la totalitat de les obres espirituals de l'autor, precedits d'una presentació de l'estat de la investigació del text en qüestió. Aquest projecte és el germà petit dels AVOMO: *Arnaldus de Villanova Opera Medica Omnia*.

estan en preparació els volums XII i II. En esment a la nostra investigació, cal deturar-se en el cinquè volum⁵ d'aquesta col·lecció. El professor Perarnau elabora en el present volum una cronologia de les obres d'Arnau, una reconstrucció de la gènesi del text arnaldia del *Tractatus de tempore adventus antichristi*, així com la presentació dels principals conceptes tractats en l'opuscle. En aquesta ben construïda introducció, Perarnau redacta l'anàlisi més acurada del concepte d' 'speculatores' que hom pot trobar en la literatura secundària arnaldiana. Per aquest motiu, la introducció elaborada per Josep Perarnau és un fonament essencial de la present investigació, de manera que aquest treball ha de ser entès com un intent de continuar la feina que el professor Perarnau va iniciar.

Hi ha un segon lloc en el qual es pot veure un tractament en particular del concepte arnaldia d' 'speculatores': el text de Manfred Gerwing, *Vom Ende der Zeit*⁶. D'una forma menys sistemàtica que Perarnau, l'autor ofereix en la present obra un breu estudi dels 'speculatores', centrant-se sobretot en la seva missió teològica. A més a més, el text de Gerwing sistematitza d'una forma eficient el *Tractatus de tempore adventus antichristi* i fa aterrar la reflexió teològica arnaldiana sobre l'adveniment de l'Anticrist en el pensament de Mestre Arnau. També cal citar el text *Medicine and religion*⁷ de Joseph Ziegler. Encara de manera més superficial que Gerwing, l'autor tracta explícitament el concepte d' 'speculatores', tot confrontant-lo amb el de 'praecones'. A més a més, l'obra resulta interessant perquè es posa el focus en l'ambivalència del pensament mèdic i espiritual d'Arnau.

D'altra banda, un altre text essencial per a la comprensió de la continuïtat entre el concepte d' 'speculatores' i 'praecones' és l'edició crítica que Josep Perarnau elaborà de l'opuscle *De Mystério cymbalorum ecclesiae*⁸. A més a més de l'edició crítica, l'article de Perarnau tracta el concepte de 'precones' i la seva relació amb els 'speculatores'. Resulta adient destacar que el tema de la continuïtat entre ambdós conceptes es tracta en l'article, encara en fase de publicació, de Maria Cabré⁹ sobre el text primitiu *De Mystério*

⁵ *De Vilanova, Arnau. Tractatus de tempore adventus antichristi. Ipsius et aliorum scripta coeava*, Perarnau, Josep. Barcelona, IEC, 2014, AVOThO.

⁶ Gerwing, Manfred. *Vom Ende der Zeit. Der traktat des Arnald von Villanova über die Ankunft des Antichrist in der akademischen Auseinandersetzung zu Beginn des 14. Jahrhunderts*, Münster, Aschendorff Verlag, 1996.

⁷ Ziegler, Joseph. *Medicine and religion. The case of Arnau de Vilanova*, Oxford, Clarendon Press, 1998.

⁸ Perarnau, Josep. "El text primitiu del *mysterio cymbalorum ecclesiae* d'Arnau de Vilanova". *ATCA* 7/8 (1989): 7-182.

⁹ Cabré, Maria. "El *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* d'Arnau de Vilanova: un status quaestionis", en procés de publicació dins les *Actes de la IV Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova*.

cymbalorum ecclesiae. En aquest text l'autora elabora un brevíssim estat de la qüestió sobre el text, tot relacionant-lo directament amb el seu predecessor: el *Tractatus de tempore adventus antichristi*, a més a més d'oferir una recopilació de manuscrits que de l'obra.

Finalment, és indispensable citar el text de Jaume Mensa sobre la polèmica teològica de Mestre Arnau amb els teòlegs professionals de París¹⁰. Aquest text, que fou la tesi doctoral de l'autor, explora la totalitat dels arguments de la polèmica escatològica entre Arnau de Vilanova i els teòlegs professionals dominics, sent l'obra principal escrita respecte a aquest fet, motiu pel qual resulta essencial la seva consideració en el present treball. Per últim, és necessària una matisació quant a la present investigació: el camp sobre el qual s'està investigant és un àmbit amb una trajectòria més que ferma, però el tema concret sobre el qual el present treball se centra no ho és pas. Tal com s'ha pogut observar en aquest brevíssim *status quaestionis* elaborat en les pàgines precedents, la literatura arnaldiana sobre els dos conceptes centrals per estudiar és molt limitada.

El present treball ha de ser concebut com a pur treball d'investigació amb el qual es pretén oferir una anàlisi sistemàtica dels conceptes tractats, així com la plasmació de la radicalitat del pensament arnaldia i les conseqüències immediates en el seu pensament. D'aquesta manera, la metodologia exegetica troba aquí la seva justificació última. A causa de l'absència d'una bibliografia específica voluminosa al respecte, cal conformar-se amb una bibliografia secundària de caràcter preparatiu. Tot i això, aquest fet juga a favor dels objectius de la investigació, ja que permet que el pes del treball eminentment conceptual s'accentui al màxim, tot donant lloc a un treball d'investigació en el sentit genuí del terme.

2. Arnau de Vilanova, teòleg

En els següents apartats es tractarà de fer esment de les diferents claus interpretatives que conformen la visió que en el present treball es defensarà sobre la figura d'Arnau de Vilanova com a pensador. Aquest apartat està format per tres eixos principals. En primer lloc, la forma concreta que té Mestre Arnau de comprendre l'escatologia i les seves implicacions polítiques i de crítica ideològica. Segonament, es presenta la dialèctica que

¹⁰ Mensa i Valls, Jaume. *Les raons d'un anunci apocalíptic. La polèmica escatològica entre Arnau de Vilanova i els filòsofs i teòlegs professionals (1297-1305): anàlisi dels arguments i de les argumentacions*, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya, Col·lectània Sant Pacià, 61, 1998.

hi ha entre el pensament teològic i el pensament mèdic de l'autor. En darrer terme, el tercer punt d'aquest apartat incideix en el concepte guia del present treball: la radicalitat. La funció principal d'aquest apartat és la d'oferir una panoràmica general dels punts centrals de la filosofia arnaldiana, així com fer un incís en els punts de fuga més destacables del seu pensament i remarcar els conceptes capitals que ens permetran resseguir les línies essencials dels textos de l'autor. Per tant, allunyat de pretendre oferir una presentació biogràfica, aquí es pretén ressaltar i, sobretot, a manera de preludei conceptual a l'anàlisi concreta dels textos, fer encabir la vasta amplitud del pensament arnaldia en un quadre concret: Arnau de Vilanova com a teòleg.

2.1. Escatologia com a crítica ideològico-teològica

El tema de l'adveniment de l'Anticrist com a tema escatològic central en el pensament arnaldia obre una sèrie de preguntes que van molt més enllà del text, de mode que seran presentades en aquest apartat com a forma de presentar l'amplitud de l'abast del pensament de l'autor. La pregunta capital per la qual val la pena encetar el tema és la que segueix: és la teologia escatològica arnaldiana un fi sapiencial en si mateix, o bé és la forma concreta que Mestre Arnau utilitza per a la seva crítica social? La posició que en el present treball es proposa tracta de prendre una certa distància del to dicotòmic que la pregunta presenta en aparença. El punt, per tant, és que l'escatologia arnaldiana porta implícita una crítica ideològica i alhora, la forma d'articular la crítica ideològica necessita una escatologia ferma i fonamentada bíblicament de manera sòlida.

Per tal de prosseguir en aquesta argumentació cal saber, en primer lloc, contra què carrega Arnau de Vilanova. Els principals focus de la crítica ideològica arnaldiana que es desprenen de la lectura dels textos els podem identificar en dos aspectes diferenciats, però que guarden certa relació entre ells. El primer cavall de batalla contra el qual Mestre Arnau arremet és el paper passiu dels eclesiàstics. La seva formulació dels deures dels talaiers es caracteritza pel paper actiu que els '*speculatores*' tenen. A més a més, aquesta concepció activa del paper dels talaiers ve reforçada per la mateixa posada en escena de les seves funcions, que són llegides en termes de deure o incumbència: «*Prima est quod incumbit speculatoribus ecclesie, Dei precepto, scrutari Scripturam sacram et exponere populo fidei revelationes Dei contentas in ea de ultimis temporibus seculi*» (*Tractatus de*

tempore adventus antichristi, 1478-1480)¹¹. En aquest fragment en el qual l'autor comença a recopilar les funcions dels talaiers, veiem que ells tenen el deure de fer-ho: és un imperatiu diví.

Els talaiers van molt més enllà de la funció dels sacerdots. Aquesta formulació tan concreta del quefer teològic ens indica dues qüestions. La primera d'elles és que Arnau de Vilanova, indirectament, acusa el sacerdoci de no avisar als cristians de l'adveniment de l'Anticrist. La segona, més concreta i menys explícita en els textos, ens indica que la passivitat dels clergues minva l'espiritualitat del poble cristià. Aquest darrer punt s'explica i s'entén per si mateix parant atenció al segon pilar de crítica de Mestre Arnau: la lectura de les Escriptures. El fet és que el clergat projecta la seva passivitat al poble cristià mitjançant la prohibició de l'escrutini bíblic. El clergue és l'intermediari entre el missatge evangèlic i l'home. Però, seguint el fil del pensament arnaldianà, aquesta mediació és insuficient per tal d'arribar a copsar el sentit propi de les Escriptures, és a dir, l'arribada de l'Anticrist, ja que si l'accés a les Escriptures està reservat al sacerdoci i aquest col·lectiu no es preocupa d'alertar la població, el poble cristià es troba en un perill sever a escala espiritual.

L'escatologia i el missatge profètic es fusionen en un conjunt indestriable de coneixement teològic i crítica ideològica en la formulació arnaldiana dels '*speculatores*' perquè en la mateixa naturalesa dels talaiers hi és la funció activa d'escrutini bíblic, fent així palesa una mancança de coneixement estructural en l'Església de la seva època. Les tesis apocalíptiques de Mestre Arnau impactaren directament contra el si de l'església, de manera que les seves paraules esdevingueren realment, a més a més d'una formulació concreta de l'advinguda de l'Anticrist, amb tots els problemes i incomoditats teòriques a escala teològica que pugui implicar, un sacseig violent del monopoli eclesiàstic sobre el coneixement i la pregària¹² en la mesura que tenien com a centre de la crítica l'accés exclusiu del clergat a les Sagrades Escriptures.

¹¹ A partir d'aquest punt en endavant, el tractat arnaldianà *Tractatus de tempore adventus antichristi* se citarà de la següent manera abreviada: (*TdTAA*, línia de l'Edició de Josep Perarnau en el text: Perarnau, Josep. "El text primitiu del *mysterio cymbalorum ecclesiae* d'Arnau de Vilanova". *ATCA* 7/8 (1989): 7-182).

¹² Ziegler, Joseph. *Medicine and religion. The case of Arnau de Vilanova*, Oxford, Clarendon Press, 1998: 139.

2.2. Coneixement mèdic i coneixement teològic

Un dels punts més singulars i als quals cal parar una atenció més concisa és la connexió conceptual que tenen els coneixements mèdic i teològic en el pensament d'Arnau de Vilanova. Mestre Arnau tingué una formació mèdica molt sòlida que d'alguna manera es fa patent en els seus escrits espirituals. No és ben bé d'un ús anàleg de metodologies ni d'una reestructuració del vocabulari mèdic per tal d'adaptar-lo d'alguna manera al teològic, sinó que es tracta exactament d'una forma concreta d'enfocar els problemes i les dificultats teològics que s'assimila de forma considerable a com s'enfocaven els problemes de salut física.

El punt de connexió més estret el trobem en la concepció que té el mateix Arnau de Vilanova de la seva tasca com a teòleg. De la mateixa manera que els metges tenen la funció de diagnosticar i curar els pacients, els '*speculatores*' tenen la funció de diagnosticar i curar la humanitat¹³. A la literatura secundària arnaldiana trobem una línia de reflexions que vinculen la feina espiritual i la feina mèdica de l'autor d'acord amb als conceptes de diagnòstic i teràpia¹⁴. A més a més, també cal afegir un parell de conceptes més que són clau per tal d'entendre aquesta connexió: malaltia¹⁵ i el seu contrari, salut. Aquests quatre conceptes ens permeten veure l'amplitud de la reflexió sobre la connexió entre ambdues disciplines de coneixement amb un prisma especialment concret¹⁶.

Cal remarcar que el centre axial del tema que es presenta és el concepte de diagnòstic. Aquest terme ens permet entendre que la tasca implícita de la reflexió teològica arnaldiana passa per un coneixement de l'estat de salut de la humanitat. Sense un diagnòstic queda completament descartada qualsevol mena de possibilitat d'articulació de crítica teològico-social. El focus de la reivindicació teològica amb implicacions ideològiques es concreta amb la formulació d'una revisió sistemàtica de

¹³ Gerwing, Manfred. *Vom Ende der Zeit. Der traktat des Arnald von Villanova über die Ankunft des Antichrist in der akademischen Auseinandersetzung zu Beginn des 14. Jahrhunderts*, Münster, Aschendorff Verlag, 1996: 239.

¹⁴ '*Diagnose*' i '*Therapie*'. Conceptes presentats per Manfred Gerwing al text: Gerwing, Manfred. *Vom Ende der Zeit. Der traktat des Arnald von Villanova über die Ankunft des Antichrist in der akademischen Auseinandersetzung zu Beginn des 14. Jahrhunderts*, Münster, Aschendorff Verlag, 1996: 239.

¹⁵ '*Sickness*'. Concepte presentat per Ziegler al text: Ziegler, Joseph. *Medicine and religion. The case of Arnau de Vilanova*, Oxford, Clarendon Press, 1998: 143.

¹⁶ Cal matisar el fet que aquests quatre conceptes esmentats, a saber, diagnòstic, teràpia, malaltia i salut, no són termes genuïnament arnaldians, sinó que són les eines conceptuais que els investigadors que treballen les connexions entre l'esfera mèdica i la teològica en el pensament d'Arnau. Per tant, en el present punt es faran servir com allò que són: conceptes que ens permeten concretar la complexa i poc explícita aproximació que Arnau de Vilanova té al respecte.

totes les parts del cos social i el judici ferm sobre la salut de la mateixa. Així doncs, el diagnòstic permet a Arnau de Vilanova entendre que la salut de la humanitat es veu minvada per l'acció d'una malaltia.

Aquesta malaltia, consegüentment, necessita una teràpia que serà duta a terme per algú amb els coneixements suficients per a sanar la malaltia que el cos pateixi. En el cas que pertoca als afers teològics, la malaltia de què estem parlant és una crisi profunda a l'espiritualitat cristiana marcada pel desconeixement generalitzat del fenomen de l'adveniment de l'Anticrist. La desconeixença d'aquest fet, juntament amb el monopoli sapiencial del clergat i la falta d'accés de la humanitat a les Sagrades Escripures, és la causa principal de la malaltia que impregna la societat cristiana de finals del segle XIII i principis del XIV. Per tant, la solució per Mestre Arnau és clara: es necessita una teràpia. I qui serà l'encarregat de dur a terme tal teràpia? Els talaiers. D'aquesta manera, Arnau presenta una crítica social de caràcter eminentment constructiu. Esbossa un problema, una causa i una solució a partir de l'elaboració d'una reflexió teòrica sobre l'Adveniment de l'Anticrist que li permet posar sobre la taula els problemes reals que l'Església de la seva època presentava.

També cal remarcar el fet que Arnau de Vilanova estableix un paral·lelisme en l'àmbit epistemològic entre medicina i teologia en la separació teòrica, però interconnexió entre pràctica i teoria. La medicina intel·lectualista¹⁷ per a Arnau tenia dues parts. Una primera part teòrica, caracteritzada per la reflexió especulativa, les bases teòriques de la qual foren el nou Aristòtil, quant a fonament racional, i el nou Galè pel que fa a conceptualització de la mateixa medicina¹⁸. La segona part de la medicina arnaldiana, tot i intel·lectualista, presentava un vessant pràctic i caràcter físic. Paral·lelament, la teologia també presenta aquest doble vessant. Existeix una esfera del pensament teològic que es refereix únicament a una disciplina especulativa, encarregada d'esbrinar i plantejar qüestions d'una talla purament conceptual i teòrica. Però allò que és important de tenir en compte és que la reflexió escatològica té una implicació pràctica en el moment en el qual incideix en la societat mitjançant la crítica social. Així doncs, Arnau de Vilanova subratlla tant les conseqüències reals com les pràctiques de les idees que professa a escala

¹⁷ Aquesta era la nomenclatura que tingué l'aproximació arnaldiana a la medicina.

¹⁸ Mensa i Valls, Jaume. "Conocimiento médico y conocimiento teológico", en procés de publicació dins la *Revista Española de Filosofía Medieval*.

teològica, paral·lelament a la seva percepció de la medicina física com aquella en què la ciència especulativa i l'art pràctic estan inextricablement lligats¹⁹.

Finalment, cal considerar també el fet que el paral·lelisme que el pensament d'Arnau de Vilanova presenta entre el coneixement teològic i el mèdic reverteix positivament per a l'autor. Deixant de banda el fet que a escala conceptual la metàfora entre ambdues disciplines sapiencials nodreix conceptualment ambdues recerques, establir una connexió entre la teologia, disciplina en la qual Mestre Arnau estava encara una mica verd respecte als teòlegs de professió, i medicina, disciplina en la qual Arnau de Vilanova se situava al capdamunt dels metges de la seva època, ajuda a recobrir d'autoritat el pensament espiritual arnaldià. La metàfora mèdica, a més a més de tenir un valor conceptual accentuat, permet recobrir el seu discurs teològic d'una autoritat provinent de la medicina que és més difícil de contraatacar per part dels seus rivals.

Un escrit escolàstic canònic hauria sigut més difícil de defensar per a Arnau, atès que les eines que ell posseïa afavorien notablement una mena de discurs profètic com el que presenta al *Tractatus de tempore adventus antichristi*, encara que això li comportés problemes. En aquest punt, val a dir que de cap de les maneres s'està insinuant que la destresa argumentativa a escala teològica d'Arnau de Vilanova fos inferior a la de cap teòleg de la seva època, sinó que allò que cal remarcar del tractat és que d'Arnau de Vilanova, gràcies a la seva subtilitat, és capaç d'elaborar un tractat escatològic, l'argumentari del qual es reforça de manera completament implícita amb la seva fama com a metge d'alt nivell.

2.3. *Concepte de radicalitat*

Abans de fer aterrar la reflexió sobre la radicalitat en el pensament arnaldià, com a pas previ cal concretar què entenem per radicalitat i quins matisos presenta. El punt clau de la radicalitat que aquí es vol subratllar és el fet que aquest concepte ha de ser entès en termes de contrapoder²⁰. La radicalitat té la característica inherent d'aproximar-se a un

¹⁹ Ziegler, Joseph. *Medicine and religion. The case of Arnau de Vilanova*, Oxford, Clarendon Press, 1998: 146.

²⁰ Aquesta definició i presentació de la radicalitat està fonamentada en les tesis del filòsof i crític social Chad Kautzer: «*As essentially oppositional and counter-hegemonic, radical philosophy seeks to undermine or dismantle that which it opposes through successful, theoretically informed political struggle*». Recuperat de: Kautzer, Chad. *Radical Philosophy: An introduction*, London, Routledge, 2016: 4. Evidentment, el sentit que l'autor dona és contemporani. Tot i això, resulta útil com a marc de referència tenir present aquesta línia contemporània de pensament per tal d'ubicar conceptualment el terme de radicalitat.

extrem que resulta perillós per a determinades postures més moderades. Cal remarcar també que l'arbitrarietat de categoritzar uns pensaments com a "radicals" i uns altres com a "moderats" duu implícita una lògica que, d'alguna manera, legitima un discurs de veritat. És a dir, allò concordant o, fins i tot, que és fonament del discurs de veritat imperant presenta un estatus epistemològic privilegiat perquè no té cap mena de càrrega de prova²¹.

La Baixa Edat Mitjana, sobretot a partir del monopoli cognoscitiu que la filosofia escolàstica va llaurar durant la seva etapa de plenitud, és una època en la qual la mateixa manera de comprendre la filosofia i la teologia reforçaven la lògica de la rigidesa del discurs de veritat i la necessitat imperiosa d'una càrrega de prova ferma per tal de prendre en consideració qualsevol postura que escapés dels límits conceptuals que la tradició tan curiosament havia delimitat. Això no implica que no hi hagués cap possibilitat d'introduir noves formes de pensament, atès que de fet la mateixa escolàstica i el fonament aristotèlic que la nodreix pot ser entesa en termes de renovació de la filosofia de l'època, però sempre dins d'unes pautes.

El discurs de veritat basa la seva legitimació en el fet que no és mai unívoc; hi ha tota una sèrie de postures diferents amb les quals convergeix que donen força al seu impuls. Sense aquesta xarxa d'intercanvis argumentals qualsevol discurs de veritat no tindria cap mena de forma d'existència, ja que el discurs de veritat ha de ser entès en termes de sistema planetari en el qual la veritat dominant se situa en el centre de gravetat i la resta de propostes epistèmiques hi orbiten a l'entorn, veient-se afectades i modificades per ell. A partir del discurs de veritat s'organitzen les categories de "radical" o "moderat"; són categories que no es creen del no-res. Tal com s'ha insinuat ja, aquesta forma de fer encabir les propostes intel·lectuals en determinats compartiments respon a la lògica que té i reproduïx el discurs de veritat d'autoprotegir-se.

Aquesta mena de discurs presenta una línia canònica de pensament. És l'eix gravitacional. La resta de postures "moderades" confronten aquest eix central i el fan redefinir-se. És totalment gràcies a les divergències que les postures moderades exposen que el discurs de veritat imperant avança i es perfecciona, tot tapant els buits argumentals

²¹ Per "càrrega de prova" ens referim aquí al requeriment del que podríem anomenar sobreargumentació que la postura sòlidament acceptada dins de la comunitat filosòfico-teològica demanda al pensament radical per tal de prestar-li atenció. Qualsevol postura controvertida que atempta contra el discurs de veritat imperant té la càrrega de prova perquè fins i tot la seva mateixa existència necessita una justificació, atès que ha de lluitar per a ser presa en consideració.

o les febleses que les altres postures posen de manifest. Però els pensaments radicals es troben per fora d'aquesta constel·lació. Si seguim amb la metàfora astronòmica, un pensament radical seria un meteorit acostant-se a l'eix de gravetat. La mateixa dinàmica de funcionament del discurs de veritat imperant implica que hi ha pensaments que se situaran a fora de la constel·lació perquè l'existència mateixa de propostes d'aquesta mena posen en risc la seva existència.

Un pensament radical es posiciona frontalment en contra d'alguna o més d'una de les bases discursives i teòriques essencials del discurs imperant, esdevenint així la seva simple formulació una crítica violenta. És per aquest precís motiu que la frase inicial del present punt cobra sentit: un pensament radical sempre actua com a contrapoder. Però ara cal afegir el matís que no sempre serà intencionat. La seva conformació és en si mateixa problemàtica, sigui la intenció de l'autor o autora crítica o no. Un pensament radical sempre incomoda, ja sigui en l'àmbit filosòfico-teològic o en qualsevol altre àmbit de coneixement possible. La radicalitat, per tant, es caracteritza pel seu caràcter confrontatiu.

Un cop esmentat el caràcter de la radicalitat, cal veure per què el pensament arnaldia es podria catalogar com a tal i quins matisos presenta. Per començar, cal veure que el pensament escatològic arnaldia ataca frontalment la feina que els tomistes havien realitzat d'adquirir arguments de Tomàs d'Aquino per tal de rebatre la possibilitat de conèixer prèviament els temps finals²², és a dir, la vinguda de l'Anticrist. La postura dominica tenia un argumentari sòlidament edificat i ancorat a la tradició bibliopatrística, de manera que Arnau de Vilanova, si volia fer valer la seva posició, havia de presentar un argumentari encara més sòlid i ben fonamentat.

Seguint la línia que s'ha exposat més amunt, la càrrega de la prova la té sempre qui atempta d'alguna manera o altra l'ordre de les coses. Per aquesta raó la radicalitat d'Arnau de Vilanova s'accentua d'acord amb el tractament que ell mateix té de la seva pròpia escatologia. L'escatologia arnaldiana inclou en el seu fibló un dur missatge de crítica social. Es tracta d'un escrit que posa incòmode per motius teològics, però que encara incomoda més per les implicacions polítiques i reformadores²³ de les seves tesis.

²² Mensa i Valls, Jaume. "Arnau de Vilanova adversario de Tomás de Aquino: La polémica sobre la conveniencia de conocer los tiempos finales". *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Âge*, 1, Tome 81 (2014): 101.

²³ L'adjectiu "reformador" ha de ser entès en el sentit més acurat i literal del terme. Per tal de fer-ho patent, es pot prestar atenció a les paraules que ofereix Sebastià Giralt al respecte: «No hi ha dubte que la fama de reformador espiritual perseguit per l'ortodòxia catòlica que conservava Arnau va despertar un innegable interès en alguns sectors del protestantisme dels segles XVI i XVII envers la seva figura i la seva obra» (Giralt, Sebastià. "Arnau de Vilanova en la Reforma protestant". *Faventia*, 31/1-2 (2009): 207).

El discurs de veritat oficial en resposta es torna evident: les tesis d'Arnau de Vilanova són problemàtiques i suposen un perill. Allò que Mestre Arnau suggeria era molt més que una veritat teològica sobre la vinguda de l'Anticrist, ja que en el seu missatge hi trobem una manera subtil, elegant, però incisiva de posar a prova el discurs de veritat oficial.

D'aquesta manera, el concepte de radicalitat resulta forçosament una eina d'especial interès filosòfic per tal de poder exprémer la riquesa del pensament arnaldià. D'una manera o altra, la radicalitat és present en tot moment en la figura i en la teologia arnaldiana. És la pedra interpretativa angular a partir de la qual la feina exegètica aquí realitzada serà realitzada. Allò que cal tenir en compte és que el pensament arnaldià desenvolupat en els dos tractats que en el present treball s'estudiaran és sempre plurifocal. Tenim tant desenvolupament de la disciplina teològica, concretament l'escatologia; una crítica ideològica implícita; una sèrie de metàfores, bíbliques i no bíbliques; un coneixement mèdic d'alt nivell; i finalment un context històric enfangat marcat per la disputa.

Totes aquestes característiques de la filosofia de Mestre Arnau valen la pena de ser presos en consideració alhora, sense obviar cap aspecte per tal d'oferir l'amplitud que el tema requereix per si sol. Per aquest motiu l'eix axiològic a escala hermenèutica és la radicalitat. Amb ella es poden copsar les diferents parts del pensament d'Arnau de Vilanova de forma que cap dels aspectes essencials que configuren la seva forma de pensar quedi sense l'atenció i la consideració apropiada. La raó d'aquesta tria és que a l'hora d'aplicar el concepte de radicalitat als textos arnaldians el resultat ens permet explorar tant la seva vessant política com teològica, com la seva modulació interna a causa de les circumstàncies històriques a les quals l'autor estava sotmès. Per tant, en resum, la radicalitat serà el vector directriu del treball i l'eix a partir del qual els conceptes seran escollits, interpretats i desenvolupats.

3. Els 'speculatores'

Un cop presentada la figura d'Arnau de Vilanova com a teòleg, és hora d'assaltar el moll de l'os de la qüestió: el concepte d'*'speculatores'* present en el text *Tractatus de tempore*

Concretament, uns pensadors que es van veure directament influïts per la filosofia arnaldiana foren els calvinistes de Herborn, en la primera meitat del segle XVII, i els de Leiden, en la segona (Ramis Barceló, Rafael. "Arnau de Vilanova i el pensament reformat". *Comprendre*, 20/1 (2018): 128).

adventus antichristi. Per tal de dur a terme una exposició sistemàtica del concepte, el procediment a seguir consistirà a desgranar el concepte des de diferents angles. El primer d'ells, que servirà d'introducció, és elaborar un breu estudi del text concret que s'està tractant, tant la seva estructura interna, com el seu contingut i altres aspectes rellevants a escala filosòfico-filològica.

Posteriorment a haver vist les característiques principals de la font primària, es tractarà aquell que, sense cap dubte, és el punt central de l'apartat: el desenvolupament del concepte d'*'speculatores'*. En aquest punt es durà a terme el treball exegetíc genuí de la present investigació, que consistirà a una exposició seguint el fil conductor el mateix tractat. Respecte a la feina conceptual, se seguirà un procediment basat en desgranar el tractat, tot assenyalant en paral·lel els diferents aspectes que a continuació s'esmenten. Primerament, tenim dues línies principals, plenament interrelacionades i desenvolupades en paral·lel. La primera d'elles és la descripció, a partir de l'anàlisi concreta i situada textualment de la missió teològica dels *'speculatores'*. Posteriorment, el segon punt de desenvolupament conceptual consistirà a assenyalar quin és el paper dels talaiers dins de l'Església, tot remarcant quines són les divergències dels sentinelles respecte del sacerdoti tradicional i, sobretot, fent palesa la crítica ideològica implícita que en termes de radicalitat l'existència dels *'speculatores'* suposa.

Una altra tasca que cal dur a terme és el desenvolupament de les diferents metàfores utilitzades per Mestre Arnau al llarg del tractat, ja que permet expandir l'horitzó conceptual arnaldia més enllà dels seus mateixos conceptes, gràcies a l'ús de la metàfora com a eina lògica en teologia. L'espai dedicat a desxifrar i desenredar la literarietat de l'obra d'Arnau de Vilanova és aquest. Dos punts seran aquells que el conformen: desglossament de referències bíbliques, que conformen el 90% de les citacions que trobem en el present text²⁴, i repàs de terminologia arnaldiana, usualment també d'inspiració bíblica. Aquest punt té com a principal objectiu desfer l'entramat metafòric del text d'Arnau de Vilanova. En ell es farà un repàs de les referències bíbliques utilitzades per l'autor i la tradició que, implícitament o explícitament, cita l'autor en el text i que donen força als seus arguments.

També, en aquest apartat es tracta de fer explícita quan no ho sigui la radicalitat del pensament arnaldia. Concretament, allò que es durà a terme és una apreciació i

²⁴ Mensa i Valls, Jaume, "La Bíblia en l'obra d'Arnau de Vilanova", *La Bíblia en la literatura catalana*, ed. Joan Santanach; Joan Ferrer; Sergi Dalemus Adroher. Girona, 2022: 123.

recapitulació dels diferents conceptes correlatius al d'‘*speculatores*’ que hagin anat apareixent a l'hora d'elaborar la feina exegètica des del prisma concret de la radicalitat. En últim lloc, l'apartat tanca amb un breu punt que tracta la recapitulació que l'autor duu a terme al final de la seva obra, que funcionarà a manera de recapitulació de tot allò que la investigació textual, juntament amb la clau hermenèutica ens ha permès treure en clar del text, de mode que es pugui elaborar una síntesi concreta dels diferents aspectes claus del concepte d'‘*speculatores*’ en l'obra arnaldiana *Tractatus de tempore adventus antichristi*.

3.1. Font primària: *Tractatus de tempore adventus antichristi*

El repàs de la font primària del text es durà a terme en dos breus apartats. El primer versa sobre quins són els manuscrits en concret que han transmès el text, mentre que el segon apartat aprofundeix en l'estructura de l'escrit, així com les circumstàncies que van configurar la seva gènesi.

3.1.1. *Manuscrits*

Per tal de començar l'exposició sobre l'estat del present text, cal parar atenció als manuscrits que ens l'han transmès. En total són dotze manuscrits, tot i que l'edició crítica utilitzada per a les citacions tracta de ser màximament fidel al manuscrit BAV, Vat. lat. 3824, ff. 50c-78c. Aquest és el llistat de manuscrits que ens han transmès el text²⁵:

- a) Ciutat del Vaticà, BAV, Borgh. 205, ff. 26a-48b.
- b) Roma, Collegio Carmelitano dell'Antica osservanza, ms. III, Varia 1, ff 1a-12d.
- c) Cambridge, University Library, Mm.I.16, ff. 33b-45a.
- d) Florència, Biblioteca Nazionale Centrale, Conventi Soppressi, D. 2. 1538, ff. 60-73.
- e) Den Haag, Koninklyke Bibliothek, 71 E 44, ff. 131-138.
- f) Kues (Bernkastel), Nikolaus Spital, ms. 42, ff. 219c-238a.
- g) Londres, British Library, Cotton Vitellius, E. II, ff.
- h) París, Bibliothèque Mazarine, ms. 241, ff. 2-26.

²⁵ Llista extreta de: De Vilanova, Arnau. *Tractatus de tempore adventus antichristi. Ipsius et aliorum scripta coaeva*, Perarnau, Josep. Barcelona, IEC, 2014, AVOTHO: 122-125.

- i) París, Bibliothèque Nationale, lat. 14726, ff. 115 i 116-125.
- j) Oxford, Bodleian Library, Can. Lat. Misc. 370, ff. 60v-91r.
- k) París, Bibliothèque Nationale, lat. 3708, ff. 55-90.
- l) París, BN, lat. 14726, factici.
- m) Ciutat del Vaticà, BAV, Vat. Lat. 3824, ff. 50c-78c.

3.1.2. *Gènesi del tractat i estructura interna*

Pel que fa al text pròpiament dit, cal començar posar sobre la taula un aspecte rellevant. El text original d'Arnau de Vilanova no s'anomenava *Tractatus de tempore adventus antichristi*. Primerament, l'autor va presentar, aprofitant la seva estada a París²⁶ la tardor de l'any 1299 com a ambaixador del rei Jaume II, va fer arribar al canceller de l'Estudi de París²⁷ una sèrie de còpies d'un tractat que conté la idea principal del missatge profètic arnaldianà anomenat *De adventus antichristi*. El problema fou que el text no agradà gens a París. Els diferents professors de la facultat de Teologia van atacar els escrits arnaldians, fins a tal punt d'obrir un procés inquisitorial contra l'autor '*in causa fidei*'.

Aquest fet és el motiu principal de l'existència del *Tractatus de tempore adventus antichristi*. Això es deu al fet que, per tal de respondre les objeccions que els professors de teologia parisencs poguessin fer-li, va redactar unes línies addicionals dedicades enterament a aquesta qüestió. El cas és que el text del *Tractatus de tempore adventus antichristi* està conformat alhora per tres parts ben diferenciades. La primera i la tercera, que corresponen a les línies 1-892 i 1588-1650 respectivament, conformen el contingut complet del *De adventus antichristi*. La resta es divideix en les respostes a les objeccions que Mestre Arnau escriu per a defensar el *De adventus antichristi*, les respostes des de París a objeccions dels '*doctores parisenses*' i, per últim, la resposta acusadora dels professors de París, que corresponen a les línies 893-1037, 1038-1403 i 1404-1584.

Una altra classificació de l'estructura de l'obra a tenir en compte és l'elaborada per Manfred Gerwing²⁸. L'autor sosté que el text es conforma per tres parts diferenciades:

²⁶ Hi ha una polèmica al respecte de l'any d'anada d'Arnau de Vilanova a París. Segons Josep Perarnau, Arnau de Vilanova va fer dos viatges a la ciutat, un a la tardor de 1299 i un altre a l'any 1300. Per contra, McVaugh afirma que només hi va fer un viatge. (McVaugh, Michael. "Arnau de Vilanova and Paris. One embassy or two?" *Archives d'histoire Doctrinale et Littéraire Du Moyen Age*, 73 (2006): 33).

²⁷ Íbid, 39.

²⁸ Gerwing, Manfred. *Vom Ende der Zeit. Der traktat des Arnald von Villanova über die Ankunft des Antichrist in der akademischen Auseinandersetzung zu Beginn des 14. Jahrhunderts*, Münster, Aschendorff Verlag, 1996: 80.

'principia', *'conclusiones'* i una darrera part escrita després de la seva actuació a París. La primera part, els *'principia'*, fou escrit l'any 1297 i és la part que va dels folis 50va fins al 68ra del manuscrit Vat. Lat. 3824. A la segona part del tractat, segons aquesta classificació, hi veiem reflectida la part del tractat dirigida als teòlegs parisencs, i va dels folis 77vb fins al 78va del mateix manuscrit. Finalment, la tercera part, que va del foli 68ra fins al 77vb del Vat. Lat. 3824, conté la resposta que Mestre Arnau donà a les objeccions dels teòlegs de París. El text en qüestió d'aquesta tercera part, segons Gerwing, fou escrit l'any 1300 o bé a París o Roma, o bé de camí d'una ciutat a l'altra.

Pel que respecta al contingut intern, Mossèn Josep Perarnau elaborà un esquema²⁹ molt acurat dels continguts del tractat que val la pena citar:

I. Títol-incipit

II. 2-112. Els talaiers i la seva funció en l'Església

2-18. La preocupació maternal de Déu envers el seu poble...

19-24. ...li assegura talaiers que l'avisin dels perills que se li abalancen

25-38. ...i l'avis a fer cas dels talaiers

39-52. Obligacions mútues de talaiers i d'oients

53-72. Gravetat de les esmentades obligacions mútues

73-97. Tant talaiers-pastors com talaiers-profetes ho són per raons idèntiques:

85-93. a) seuen damunt la talaia de l'Escriptura

94-97. b) fiten l'esdevenidor

98-112. Obligació de comunicar les previsions als altres

III. 113-272. Com ha de ser el crit dels talaiers

113-115. Els talaiers anuncien les noccs eternes, música celestial per als espirituals (i l. 149 i 155)

115-177. Però els mundans necessiten un toc agut de trompeta o de botzina que els aterri

177-227. Els mundans obstinats no s'aterren per res

228-272. Els mundans no obstinats s'aterren per l'anunci de la mort, sobretot de la que compareix imminent

IV. 273-377. Que han de proclamar els talaiers a fi d'aterrar

273-277. No el dia i l'hora de la fi, cosa reservada a Déu

278-300. Poden proclamar que a cadascú li arriba corrent la mort personal

301-315. Proclama inútil: és cosa massa general i sabuda

²⁹ Esquema amb algunes modificacions extret de: Perarnau, Josep. "El text primitiu del *mysterio cymbalorum ecclesiae* d'Arnau de Vilanova". ATCA 7/8 (1989): 22-24.

316-323. Cal, doncs, espantar tothom amb un tro fort i sobtat: el món s'acabarà abans de dos-cents anys

324-366. Objeció: ja Pau afirmava trobar-se en “el període final dels segles”; resposta: diferència entre “període final dels segles” i “temps finals”

367-377. Objeció: «No us pertoca de conèixer el temps»; resposta: Déu permet de saber el temps de l'Anticrist i la brevetat del temps restant

V. 378-418. Condicions que fan creïble la proclamació dels talaiers

378-401. No pretendre, com a falsos profetes, anunciar els futurs lliures i contingents

402-406. No basar-se en l'endevinació ni en d'altres curiositats

407-418. Basar-se només en la revelació divina

VI. 419-828. Conveniència de conèixer per endavant el fi dels temps

419-432. El temps final és allò que més convé a l'Església de saber per endavant

433-443. Déu, per tant, volgué avisar-la de la gran tribulació, desemmascarant:

443-445. a) els qui la col·loquen molt tard

446-454. b) els qui la col·loquen molt prop

455-469. Pau dona per senyal la tribulació de l'Anticrist, Jesús també, i n'indiquen les característiques

470-481. El mateix Jesús diu que els senyals de la fi arribaran immediatament després de la màxima tribulació

481-534. Ell mateix, en Mt 24, 1-3 indica els signes de la segona vinguda i de la fi del món en tres graus de proximitat: d'anys, de mesos i de dies o d'hores

535-680. Exclòs el coneixement de dia i d'hora, l'any es pot saber per “l'abominació de la desolació”, ja que “dia” significa “any”...

681-782. ...i encara any lunar o solar, no hebdomadal

730-753. La profecia de Daniel, tot i ésser difícil de comprendre, només és tancada als impius 754-782. La interpretació de Daniel és confirmada per la Sibila Eritrea

783-804. Després de la persecució del màxim Anticrist, el món no allargarà un segle

804-808. Cal, doncs, alegrar-se només en el Senyor

809-828. Objeció astronòmica: el curs del món ha de durar trenta-sis mil anys. Resposta: Déu el pot accelerar

VII. 829-1001. Resposta a tres objeccions contra la correcció del recompte

829-852. Objeció a les línies

378-401 i resposta: de vegades és acceptable d'intentar predir els esdeveniments futurs

853-936. Objeció i resposta al cas concret de predir la duració del món i la seva fi a base de Dan XII, 11

937-963. Objeció: l'explicació d'Arnau és contrària a l'antiga; resposta: l'antiga és «*contra vim et seriem litterae textualis*»

964-1001. Conseqüència: la interpretació arnaldiana no és temerària ni falsa ni errònia i no pot ser prohibida

VIII. 1002-1168. Confirmació de la conveniència

1002-1069. Objeció d'Agustí contra la conveniència i resposta: no diu res contra un recompte basat en l'Escriptura

1070-1116. Altra objeció d'Agustí i resposta: ell es refereix a un recompte basat en possibilitats humanes

1117-1126. El mateix Jesús confirma la conveniència pel fet de remetre a la profecia de Daniel

1126-1157. L'exposició arnaldiana de Daniel és catòlica i possible

1158-1168. És convenient a pastors, a governants i a predicadors a fi d'encarrilar la gent

IX. 1169-1466. Resposta a les objeccions personals

1169-1249. Objeció: és doctrina temerària; resposta: no ho és la que es basa en Daniel i coincideix amb sant Agustí

1250-1298. Objeció: és contrària a les decretals que criden a croada; resposta: en salva la intenció, car prepara al domini de la Jerusalem terrenal i a l'adquisició de la celeste

1299-1316. Objeció: no és doctrina d'un teòleg; resposta: s'ha de mirar la doctrina, no la persona, car l'Esperit bufa on vol

1317-1343. Objeció: posa en evidència els teòlegs de París; resposta: que tapin la boca dels detractors escrutant l'Escriptura

1343-1466. Els teòlegs de París escandalitzaren tothom en prescindir de la Santa Seu

X. 1467-1469. Doxologia final

XI. 1470-1524. Resum del tractat en forma de nou tesis

XII. 1525. Èxplícit.

Per acabar, val a dir que pel que respecta l'estil del text, dues remarques resulten realment necessàries de fer. La primera remarca refereix al to del tractat. Hom podria pensar que, tenint en compte les implicacions que va tenir el text per a la pròpia vida de l'autor, el text ha de presentar un to agressiu. De fet, resulta que és tot el contrari. El fet que el text presenti unes tesis polèmiques no implica necessàriament que el to del text sigui agre. El *Tractatus de tempore adventus antichristi* es caracteritza per la subtilitat de la forma d'argumentar d'Arnau de Vilanova. És més: no és fins ben entrats en el text que descobrim quin és el propòsit real del tractat i quins matisos ideològics duu implícita l'escatologia de l'autor.

Aquest primer fet es relaciona immediatament amb la segona remarca estilística aquí proposada. L'autor, d'alguna manera, amaga els conceptes que presenta. I quina és la forma privilegiada que troba Mestre Arnau per a dur-ho a terme? La literaturització de

l'argumentació. L'escrit del *Tractatus de tempore adventus antichristi* representa un desplegament de metàfores continuat. Les metàfores no solament tenen un valor exemplificador, sinó que de vegades el sil·logisme és en si mateix metafòric. Aquest fet dona una doble profunditat al tractat en qüestió, ja que gràcies a l'ús de la metàfora que Arnau de Vilanova fa podem accedir a un mar de conceptes i simbolismes que enriqueixen profundament l'obra, els quals seran els punts centrals del treball conceptual que es durà a terme en el proper punt d'aquest apartat.

3.2. Desenvolupament del concepte d' 'speculatores'

El desenvolupament del concepte d' 'speculatores' es realitza prenent com a base dos aspectes interrelacionats: la seva missió i el seu paper dins de l'Església. Per tant, en aquest punt es procedeix a fer un repàs sistemàtic de tota l'obra del *Tractatus de tempore adventus antichristi*, prenent com a eix central la missió, tasques, funcions, raó d'existència, justificació teòrica a escala teològica de la seva necessitat i relació amb l'Església i l'estament eclesiàstic dels 'speculatores'.

3.2.1. La metàfora auditiva: la trompeta de Jer 6, 17

En primer lloc, cal remarcar que Arnau de Vilanova comença el text citant Jer 6, 17: «*Constitui super vos speculatores, auditem vocem tube*» (TdTAA, 1). El fet de començar el text amb aquesta cita bíblica posa de manifest de manera immediata i inicial un dels punts essencials de la forma de fer teologia arnaldiana: basada en l'escrutini acurat de les Sagrades Escripures. La força de l'argumentari arnaldia la trobem en el fet que l'autor presenta la seva obra com a bíblicament necessària³⁰.

En aquesta primera frase ja hi descobrim una de les metàfores bíbliques de les quals Arnau de Vilanova n'estirarà el fil: la metàfora auditiva. La forma que té l'autor de fer entendre la intensitat del missatge profètic és aprofitant la metàfora auditiva que apareix al versicle de Jeremies. Allò que els 'speculatores' fan és un clam, tan fort com el so que una trompeta produeix. La humanitat no només ha de sentir el so, sinó que l'ha

³⁰ El terme de "necessitat bíblica" és en aquest punt emprat en el sentit de necessitat lògica i d'implicació fonamental. El punt clau de la teologia arnaldiana és que es presenta a si mateixa com una de necessitat divina. Per aquest mateix motiu Arnau de Vilanova cita imperiosament la *Bíblia*. Es tracta d'entendre que Arnau de Vilanova no escriu aquest text perquè consideri que ha d'escriure sobre aquest tema, sinó que la mateixa motivació d'escriptura és bíblica.

d'escoltar; ha de parar-hi atenció. La veu dels '*speculatores*' en si mateixa té un significat digne de ser escoltat. Però el motiu principal d'aquest fet és perquè els '*speculatores*' fan estar a la guaita el poble d'un crit d'alarma. A Arnau de Vilanova aquest versicle li permet elaborar la primera connexió entre la seva teologia escatològica i les Sagrades Escripures. L'autor aprofita l'amenaça que Jeremies en l'Antic Testament fa al poble d'Israel per tal de legitimar bíblicament la vinguda de l'Anticrist. En el cas que ocupa, el senyal d'alarma de què parla Déu no és llegida igual que en el sentit bíblic per Mestre Arnau. D'allò que cal guarir-se i el motiu pel qual els '*speculatores*' tenen necessitat d'existència no és la guerra contra el poble de Sió que Déu anuncia a Jer 6, 23³¹, sinó que és la calamitat.

Arnau prossegueix i en els següents passatges del text explica detingudament de quina manera és operativa la metàfora auditiva de la trompeta. Comença presentant la següent explicació: «*vox tube quidem est vox speculatoris*» (TdTAA, 26). No hi ha distinció entre l'alarma de la calamitat i la veu dels '*speculatores*' perquè ells mateixos amb la seva pròpia veu són el so de la calamitat. És a dir, la trompeta de la qual parla el versicle de Jeremies és la veu dels talaiers segons la teologia arnaldiana. Però Arnau de Vilanova estira encara més l'argument: «*Etenim ille idem qui est speculator in quantum previdet futuras perplexitates, tuba dicitur in quantum efficaciter eas notificat, sicque corda somnolentorum aut torpentium evigilantur*» (TdTAA, 26-31).

Els talaiers són anomenats trompetes perquè informen de les calamitats, tot despertant el cor d'aquells qui estan adormits. La trompeta és trompeta en tant que notifica els perills i desperta els cors amb el seu so. Per tant, la metàfora auditiva arnaldiana va més enllà d'una metàfora literària i es transforma, gràcies a la precisió i explicitació del paper de la trompeta i els talaiers en aquest darrer fragment citat, en una metàfora funcional. Els '*speculatores*' no són una trompeta, sinó que la toquen i la fan sonar. Són els encarregats d'activar l'alarma de la calamitat prenent com a instrument la seva veu, a la qual Arnau de Vilanova assimila la trompeta.

En aquest moment, convé parar atenció a una altra cita bíblica d'Ap 2,7 que ens presenta Mestre Arnau en el seu escrit:

«Nam, qui solum auditu corporis percipiunt, aures habent et non audiunt, quia, licet aures habeant corporis, non tamen audiunt auribus cordis. Et ideo, ad differentiam

³¹ Jer 6, 23: «*sagittam et scutum arripiet crudelis est et non miserebitur vox eius quasi mare sonabit et super equos ascendent praeparati quasi vir ad proelium adversum te filia Sion*».

istorum, dicitur in Apocalypsi: “Qui habet aures audiendi audiat quid Spiritus dicat ecclesiis”» (TdTAA, 37-38).

Aquest cop la cita bíblica serveix per a fonamentar la metàfora del so, aquest cop en el Nou Testament. La utilització del fragment de l'Apocalipsi permet a l'autor donar una perspectiva més profunda del so. Els talaiers són els encarregats de proferir el so que ens anuncia el terror. Però això no implica que el paper de la humanitat sigui plenament passiu. Sí que és cert que qui té l'obligació de fer sonar la trompeta de la seva veu és el talaier. Tot i això, l'home amant de Déu ha de fer l'esforç per escoltar. D'aquesta manera cobra sentit la distinció que Mestre Arnau fa dels dos tipus de forma possible d'escoltar: amb el cor i amb el cos. Escoltar amb el cos implica inequívocament la impossibilitat d'apreciar el missatge profètic que la trompetada del talaier duu. Aquell qui escolta amb el cos, per a Arnau, realment no escolta, sinó que només sent. Per altra banda, escoltar amb el cor és l'acció genuïna d'escoltar, ja que es percep la profunditat del missatge escatològic que el bramul que la simbòlica trompeta del talaier provoca.

Finalment, Mestre Arnau conclou l'explicació de la metàfora auditiva anunciant quina és la tasca que han de dur a terme els talaiers. La seva feina, a efectes pràctics, consisteix essencialment a avisar de la calamitat al poble: «*Speculatorum enim officium est, previsis imminentibus adversitatibus, clangere buccina vel tubam sonare taliter, inquam, ut prevista terribili voce significant*» (TdTAA, 42-43). Arnau parla dels 'speculatores' i de la seva tasca en termes de deure i d'obligació. Ells han estat designats pel Senyor i la seva principal esmena i ocupació és la salvació de la humanitat³², de mode que no és una tasca opcional. Són la forma que Déu té de fer saber a la humanitat el cataclisme imminent.

Això ens permet entendre que la visió que Arnau té de Déu no el configura com a Déu venjatiu. Es tracta d'un Déu que té cura de la seva obra. Per tant, en comptes d'un

³² Gerwing, Manfred. *Vom Ende der Zeit. Der traktat des Arnald von Villanova über die Ankunft des Antichrist in der akademischen Auseinandersetzung zu Beginn des 14. Jahrhunderts*, Münster, Aschendorff Verlag, 1996: 240. Aquest concepte de maternitat de Déu ha fet fortuna en teories contemporànies de pensament teològic feminista. Un bon exemple serien les reflexions de Jutta Burggraf, qui defensa la polaritat de gènere de la figura de Déu, tot fent explícits també els seus caràcters maternals: «*Dios no sólo funda y establece la paternidad, sino también la maternidad, tal y como todas las demás perfecciones de las criaturas. La Sagrada Escritura testimonia en muchos pasajes los rasgos maternales de Dios que consuela a su hijo (Is 66,13), no lo olvida nunca (Is 49,14-15), lo alza tiernamente a sus mejillas (Os 11,4) y, finalmente, le seca las lágrimas (Ap 21,4)*» (Burggraf, Jutta. “¿Dios es nuestra Madre?”. *El Dios y Padre de Nuestro Señor Jesucristo, XX Simposio Internacional de Teología*, Pamplona: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Navarra (2000): 142).

Déu en termes de càstig-venjança, estem davant d'una concepció de la divinitat caracteritzada pels seus trets maternal³³. La maternitat de Déu la veiem en el fet que ell s'esforça per situar una sèrie de personatges que s'encarregaran d'avisar la humanitat. Però aquest clam només serà escoltat per aquells qui tinguin les orelles en sintonia amb el cor. Déu cuida dels seus fills en el punt que els dona totes les claus possibles per a copsar el perill imminent. Gràcies a ell i a la seva bondat, seguint el fil de l'argumentació arnaldiana, la humanitat disposa d'uns guaites que s'encarreguen exclusivament d'avisar dels perills que estan per venir. Així doncs, l'existència dels talaiers és la millor prova per tal de sostenir que el Déu de què parla Mestre Arnau és maternal, ja que són ells l'eina que Déu atorga a la humanitat per tal de ser salvada; són l'encarnació vivent de la saviesa de Déu i, alhora, de la seva preocupació i amor per l'home.

3.2.2. La ignorància

El perill essencial del qual els '*speculatores*' guareixen la humanitat és la ignorància. Però cal matisar que la ignorància de què parla Arnau de Vilanova no és una ignorància sapiencial general. Arnau de Vilanova no és socràtic en aquest aspecte. Veiem en el text:

«In quibus primo notificatur providentia Dei circa nos ad perniciosam ignorantiam effugendam, cum dicitur: "Constitui super vos speculatores" (Jer 6, 17). Speculatoris enim officium est imminentes adversitates de longe providere ac timenti populo significare vel ut fugiat vel ut se preparet ad conflictu» (TdTAA, 19-23).

La ignorància a la qual es refereix Mestre Arnau és una ignorància teològicament situada; és ignorància de la vinguda de l'Anticrist. Però Arnau de Vilanova encara no ho ha esmentat. El text no pot començar fent una proclama tan ferma. Per aquest motiu l'autor inicia la seva reflexió teològica avisant d'un perill abstracte; d'un perill que el lector, en tant que coneix el versicle de Jeremies citat, sap que no és poca cosa encara que no tingui la concreció exacta de què es tracta. Tot i això, allò que sí que explicita Arnau de Vilanova és la funció dels talaiers. Els talaiers s'encarreguen d'advertir de les adversitats a la gent aprensiva i amb por.

³³ Íbid: 239.

3.2.3. *La feina dels ‘speculatores’ com a imperatiu diví*

En aquest punt, cal parar atenció al fet que els ‘*speculatores*’ no duen a terme aquesta tasca ni per plaer, ni per feina ni per pròpia voluntat. La cita de Jer 6, 17 ho especifica clarament: és Déu qui ha col·locat els talaiers. Els ‘*speculatores*’ estan on estan i fan allò que han de fer per imperatiu diví. Va ser la paternitat divina qui va instaurar l’eterna guàrdia dels talaiers: «*Providit igitur divina paternitas populo suo de speculatoribus, ideo ne per ignorantiam insultus futuri periret*» (TdTAA, 23-24). D’aquesta manera, en la primera pàgina del tractat, ja trobem esbossat quin és l’esquema argumentatiu bàsic arnaldia del *Tractatus de tempore adventus antichristi*.

L’esbós presenta la següent forma. Per una banda, tenim una calamitat; un anunci terrorífic del qual Déu advertí al poble d’Israel per boca del seu profeta Jeremies. Però aquest conflicte tan grandiloqüent sembla que no és percebut per la humanitat. Tot i ser generalment poruga, la humanitat no aconsegueix copsar la calamitat per si sola. Ella presenta una ignorància, de la qual Mestre Arnau ens adverteix insistentment en el seu text, que és perillosa en grau extrem. Per altra banda, Arnau de Vilanova anuncia, per boca de Jeremies, que aquells que s’encarreguen de guarir la humanitat són els ‘*speculatores*’. Però el punt essencial és que els talaiers són instruïts i encapçalats per Déu. Així doncs, veiem que els talaiers, en contraposició a la ignorància teològicament situada de què alerta Arnau de Vilanova, encarnen la saviesa divina. De cap de les maneres la posseeixen per si sols, no obstant això com a sentinelles del Senyor tenen la capacitat de fer sonar el so de la trompeta que anuncia la calamitat.

Més endavant en el text, per tal de sostenir el caràcter imperatiu de la feina dels ‘*speculatores*’, Arnau de Vilanova es val del versicle Ez 33, 2-8, cita de la qual edita i escull només aquells passatges especialment interessants per a ell:

«*Cum induxero super terram gladium”, scilicet persecutionis, “et tulerit populus terre virum unum de novissimis suis et constituerit eum super se speculatorem et ille viderit gladium venientem super terram et cecinerit buccina et annuntiaverit populo, audiens autem, quisquis ille est, sonitum buccine, et non se observaverit, veneritque gladius et tulerit eum, sanguis ipsius super caput eius erit, quia sonitum buccine audivit et non se observavit... Si autem se custodierit, animam suam salvabit. Quod si speculator viderit gladium venientem et non insonuerit buccina et populus non se custodierit, veneritque gladius et tulerit ex eis animam, ille quidem in iniquitate sua captus est, sanguinem autem eius de manu speculatoris requiram*» (TdTAA, 56-65).

Aquest versicle permet a Arnau de Vilanova posar de manifest que l'obligació que els '*speculatores*' tenen no és pas fútil. De fet, si no realitzen la funció exactament en els termes que han de fer-ho, seran fortament penalitzats. En aquest fragment hi trobem un altre símbol que resulta significatiu dins de la literarietat del text arnaldia: l'espasa. En el cas que ocupa, l'espasa és la representació figurada de la calamitat. Mentre que la trompeta era el símbol de la veu dels '*speculatores*', l'espasa és el símbol del gran terror. De nou, encara, Mestre Arnau no ha especificat de quina mena de terror està parlant. Momentàniament, pel que s'ha vist, Arnau de Vilanova presenta una sèrie de símbols i metàfores basades que beuen de les Sagrades Escripures que de diverses maneres adverteixen al lector d'un perill tan inabastable i imminent que necessita la figura dels talaiers per tal d'avisar la humanitat per tal de poder salvar-la.

Al versicle citat hi veiem el to amenaçant de Déu que caracteritza els llibres profètics de l'Antic Testament. Si el talaier no fa sonar la trompeta, la calamitat també se l'endurà a ell. D'alguna manera, Arnau de Vilanova mostra que la humanitat necessita que els talaiers duguin a terme la seva tasca fins al punt que, fins i tot a la Bíblia, Déu amenaça els mateixos '*speculatores*'. És una qüestió literalment de vida o mort. Però en aquest cas, de mort espiritual. Només aquells qui hagin pogut sentir el so produït per la trompeta dels '*speculatores*' tindran la possibilitat de salvar-se de l'espasa. Per això Déu ha situat als '*speculatores*' com a representants de la seva saviesa teològica. Tanmateix, de la mateixa manera que Déu els ha donat la trompeta per tal que avisin amb el seu so als fidels, l'espasa se'ls endurà també si resten en silenci.

Arnau, referint-se al versicle d'Ezequiel que ha citat, comenta i incideix: «*Ecce quibus verbis divina clementia palam nobis loquitur, cum aperte dicat quod taciturnitas speculatoris et audientium clamorem illius desidia reos eterne damnationis utrosque constituent*» (TdTAA, 67-69). No només els oients incapaços de sentir i, per tant, de respondre a la calamitat seran els culpables, sinó que també ho seran aquells '*speculatores*' que han guardat silenci sense haver fet servir la seva trompeta per a anunciar el terror que estava per arribar. Aquest passatge ens il·lustra per primera vegada en el text quina és la calamitat de la qual els talaiers han d'avisar: la condemna eterna. En aquest instant, Arnau de Vilanova presenta exactament el darrer punt que faltava per mostrar-nos el seu missatge. Per tant, ara Arnau ja ha fet palès per al lector quina és la raó d'aquesta necessitat imperiosa que hi hagi uns talaiers i del caràcter imperatiu de la seva tasca.

3.2.4. L' 'specula'

Un cop en aquest punt de l'argumentació, Mestre Arnau ens matisa encara més quina és la missió teològica dels 'speculatores'. Per tal de poder veure el matís que l'autor ens presenta, parem atenció al següent fragment del text arnaldia:

«Nam et verba Dei referunt populo et futura prenuntiant, iustis scilicet beatitudinis premia, peccatoribus vero damnationis eterne supplicia. Propterea Dominus, in persona prophetarum et cunctorum evangelizantium, loquens EZECHIELI, ait: "Speculatorem dedi te domui Israel". Omnes vero dicuntur ab eadem ratione speculatores, eo videlicet quia, super speculam Domini sedentes ventura prospiciunt seu contemplantur, quemadmodum ISAIAS testatur, inquit in persona sui: "Super speculam Domini ego sum, stans iugiter per diem"» (TdTAA, 77-84).

Aquí veiem que Arnau de Vilanova de nou un versicle del llibre d'Isaïes, en aquest cas Is 21, 8. En ell remarca l'autor el fet que el mateix profeta va era un 'speculator'. Però el punt especialment rellevant del fragment citat és el fet que mestre Arnau enllaça dos versicles de la Bíblia per tal d'explicar a què es refereix quan parla d' 'speculam Domini'. Segons la interpretació que hom pot fer del text bíblic, podríem entendre el terme 'specula' com a espai físic en el qual el talaier se situa. Però, més endavant, Arnau de Vilanova ens afirma clarament que l'ús del terme 'specula' té un sentit metafòric, segons ell entén en el versicle 2 Tm 3, 16:

«Specula vero Domini est sacra Scriptura, quod verba testantur APOSTOLI, Ad Timotheum, cum dicit: "Omnis Scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia, ut perfectus sit horno Dei ad omne opus bonum instructus"» (TdTAA, 85-88).

Aquest aspecte metafòric ens presenta el sentit genuí que Arnau de Vilanova dona al concepte de 'speculatores'. Per a l'autor, l' 'specula' és la Sagrada Escriptura³⁴. El fet, però, és que Arnau de Vilanova està connectant els versicles bíblics d'una manera intencionada. L'argument arnaldia funciona de la següent manera. En primer lloc, s'ha

³⁴ En aquest punt, Arnau de Vilanova està elaborant una doble metàfora basada en un joc de paraules. En llatí, el terme femení 'specula' pot ser entès com a "talaia". Per contra, el terme neutre 'specula' vol dir "mirall".

dit, tot seguint Isaïes, que els ‘*speculatores*’ són aquells qui romanen sobre l’‘*specula*’ del Senyor, tenint aquí el terme d’‘*specula*’ el sentit de talaia en el text hebreu. Però instantàniament l’autor afirma que la talaia de què parla Isaïes és vertaderament la Sagrada Escripura, i el motiu que ofereix és poc clar. Tot i això, es pot estirar la línia argumentativa arnaldiana tot afirmant que tant l’una com l’altra serveixen com a estructura bàsica de suport del fidel. Mentre que la talaia suporta físicament l’‘*speculator*’, la Bíblia el suporta en l’àmbit espiritual, de manera que el raonament que presenta basat en 2 Tm 3, 16 queda justificat per les presents raons.

3.2.5. *Les Sagrades Escripures*

En aquest punt Arnau de Vilanova ens mostra una de les línies més accentuades del seu pensament: la necessitat d’escrutini de les Sagrades Escripures. Per tal de fer-ho, l’autor cita tres fragments de la Bíblia: 2 Tm 3, 16; Jn 5, 39³⁵ i Lc 24, 45³⁶:

«"Omnis Scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia, ut perfectus sit horno Dei ad omne opus bonum instructus". Et ideo etiam pro agnitione veritatis remittebat Dominus legisperitos et rectores populi ad sacram Scripturam, inquit in Manne: "Scrutamini Scripturas". Et eadem ratione dicitur in Luca quod aperuit sensum discipulis, "ut intelligerent Scripturas", nam in eis sciebat contineri veritatem divinorum misteriorum et operum» (TdTAA, 86-93).

La primera de les cites serveix a Mestre Arnau per mostrar al lector el valor de les Sagrades Escripures, tant el seu valor sapiencial com el moral, ja que és gràcies als textos sagrats que els homes justos ho són i és la peça clau que instrueix en les bones obres i caritat. La segona cita sembla a priori un imperatiu diví. Arnau de Vilanova té la necessitat argumental de mostrar un fragment en les Escripures en el qual s’inciti precisament a escutar-les. Però el fet és que el versicle que escull l’autor en aparença és més que una incitació.

³⁵ Jn 5, 39: «*Scrutamini Scripturas*».

³⁶ Lc 24, 45: «*ut intelligerent Scripturas*».

Arnau de Vilanova, novament, utilitza les Sagrades Escripures de forma intencionada³⁷. En el versicle en qüestió, si es llegeix de forma completa, es veu un moment de la Bíblia en el qual Crist explica què es pot trobar a les Escripures. Però en parar atenció les paraules llatines, veiem que hi ha un equívoc. El versicle de Jn 5, 39 està escrit en present d'indicatiu, de manera que la conjugació verbal del verb '*scrutare*' és '*scrutamini*'. D'aquesta manera, veiem que el fragment isolat que cita Mestre Arnau no presenta un verb en imperatiu, sinó en present d'indicatiu³⁸. Allò que Arnau de Vilanova realitza és una estratègia argumentativa d'utilització capciosa de les Escripures, ja que de la forma que presenta l'autor el text, indueix a error a pensar que la forma verbal en qüestió és la imperativa i que el missatge concret del versicle és un imperatiu a estudiar les Sagrades Escripures.

Finalment, el tercer versicle que cita Arnau de Vilanova és Lc 24, 45. De nou el fragment citat per l'autor té una aparició dubtosa. L'autor, en aquest cas, està enllaçant els dos fragments. És a dir, la reconstrucció del missatge que Mestre Arnau està citant se sintetitza en el següent missatge: estudieu les Escripures per a entendre-les. L'argument d'Arnau, per tant, consta de tres moments diferenciats per tal de proposar la seva tesi sobre la Bíblia: un primer moment afirmatiu en el qual s'explica què aporta l'estudi bíblic (2 Tm 3, 16), un segon moment fet passar per imperatiu en el qual es formula la primera part d'una oració de finalitat (Jn 5, 39) i, per últim, l'oració de finalitat pròpiament (Lc 24, 45).

El valor conceptual d'aquest fragment de text és elevadíssim. Prenent com a base aquests tres passatges de les Sagrades Escripures l'autor ens ofereix un argument sòlid de la necessitat d'escrutini de la Bíblia per mandat diví. L'única forma que Arnau entén de poder copsar el sentit del missatge evangèlic és a partir de la lectura del text sagrat. Tot i això, Arnau no ho expressa de forma explícita en el text. Això ho afirmem pel fet que, justament després de la citació dels passatges, l'autor escriu: «*Ex hoc autem iam patet quod in populo fideli quicumque scrutantur sacra eloquia speculatores Domini sunt ad populum suo modo. Nam per tranquillitatem meditationis et studii sedent supra speculam eius, contemplantes futura*» (TdTAA, 94-97).

³⁷ Com es diu a la nota 27, el fragment de Jn 5, 39 citat per part d'Arnau és: «*Scrutamini Scripturas*». Però el versicle és més extens: «*scrutamini scripturas quia vos putatis in ipsis vitam aeternam habere et illae sunt quae testimonium perhibent de me*».

³⁸ En llatí, ambdues formes verbals són coincidents: la segona persona del plural del present d'indicatiu del verb '*scrutare*' és '*scrutamini*' i la forma imperativa, també.

Aquells qui escruten les Sagrades Escripures són els '*speculatores*'. D'aquesta manera, ja tenim explicitada en el text la segona part de la seva missió teològica: estudiar la Bíblia. Parafraçant Isaïes, l'autor comenta que els '*speculatores*' se situen a sobre de la '*specula*' per tal d'observar el futur, però ara ja sabem que aquest terme, en comptes de ser utilitzat en el sentit estricte de talaia, és emprat de forma metafòrica com l'equivalent conceptual de les Sagrades Escripures. Així doncs, ja tenim perfilat l'esquema bàsic del missatge escatològic Arnaldia: els '*speculatores*', gràcies al seu escrutini de les Sagrades Escripures, tenen la missió d'anunciar la fi dels dies a la resta de la humanitat.

3.2.6. *La veu del terror: incís en l'aspecte ideològic de l'escatologia arnaldiana*

El següent punt que tracta l'autor que val la pena de ser pres en consideració és la necessitat de la veu del terror. Aquest argument és plantejat per l'autor en sintonia d'una segona versió de la metàfora auditiva. L'autor reprèn el fil d'aquesta metàfora perquè necessita una forma de fer entendre d'una manera explícita que allò que els '*speculatores*' anuncien no és poca cosa: «*Etenim sonus lyre vel musica melodia non movent equum aut asinum nec demulcent, sed excitantur ad cursum vehementi sono tube vel buccine. Ideo vox terroris est talibus necessaria*» (TdTAA, 167-169). Aquí es pot apreciar que Arnau de Vilanova suggereix que allò que cal perquè un ase o un cavall es moguin és un bramul de trompeta.

Aquesta metàfora presenta una línia d'interpretació que resulta especialment interessant en el si d'aquest treball d'investigació. Fins ara, allò a què Arnau de Vilanova havia apuntat com a fi màxim del seu escrit era el combat contra la ignorància generalitzada sobre la fi dels temps. Però en aquesta metàfora es pot intuir de forma subtil que, realment, Arnau de Vilanova, valent-se de la seva teologia, apunta a un fi més elevat. En aquest punt, el prisma de la radicalitat es torna essencial per tal de desgranar la literarietat de la proposta arnaldiana. Abans d'aquest fragment, no s'havia prestat atenció al fet que l'instrument musical concret que Mestre Arnau havia pres com a centre de la metàfora auditiva fos una trompeta o una trompa. De fet, semblava que tant podria haver pres un instrument com un altre, però que el fet que la metàfora hagués estat inspirada en Jer 6, 17 era l'única raó de pes per haver-se decantat per parlar d'una trompeta.

Aquí veiem que, tot i que és cert que la metàfora té una clara influència de l'Antic Testament, potser no és l'únic motiu. A priori, podríem entendre que allò a què Arnau es

refereix amb la següent metàfora és que sense un so estrident, la humanitat no arribaria a comprendre que, efectivament, la calamitat està per venir. Però la línia interpretativa que aquí es proposa pren com a eix vertebrador el fet que s'ha comentat anteriorment de la impossibilitat estructural de dissociar l'escatologia arnaldiana de la crítica ideològica i social. Per tant, la línia aquí suggerida defensa que en les paraules d'Arnau de Vilanova hi ha una dimensió més profunda i més incisiva.

Allò que sosté Arnau és que sense un missatge apocalíptic la humanitat no estaria disposada a una renovació espiritual. Comencem amb la reconstrucció de l'argument-metàfora. Mestre Arnau parla d'un so de lira que seria insuficient per tal de mobilitzar l'ase o el cavall. Prestant l'atenció pertinent a la terminologia, veiem que els termes exactes emprats per Arnau de Vilanova són '*non movent*'. Si la qüestió essencial, segon allò que hem vist anteriorment, fos únicament el combat de la ignorància sobre l'arribada de la calamitat, quin sentit té parlar en termes de moviment? De què s'han de moure els "cavalls" si allò que cal és poder conèixer aquest fet a través dels '*speculatores*'? La resposta a la pregunta necessita una revisió dels elements principals de la metàfora.

Sembla evident que l'ase i el cavall són les representacions figurades del conjunt de la humanitat. Amb l'animalitat de l'ase i el cavall Arnau aconsegueix plasmar el tret que per a ell és més característic de la humanitat: per ella mateixa no reaccionarà; requereix un estímul, en aquest cas auditiu, per a reaccionar. Quan parlem de la lira i la trompeta, però, l'assumpte es torna més tèrbol. A partir d'haver prestat atenció al matís actiu que el concepte de moviment aplica, podem sospitar del sentit de la metàfora auditiva. Deixar de ser presa de la ignorància sobre l'arribada del terror és un estat absolut. O s'és ignorant o no s'és. Per què establiria l'autor una gradació? És a dir, no té cap sentit que Arnau de Vilanova afegixi un nou instrument a la metàfora com és la lira perquè la ignorància, en aquest cas, no és un terme accepti la possibilitat d'una gradació en la intensitat del procediment que la combat.

Per tant, la metàfora necessita ser revisada. A què es refereix Mestre Arnau quan parla de lires i trompetes? Al missatge pròpiament escatològic que està enviant. Arnau, en tot moment, està parlant d'una humanitat que no sap allò que ha de saber per a la seva salvació i que necessita uns emissaris especials, els '*speculatores*', que transmetin el missatge. Però amb el concepte de moviment l'autor anul·la la possibilitat d'estar davant d'una humanitat amb un papar eminentment passiu. L'ase i el cavall s'han de moure, i s'han de moure de pressa. Una forma d'entendre, aleshores, el sentit que pren l'ús de dos instruments diferenciats seria entendre que, quan l'autor parla de la lira, s'està referint a

un missatge d'una intensitat teològica insuficient per tal de fer reaccionar les persones i que, quan Mestre Arnau parla de la trompeta, es refereix a un missatge impactant que sigui capaç de mobilitzar la humanitat, com és el cas de l'anunci escatològic.

Això ens deixa una única sortida: el missatge escatològic implica i necessita una resposta social. El bramul que la trompeta dels '*speculatores*' produeix no és un fi en si mateix. No n'hi ha prou amb el fet que la veu dels '*speculatores*' canalitzada per la trompetada sigui escoltada i entesa, sinó que cal que hi hagi una resposta en consideració. Aquesta tesi, efectivament, és una reivindicació política. Hi ha algun aspecte social que Arnau de Vilanova considera tan nociu que la humanitat necessita una trompetada estrident per tal de ser remeiada.

La radicalitat del pensament d'Arnau de Vilanova es formula aquí de la forma més excelsa. Amb aquesta tesi, l'autor està presentant una tesi amb un esperit reformador extrem de la manera més subtil possible. L'ús de la metàfora i l'elegància literària és el pamflet polític de l'autor. Allò que caracteritza la radicalitat de Mestre Arnau és l'agudesca extrema del seu fibló. Incideix en un punt molt concret i d'una forma pràcticament imperceptible. Per aquest mateix motiu, la proposta política a la qual al·ludeix l'autor de cap de les maneres podria quedar explicitada en el cos del text. Ni tan sols de forma metafòrica. Aleshores, el fibló d'Arnau es faria més gruixut i la ferida que provocaria passaria a ser detectada instantàniament.

Per tant, aquest és un punt idoni per remarcar que la radicalitat del pensament de l'autor té uns límits molt ben acotats. No és pas una crítica en brut. És tot el contrari: es tracta d'una forma de fer filosofia acurada, precisa i, sobretot, ambigua. Les paraules estan perfectament escollides en cada moment i tenen present el valor que una passada de frenada podria significar. El límit és l'explicitació. No veurem al llarg del text tractat en aquest apartat ni una proposta política definida ni una guia pràctica de reacció. Però això no treu en cap cas que l'esperit reformador no hi sigui. A l'exemple de la trompeta i la lira ho veiem de forma clara: per un canvi social rellevant es necessita un missatge, la capacitat mobilitzadora del qual es basa en la seva intensitat a escala teològica, que infongui un terror vertader a la població.

Si no, considera Mestre Arnau que la humanitat no reaccionaria, per la qual cosa el resultat seria similar al fet d'intentar excitar un cavall tocant-li la lira, perquè escriu Arnau de Vilanova una mica més endavant en el tractat: «*Nam si memoria mortis terret amatores vite presentis et mundane prosperitatis, multo fortius terrebit auditus festine mortis*» (*TdTAA*, 270-272). L'audició de la mort es torna el crit essencial per tal que les

persones reaccionin, ja que la reacció sempre ha de ser, segons Mestre Arnau, una audició de por. Sense aquesta por no hi hauria, així doncs, una mobilització efectiva de la població.

3.2.7. *Mals receptors del missatge apocalíptic: els obstinats*

Un cop en aquest punt, l'autor passa a considerar una mena concreta de receptor possible del missatge que escampen els 'speculatores': els obstinats. Els obstinats representen un problema perquè són persones que no temen el crit de mort: «*Hos enim nulla vox terret speculatoris, quoniam nec mortem metuunt nec infernum. Dicunt enim per ISAIAM: "Percussimus fedus cum morte et cum inferno fecimus pactum"*»³⁹» (TdTAA, 177-179). En el cas que ens ocupa, l'ús del versicle d'Isaïes serveix per fer de testimoni de què existeixen persones que no reaccionaran satisfactòriament a l'anunci de la calamitat. Aquest conjunt de la població no s'espantarà per la veu dels talaiers perquè fins i tot han pactat amb la mateixa mort.

La pregunta que es fa a si mateix Arnau de Vilanova resulta màximament il·lustrativa: «*Nunquid potent hos terrere vox speculatoris, si nuntiaverit eis mortem, cum in Libro Regum*⁴⁰ *videant esse scriptum quod omnes morimur et quasi aqua dilabimur in terram, que non revertuntur?*» (TdTAA, 231-233). El bramul dels 'speculatores' només afecta aquells que tenen una certa estima per la vida, ja que de cap de les maneres afectarà més als obstinats un clam dels talaiers que una veritat bíblica. Per tant, els obstinats segons sembla no són afectats espiritualment pel clam dels talaiers perquè la mort no els importa, encara que fins i tot bíblicament s'anuncia la mort de tothom.

3.2.8. *És possible conèixer els temps finals?*

El proper punt que tracta Arnau de Vilanova en el seu text és el moll de l'os d'una de les tesis més polèmiques que l'autor formula en el present tractat. Per tant, de nou, convé parar atenció al present fragment a partir d'utilitzar el concepte de radicalitat com a lupa. El tema en qüestió és la capacitat de conèixer el final dels temps. Per tal d'introduir el tema i a tall de previsió d'una possible objecció: «*Nam illa tempora, que suc scientie*

³⁹ Is 28, 15.

⁴⁰ En realitat, Arnau de Vilanova es refereix a 2 S 14, 14: «*omnes morimur et quasi aquae delabimur in terram quae non revertuntur*».

reservavit, scilicet dies et hora mortis cuiuslibet aut consummationis seculi, ut infra patebit, nullus, nisi cui Deus revelare dignabitur, potest nosse?» (TdTAA, 275-277). Davant d'aquells que argumentarien que els temps de mort no poden ser coneguts per ningú, Arnau de Vilanova sosté que aquests temps només podran ser coneguts per aquells a qui Déu ho hagi revelat, és a dir, als '*speculatores*'.

Aquells que s'encarreguen d'il·lustrar la humanitat, gràcies al coneixement que la Gràcia divina ha atorgat, són els talaiers. Arnau de Vilanova, en un fragment especialment aclaridor, escriu:

«Incumbit, ergo, speculatoribus (...) et annuntient eis finem et consummationem status presentis, ut cognoscant se stulte laborare, cum non sit duraturus cursus huius seculi, quem allegant, ducentis annis, ut probabiliter ex Pagina divina colligitur. Iam enim clamare possunt cum EZECHIELE: "Finis venit, venit finis"» (TdTAA, 316-323).

El present fragment val la pena de ser pres en consideració, ja que en ell hi trobem explicats de forma clara els principals trets característics dels '*speculatores*'. Per primer cop en el text, Arnau de Vilanova concreta què és allò tan terrorífic que anuncien els talaiers: la consumició de l'estat actual, és a dir, la fi dels temps. La ignorància de què l'autor advertia al principi del tractat veiem que és ignorància de la fi dels dies. Per tant, Arnau de Vilanova exposa sense cap mena d'embut les característiques del seu anunci apocalíptic. La predicció d'Arnau anuncia que l'estat actual defallirà en dos-cents anys segons apareix en la Sagrada Escripura. Però l'autor encara no ens explicita a quin lloc de la Bíblia descobrim la informació necessària per als càlculs. De moment, Mestre Arnau es limita a citar Ez 7, 2⁴¹ per tal de legitimar que la fi dels temps arriba aviat.

Prossegueix l'autor prevenint una objecció que hom podria fer basada en el text d'1 Cor 10, 11⁴²; que suggereix que l'assumpte de la fi dels temps, tot i estar fonamentat bíblicament, no és un problema urgent temporalment. Però Arnau de Vilanova respon la possible objecció enèrgicament de la següent manera: *«Nam si per illa verba testatur APOSTULUS quod seculum est habiturum finem, ex tunc, quanto plures anni fluxerunt, tanto finis vicinior potest credi. Speculatoribus tarnen est necessarium ut non superficialiter ista considerent» (TdTAA, 330-334).*

⁴¹ Novament, la cita bíblica que exposa Arnau de Vilanova no és literal. El versicle d'Ez 7, 2 diu així: *«et tu fili hominis haec dicit Dominus Deus terrae Israhel finis venit finis super quattuor plagas terrae».*

⁴² 1 Cor 10, 11: *«Scripta sunt hec ad correctionem nostram, in quos fines seculorum devenerunt».*

La resposta que Mestre Arnau dona apunta la total immediatesa que l'assumpte de la fi dels temps presenta. Tanmateix, val la pena deturar-se uns instants en aquest fragment per tal de reflexionar sobre el sentit d'aquesta immediatesa que l'autor reclama. Quin sentit té dedicar un fragment específic del tractat a remarcar que el fi és imminent? Per tal de respondre adientment a la pregunta s'ha de reprendre el fil argumental que hem encetat anteriorment, el qual al·ludia al caràcter intrínsecament reformador del missatge d'Arnau.

En aquest fragment tornem a veure la subtilitat del pensament radical arnaldia de forma operativa. La immediatesa de la fi dels temps és un motiu de pes clar per tal de poder mobilitzar socialment. Si reconstruïm l'argument escatològic i posem èmfasi en parar atenció a l'ordre d'aparició dels diferents elements, veiem que Arnau de Vilanova està escrivint a un públic que no serà fàcil de convèncer. Això ho podem veure perquè, des del principi, l'autor no exposa el missatge apocalíptic de manera concreta. De fet, Arnau de Vilanova comença el tractat parlant de terrors i calamitats, no pas d'apocalipsi.

El motiu que hi ha al darrere de la tria d'aquest procediment argumental en el qual es van presentant els diferents elements de forma gradual i no sistemàtica respon a l'interès de Mestre Arnau de ser llegit. L'autor sabia perfectament que un escrit en el qual des de la primera línia es proclamés la fi dels segles seria difícilment acceptat. Per contra, si Arnau de Vilanova desenvolupava els seus arguments i exposava les seves tesis escatològiques de manera gradual, seria més senzill que el text fos acabat de llegir. El procediment que duu a terme Arnau, per tant, es basa en les petites concessions. Ofereix al lector pinzellades de pensament radical que, tot i no ser acceptades pel lector, no suposen un xoc frontal. D'aquesta manera, amb l'encavalcament de tesis controvertides al llarg de l'obra i de forma suau i subtil, condueix el lector a mirar amb uns ulls més permissius l'escrit en qüestió.

Ara, en aquest moment del text i de l'argumentació, Arnau canvia el to de l'escrit i es planteja una pregunta especialment rellevant pel nostre tema: exactament, què són capaços de conèixer els '*speculatores*'? Prenent com a base dos passatges de l'Escriptura⁴³, Arnau de Vilanova explora si allò que els '*speculatores*' estan capacitats a conèixer són els '*novissima tempora*' o els '*fines seculorum*'. Llegim les següents dues cites del tractat en paral·lel per tal de veure com resol Mestre Arnau el tema:

⁴³ 1 Cor 10, 11: «*In quos fines seculorum devenerunt*».

1 Tim 4, 1: «*Spiritus manifeste dicit quod in novissimis temporibus discedent quidam a fide*».

«Hec enim duo dicta stare simul non poterunt, nisi APOSTULUS intellexerit esse differentiam inter fines seculorum et novissima tempora, quam, qui non novit, repugnantiam tollere non valebit» (TdTAA, 342-344).

«Dicant igitur stultis et ignorantibus quod APOSTULUS per «fines seculorum» non intelligit seculi consummationem aut finem, quod ex hoc patet, quia non dixit «finem» sed «fines», aperte significans quod plura tempora continentur sub una finali mensura durationis mundi; finalis autem mensura durationis mundi, sub qua plura centenaria continentur, est ultima etas, que a Christo incepit et sub qua etate fuerunt APOSTOLI et universi mortales usque ad finem mundi.

Per novissima, vero, tempora dat intelligere ultima annorum centenaria illius etatis. Ad que nos, qui nunc ab adventu Domini computamus mille ducentos nonaginta septem annos, procul dubio venimus, ut probabiliter credi potest Que ideo ultima revera dicuntur, quia, priusquam duo centenaria compleantur, status presentis seculi finiatur. Cum igitur etatis ultime iam non restent nisi ultimum et penultimum centenaria et ista duo constet esse novissima, certum est quod per novissima tempora, in quibus prophetat APOSTULUS esse futuras quamplures iniquitates, intelligit hec centenaria» (TdTAA, 349-364).

La distinció que Arnau de Vilanova estableix entre els ‘*novissima tempora*’ i els ‘*fines seculorum*’ es basa en l’anàlisi acurada de les paraules que ha citat de l’Apòstol. L’element diferenciador que Mestre Arnau explica té com a eix central el terme llatí ‘*finis-is*’. L’anàlisi gramatical del terme permet a l’autor establir que, en tant que Pau apòstol escriu ‘*fines*’ en acusatiu plural i no pas ‘*finem*’ en acusatiu singular, hi ha diverses vegades contingudes en una mesura. És a dir, Arnau de Vilanova estableix aquí una molt breu i sintètica teoria de filosofia de la història basada en unes divisions d’etapes els finals de les quals s’anomenen ‘*fines seculorum*’.

La història de la humanitat es divideix en diverses etapes i l’última edat va començar amb el naixement de Crist. Però l’aspecte rellevant d’aquesta forma de comprendre la història és que Arnau de Vilanova afirma amb total seguretat que la darrera edat era aquella en la qual ell vivia. Els ‘*novissima tempora*’, en conseqüència, són els últims segles d’aquella època, és a dir, els últims anys de la darrera etapa, que en el cas que ocupava a Mestre Arnau, tenia una durada de 1297 anys. Per tant, acaba conclouent

Arnau de Vilanova que l'Apòstol es refereix per '*novissima tempora*' als temps que l'autor estava vivint, ja que aquells en els quals vivia eren els últims centenaris. Així doncs, ja tenim resposta a la pregunta que Mestre Arnau s'ha fet al principi de la present reflexió: escau als '*speculatores*' conèixer els '*novissima tempora*'.

Posteriorment, Arnau de Vilanova anticipa l'objecció més punyent que hom podria fer a la seva teoria, consistent a citar el text d'Act 1,7⁴⁴: «*Et tunc, si obiecerint scriptum esse quod "non est vestrum nosse tempora vel momenta"*» (TdTAA, 367-368). La salvaguarda que l'autor ofereix es basa en un argument en dos moments; un primer en el qual analitza els continguts de la Bíblia, i un segon moment on l'autor cita alguns passatges que de les Sagrades Escripures que permeten fonamentar les afirmacions realitzades. Veiem en el fragment:

«*Etenim Scriptura nos certificat probabiliter de duobus. Primo, scilicet de tempore, quo superveniet ultima persecutio populi fidelis, quam suscitabit filius perditionis. Secundo, de brevitate durationis seculi post tribulationem predictam. Itaque aperte nobis insinuat quod post eam unum annorum centenarium non restabit. Sed constat probabiliter per Scripturam quod in sequenti centenario, quod erit decimum quartum a Salvatoris adventu, superveniet persecutio Antichristi. Quare, hiis elucidatis, patebit propositum*» (TdTAA, 370-377).

Les Sagrades Escripures donen testimoni, segons Mestre Arnau, del temps en què vindrà la darrera persecució del poble fidel i la curta durada dels últims temps. Tot i això, aquest fragment citat del tractat presenta una importància capital a escala teològica: Arnau ens acaba d'indicar que allò que succeirà al final dels dies serà l'adveniment de l'Anticrist. En aquest punt de la lectura, el lector ja comprèn enterament el títol del tractat, a saber, *Tractatus de tempore adventus antichristi*. Aquesta és la darrera passa que Arnau de Vilanova dona en el camí de l'argument escatològic. Ja no hi ha més elements per afegir. Veiem que, finalment, es perfila tota la complexitat de la proposta escatològica arnaldiana. La tasca genuïna dels '*speculatores*' és, així doncs, poder conèixer el moment de l'Adveniment de l'Anticrist. I segons l'exegesi arnaldiana, aquests dies que no

⁴⁴ Aquest passatge és el principal eix vertebrador de la possible objecció que Arnau de Vilanova preveu. Tot i això, l'autor també cita els següents versicles que podrien ser utilitzats per tal de contradir les seves tesis:

Eccl 8, 6: «*Multa hominis afflictio que ignorat preterita et futura nullo scire potest nuntio*».

Eccl 9, 2: «*Omnia in futuro servantur incerta*».

quedaran cent anys després de durada del temps del catorzè segle des de la vinguda de Crist.

Com a manera de contraargumentar la present objecció, Arnau de Vilanova estableix una distinció entre individu i col·lectivitat:

«Quibus respondebitur quod obiectio nulla est in proposito. Tum quia illa Scriptura loquitur solum de futuris pertinentibus ad progressum particularem cuiuslibet, hic autem sermo fit de futuris pertinentibus ad statum universalem ecclesie ac etiam totius generis humani; tum quia ibi, sicut ex antecedentibus et subsequentibus patet, fit mentio de notitia futurorum contingentium, quantum ad facultatem humane cognitionis».
(TdTAA, 383-388).

El present argument és especialment agut, més encara tenint en compte que fou escrit per un pensador amb una escassa formació filosòfica. Si s'estableix una diferència entre el futur d'un '*particularem cuiuslibet*' i el futur de l'*'statum universalem ecclesie'*, Arnau de Vilanova té via lliure per tal de poder argumentar a favor del coneixement dels temps de l'Adveniment de l'Anticrist i, alhora, tal com es veurà en els propers passatges que se citaran, guarir-se de l'acusació de mag o bruixot que pretén fer profecies sobre el futur d'individuals.

Per tal de ressaltar la fonamental importància d'aquest fragment per a la fermesa del missatge escatològic arnaldià, és necessari dir que amb aquest argument, basat en la distinció entre dos conceptes, Arnau de Vilanova aconsegueix establir un criteri exegètic ferm. Fins ara, Arnau de Vilanova no havia fet palès enlloc quin era el seu prisma de visió amb el qual llegia les Sagrades Escripures. Ara, gràcies a l'aclariment pel qual ell parla d'un '*statum universalem ecclesie*' i no pas d'un '*particularem cuiuslibet*', pot escollir el fragment de la Bíblia que més convingui la seva argumentació i descartar per complet qualsevol altre que suposi una remada a contracorrent.

Sobre aquest argument val a dir, a més a més, que presenta un valor conceptual molt més enllà de les tesis escatològiques arnaldianes. En el fons, en aquest fragment hi tenim una proposta exegètica fonamental de les Escripures per a aquest tema en particular. Concretament, estem davant d'un criteri de demarcació exegètic que permet a aquell qui l'utilitzi guarir-se d'un dels problemes més difícils de resoldre per part dels teòlegs: les contradiccions internes que els versicles de les Escripures presenten entre ells.

La Bíblia no presenta una demarcació entre *'statum universalem ecclesie'* i *'particularem cuiuslibet'*. Però la feina de l'exegeta és ser capaç de clarificar els passatges més foscos de les Escriptures. La força de l'acusació d'arbitrarietat envers el criteri exegetíc de Mestre Arnau es veu minvada per la mateixa naturalesa de la feina exegetica. Seguint el fil d'Arnau de Vilanova i, estirant el seu argument al màxim, no estem davant d'un criteri arbitrari, sinó d'un criteri exegetíc exogen. I el caràcter exogen, que podria ser l'únic punt feble de la proposta, queda instantàniament justificat, ja que és una manera de resoldre el perillós plantejament de què la Bíblia conté contradiccions, mantenint la coherència interna i l'autoritat de les Sagrades Escriptures intacta.

Continua Mestre Arnau el fil:

«Hic autem de hiis, quorum notitia per revelationem habetur Spiritus Sancti, qui potest universa et particulariter, quando et quibus voluerit, revelare futura. Nam, paulo post primam auctoritatem, dicitur in Ecclesiaste quod "non est in ditione hominis prohibere spiritum" et de ipso testatur Dominus in Ioanne quod "ubi vult spirat" et in eodem etiam ait expresse de ipso: "Ventura annuntiabit vobis"». (TdTAA, 388-394).

L'argument que presenta l'autor culmina de manera contundent. Els coneixements sobre el futur de l'*'statum universalem ecclesie'* que pertanyen als *'speculatores'* no prové de la seva pròpia cognició. Els *'speculatores'* no són mags ni endevins, sinó servents de Déu. Per tant, no hi ha cap ciència humana ni cap mena de saber assolible per les persones que els permetin tenir el més mínim coneixement dels *'novissima tempora'*. Els talaïers, per tant, com que encarnen l'esperit de guarició l'atenció, més maternal que paternal, amb què Déu és amatent a mirar pel bé del seu poble⁴⁵, obtenen el seu coneixement estrictament per revelació divina a través de l'Esperit Sant.

Pel que respecta les autoritats bíbliques que Arnau de Vilanova utilitza per a justificar la seva postura, l'autor utilitza els següents passatges bíblics: Ecl 8, 8; Jn 3, 8 i Jn 16, 13. Els tres passatges funcionen especialment bé per tal de fonamentar allò que Mestre Arnau vol argumentar. Especialment, el versicle Ecl 8, 8 guareix futures objeccions que podrien fer-se a Arnau. Aquí també hi opera una distinció essencial sense la qual l'articulació del missatge apocalíptic resultaria difícil: l'home no pot prohibir l'Esperit. La força de la cita rau en el fet que, atès que el coneixement dels *'novissima*

⁴⁵ De Vilanova, Arnau. *Tractatus de tempore adventus antichristi. Ipsius et aliorum scripta coeva*, Perarnau, Josep. Barcelona, IEC, 2014, AVOTHO: 95.

tempora’ només pertany a Déu, que ho transmet mitjançant l’Esperit Sant, què té a dir al respecte una persona que no gaudeix de la joia de l’Esperit? Doncs absolutament res, remarca Arnau de Vilanova.

Mentre que la cita de Jn 3, 8 reforça la idea que el coneixement diví no es pot contradir per ningú, especialment algú que no hagi estat tocat per l’Esperit, el darrer versicle que cita Arnau de Vilanova en aquest punt testimonia la idea vertebradora que sosté el present argument: Déu anunciarà allò que passarà. Així doncs, el testimoni de Jn 16, 13 permet a Mestre Arnau evidenciar bíblicament que en la mateixa Bíblia es formula de manera clara i concisa que Déu farà saber als homes allò que està encara per succeir.

3.2.9. *Un coneixement per revelació*

Convé deturar-se amb un parell de metàfores més que l’autor fa servir. En aquest punt, l’autor tracta de matisar de quina manera els ‘*speculatores*’ tenen la capacitat d’escodrinjar el futur amb coneixement de les Sagrades Escripures. La forma que té Mestre Arnau per tal d’argumentar aquesta capacitat és elaborant una metàfora a partir d’Is 58, 7: «*Deo quidem quia talentum creditum multiplicare precepit. Proximo vero quia famelicis tenentur ex karitate reficere, iuxta verbum ISAIE, dicentis: “Frange esurienti panem tuum”*» (TdTAA, 101-103). El talent dels ‘*speculatores*’ prové, evidentment, de Déu. Tanmateix, tenen l’imperatiu diví per raons morals de repartir també el seu talent. Però allò que els talaiers han de repartir no és pa, sinó el seu coneixement teològic per tal d’erradicar la ignominiosa malaltia que assola la humanitat que ens porta anunciant l’autor des que ha començat el tractat: la ignorància de l’arribada de la calamitat, que l’autor expressa metafòricament a partir del versicle de Lam 4, 4: «*Parvuli petierunt panem et non erat qui frangeret eis*». (TdTAA, 107).

La segona metàfora que l’autor ens presenta tracta de reforçar una idea que ja havia aparegut anteriorment: la missió dels ‘*speculatores*’ és imperativa. Escriu Mestre Arnau:

«*Quamobrem expedit ut frumentum sapientie Dei, quod ibidem quisque collegerit, distribuat proximis velut bonus dispensator gratie Dei, quantum viderit eos per ignorantiam ad spirituale disponi periculum, maxime cum sit scriptum quod "qui absconderit frumentum maledicetur in populis"*» (TdTAA, 108-112).

Els *'speculatores'* no poden guardar-se la saviesa obtinguda de l'escrutini de les Sagrades Escriptures per a ells. Per gràcia els *'speculatores'* ho són. Però pel mateix motiu, ells són els encarregats de repartir-la i fer-la tan extensa com sigui possible. De nou, la seva feina dels queda establerta sota una amenaça de base bíblica: aquell qui amagui el blat de moro serà maleït entre el poble. És a dir, en el cas que els *'speculatores'* no duguessin a terme la seva tasca, la calamitat cauria també sobre ells. El blat de què disposen els talaiers és el seu propi coneixement del final que els ha distribuït Déu per tal que guareixin la humanitat, motiu pel qual no es tracta d'un premi o un regal individual, sinó d'una capacitat salvífica que només els Déu ha pogut entregar.

Més endavant en el text, Mestre Arnau precisa que els *'speculatores'* no es basen en res més que en la revelació divina, fruit de l'Esperit Sant:

«Speculatores autem ecclesie, tanquam filii lucis, tantum innituntur revelationi divine, sive particulari, quam dignatur facere servis suis secundum dispensationem multiformis gratie Spiritus Sancti, sive universali, quam ad directionem et regimen totius ecclesie scribi fecit per suos electos». (TdTAA, 407-410).

En aquest fragment reprèn de nou Arnau de Vilanova la distinció teòrica entre universal i particular, aquest cop amb la terminologia de *'totius ecclesie'* i *'particulari'*, respectivament. El present tema és un punt que requereix una matisació al respecte. Aquest fragment no contradiu en res el fragment que hem citat anteriorment⁴⁶, ja que no refereix al mateix assumpte tot i recuperar la distinció entre ambdós conceptes. El primer fragment citat referia al fet que el contingut concret del coneixement revelat als *'speculatores'* era un contingut que referia al conjunt universal de l'Església; no era un coneixement sobre el futur d'un particular o altre. En canvi, aquest segon fragment en el qual es reprèn la distinció no refereix al contingut concret de la revelació. En el cas que ocupa, *'totius ecclesie'* i *'particulari'* són els receptors del contingut del missatge, que en concordança amb TdTAA, 383-388 no pot ser altra cosa que coneixement sobre el futur de l'*'statum universalem ecclesie'*.

Contraposadament, Arnau de Vilanova detecta un perfil de malfactor que tracta d'obtenir coneixement sobre el final dels dies sense autoritat divina ni revelació: els endevins i astrònoms:

⁴⁶ TdTAA, 383-388.

«*Nec minus mendaces sunt astronomi quam alii curiosi ad habendum de futuris contingentibus certitudinem. Unde et contra eos dicitur specialiter per ISAIAM: “Stent et salvent te augures celi, qui contemplantur sidera et supputant messes, ut ex eis annuntient tibi ventura. Ecce facti sunt quasi stipula. Ignis combussit illos”*» (TdTAA, 402-406).

El perill principal dels endevins és que confonen el deure amb el plaer. Arnau de Vilanova s'ha encarregat de remarcat continuadament que la feina els '*speculatores*' és imperativa. No són cap mena de teòleg professional que adquireix tal grau de coneixement que és capaç de preveure el futur. De cap de les maneres. Els talaiers són devots que reben coneixement a partir de la il·luminació divina de l'Esperit Sant. Ells no són curiosos, no volen aquest coneixement ni el cerquen, simplement el tenen i l'han de comunicar a la humanitat perquè així són els designis del Senyor. En canvi, els endevins actuen per voluntat pròpia. La curiositat, el pecat que expulsà la humanitat del Paradís, també és indesitjable en aquest aspecte.

El saber del futur i de l'adveniment de l'Anticrist no és un objecte de saber que hagi de ser desitjat. De fet, considera Mestre Arnau que és indesitjable. Aquell que tracta d'esbrinar el futur mitjançant l'endevinació, la màgia o l'astronomia està cometent un error triple. En primer lloc, està fent ciència d'una cosa de la qual no es pot fer ciència. En segon lloc, s'està erigint com a fals profeta i enganyant la humanitat, ja que allò que difon és estructuralment fals, atès que l'únic coneixement del futur vertader és aquell obtingut per revelació. Per acabar, està deixant-se endur per la curiositat, sense parar atenció a les terribles conseqüències que això pot comportar.

Pel que refereix a la cita bíblica emprada per Arnau de Vilanova, l'autor utilitza Is 47, 13-14. Aquest versicle és especialment dur contra els astròlegs. Déu anuncia que aquells que intenten guarir-se del foc del final dels temps són els que més cremen. Arnau de Vilanova aprofita la contundència del llibre d'Isaïes per tal de guarir-se de qualsevol acusació d'endevinació. La doctrina dels '*speculatores*' condemna enèrgicament l'ús de la màgia i l'ocultisme per a l'endevinació; Arnau de Vilanova està defensant la necessitat de persones al servei del coneixement escatològic de Déu, no pas la necessitat de persones al servei de la curiositat.

3.2.10. Arnau de Vilanova, 'Speculator'

Un cop establert el còmput, Arnau de Vilanova escriu el següent, tot recapitulant la feina que han de dur a terme els talaiers:

«Sed quod expediat, patet per hoc quia finem catholice doctrine, ad quem presens consideratio totaliter ordinatur, efficacius consequentur exponendo numerum illum de annis lunaribus aut solaribus quam de aliis. Nam per illos adimplebitur prophetia de adventu Antichristi infra decimum quartum centenarium a Salvatoris adventu, circa terminum supra scriptum, per alios autem longe tardius, inestimabiliter quasi. Et quanto speculatores ecclesie prenuntiabant ultima tempora seculi esse viciniora, tanto efficacius retrahent homines ab amore istius mundi et eos inducent facilius ad amplexum religionis catholice, qui est finis proximus christiane doctrine» (TdTAA, 721-729).

D'aquest fragment resulta necessari assenyalar uns quants punts. Cal destacar que Arnau de Vilanova explicita quina és la intenció del tractat: conèixer la finalitat o fi de la doctrina catòlica. En aquest moment, l'autor posa de manifest que allò que estava duent a terme l'autor era una exploració de què és la doctrina catòlica i, més concretament, què necessita. Arnau de Vilanova, per tant, en aquest fragment del text expressa que ell és un cristià que lluita pel seu credo; és una persona que s'encarrega d'expandir les revelacions divines, exactament de la mateixa manera que faria un 'speculator'. Aquest és el punt essencial del present tractat: Arnau de Vilanova es considera a si mateix un 'speculator'. La seva trompeta ha estat, des del primer moment, el present escrit que estem tractant, i la trompetada que farà excitar els ases i els cavalls són els seus arguments apocalíptics.

És més, Mestre Arnau considera que la feina que està duent a terme és essencial per a la doctrina cristiana. La preocupació de l'autor sembla evident en aquest moment de l'argumentació. Allò que preocupa Arnau de Vilanova és el fet que els homes estimen més el món terrenal que Déu. De fons, la crítica social bàsica arnaldiana consisteix a assenyalar i desemmascarar el cristianisme sociològic imperant en la seva època. Tothom deia ser cristià i estava batejat en nom de Jesucrist, però pràcticament ningú, a ulls del nostre pensador, professava la doctrina cristiana d'una forma sincera.

Parem atenció a un fet: és el primer cop en el text que l'autor fa una crítica social explícita. Fins ara, la metàfora i la literarietat del text arnaldia havien sigut la vestimenta de la radicalitat. Ara no; ara ens trobem davant d'un Arnau de Vilanova que vol incidir

de manera explícita en el problema que ha detectat a la societat. Tot i això, atès el moment argumental en el qual ens trobem, que no és altre que la culminació del seu sil·logisme escatològic, l'autor ja no necessita ser curós amb els elements que vol mostrar. Fins ara, havia d'argumentar molt a poc a poc, per tal que el lector anés fent minúscules concessions argumentals per tal de seguir el fil filosòfic.

Però les concessions han estat exhaurides des del moment en el qual Mestre Arnau ha esmentat l'Anticrist amb el seu nom complet. Ara, per tant, el lector ja sap perfectament de quin peu calça l'escriptor i necessita veure una conclusió de l'argument. Arnau de Vilanova, així doncs, exposa de forma explícita allò que ja havíem albirat a la metàfora de l'ase i el cavall de les línies *TdTAA*, 167-169. La necessitat d'uns 'speculatores' respon al fet que hi ha un problema real a la base de la cristiandat. D'aquesta manera, veiem que el verb 'movere' que l'autor emprava en la metàfora del cavall no era fortuït.

Arnau de Vilanova considera que realment la humanitat corre un perill sever. L'única eina de la qual disposa és la voluntat maternal del Senyor, que s'ha encarregat d'il·luminar els 'speculatores' per tal que alertin a la població. Aquests talaiers, d'entre els quals ell forma part, disposen d'un coneixement revelat que els permet alertar la població. És el gran so de la trompeta que permetrà moure els ases i cavalls. Per aquest mateix motiu, afirma Mestre Arnau que es necessita el màxim nombre d' 'speculatores' de l'església.

La crítica social d'Arnau de Vilanova pren el seu punt àlgid en el següent passatge: «*Fideles autem mansueti tantum et non presumptuose sed cum devotione et humilitate accedentes ad sacra eloquia docentur intelligere veritatem*» (*TdTAA*, 746-747). Aparentment, el fragment citat sembla tenir un to més aviat compassiu pel que els fidels respecta. I és així. El fet rellevant del passatge és que si la humanitat corre un greu perill perquè s'allunya de la fe catòlica en tant que se centra en l'amor d'aquesta vida terrenal, i els fidels no són els culpables directes d'aquest fet atès que només són mansos, qui és el vertader culpable? La resposta, tot i no estar explicitada ni tan sols insinuada, sembla que és evident. El sacerdocí catòlic ha permès que el poble s'endormisqui i no pari atenció a practicar una fe cristiana. No només cal abraçar-la i creure-hi, el concepte de religiositat que impregna el pensament arnaldià té un caràcter eminentment pràctic, possiblement influenciat directament per la seva forma d'entendre la teologia en sintonia amb l'art mèdic.

En realitat, aquest és un bon punt per a destacar la profunda interrelació existent entre el pensament mèdic i el pensament teològic de l'autor. De la mateixa manera que l'Arnau de Vilanova mèdic escriu els seus tractats sobre medicina per tal de procurar oferir salut als cossos dels seus pacients, l'Arnau de Vilanova teòleg duu a terme l'escriptura de les seves obres amb la mateixa voluntat: fer sanar. L'objectiu de la cura, però, és diferent. En el cas de la teologia, allò que pretén curar Arnau de Vilanova és l'espiritualitat de la seva època. Per aquest mateix motiu, Arnau de Vilanova és, per sobre tot, el primer 'speculatores', el talaier fundacional. Nodrit per la força de l'Esperit Sant, Mestre Arnau es presenta a si mateix com a talaier; la gran trompetada que han de dur a terme els talaiers per tal d'excitar els cavalls i els ases és el *Tractatus de tempore adventus antichristi*. Així doncs, no hi ha tanta diferència, a escala qualitativa, entre les motivacions de l'Arnau de Vilanova metge i l'Arnau de Vilanova 'speculator', ja que en ambdós casos la preocupació principal és la de sanejar, ja sigui físicament o espiritualment.

3.2.11. La recapitulació de Mestre Arnau

Al final del tractat, Arnau de Vilanova ens ofereix una recapitulació de tot allò que vol remarcar i que ha estat dit en el text⁴⁷. Val a dir, tot i això, que no totes les consideracions que fa Mestre Arnau en el tractat són del nostre interès, ja que tracta temes que s'escapen de la funció concreta dels 'speculatores' com, per exemple, el càlcul exacte de l'adveniment de l'Anticrist present a Dan 12, 11. De fet, només tres de les nou consideracions que fa Arnau de Vilanova al final de l'obra seran aquí tractades, atès que són les úniques que versen pròpiament sobre el concepte d' 'speculatores'.

Tenint això al cap, la primera d'elles diu així:

«Prima est quod incumbit speculatoribus ecclesie, Dei precepto, scrutari Scripturam sacram et exponere populo fideli revelationes Dei contentas in ea de ultimis temporibus seculi, cum ipsa sit data fidelibus in stellam directi vum tendentium ad Christum et in columnam dirigentem indesinenter transeuntes per desertum huius vite ad terram promissionis, hoc est ad patriam» (TdTAA, 1478-1483).

⁴⁷ Gian Luca Potestà considera que les nou proposicions finals del present text s'han de considerar com a part integrant del text (Potestà, Gian Luca. "Dall'annuncio dell'Anticristo all'attesa del pastore angelico. Gli scritti di Arnaldo di Villanova nel codice dell'Archivio Generale dei Carmelitani". *ATCA* 13 (1994): 336). Aquestes nou tesis aporten un significat addicional i conceptualment significatiu a l'argumentari del text, per la qual cosa no funcionen tan sols a tall de resum.

El primer incís que esmenta l'autor posa èmfasi en el caràcter imperatiu del deure dels talaiers. Tal com s'ha dit durant l'exposició d'aquest apartat. Allò que incumbeix directament els '*speculatores*' és el coneixement revelat del fi dels dies obtingut a partir de l'escrutini acurat de les Sagrades Escripures. L'Esriptura és l'*'specula'* sobre la qual els talaiers observen el futur; és la seva font de coneixement primària i, concretament, és el mode d'actuació del coneixement revelat. L'Esperit Sant es manifesta en el text bíblic i instrueix als talaiers per tal que puguin il·luminar el poble cristià.

La segona observació que fa Arnau de Vilanova és aquesta que segueix:

«Secunda est quod expedit catholice multitudini precogitare atque prenoscere ultima tempora seculi et specialiter tempus persecutionis Antichristi, ut premunita scilicet armis christiane religionis, cautius vitet deceptionis periculum et levius toleret persecutionis flagellum. Et insuper, ut evitet irrisionis opprobrium. Nam ridiculum esset ecclesiam evangelizare cotidie consummationem seculi et non attendere appropinquationem ipsius» (TdTAA, 1487-1494).

L'única oportunitat que té el poble cristià de salvar-se de la imminent calamitat és estant preparats per allò que arriba. Per tal d'estar preparats només disposen d'una única arma: el coneixement del final dels dies. Atès que no existeix una salvació real, més enllà de la fe en Crist, tan sols resta a la humanitat esperar el seu moment, sent conscient de la gravetat de l'assumpte i reforçant la seva fe en Déu. Aquestes són les úniques armes de què disposa la població cristiana. Per tant, amb elles han de lluitar per evitar la ignorància de la calamitat; han de procurar no ser víctimes de l'engany per tal de suportar de millor manera allò que està per venir.

Finalment, la tercera consideració tanca el tema de la possibilitat de poder conèixer els temps finals mitjançant les conjectures humanes. El fragment és espacialment interessant, ja que recull una cita de Sant Agustí:

«Tertia, quod impossibile est prenoscere tempora illa coniecturis humanis, sive procedant per naturales rationes sive per astronomicas speculationes sive per quascumque alias philosophorum considerationes aut magorum vel divinorum figmenta, teste Domino, qui APOSTOLIS de hoc eum interrogantibus ex curiositate humana respondit: “Non est vestrum nosse tempora vel momenta, que Pater posuit in sua potestate” Act I, 7, quasi diceret, ut AUGUSTINUS eleganter exponit: “Hoc, de quo

sollicitamini, per vos ipsos non potestis cognoscere viribus proprie facultatis, quoniam Pater sibi retinuit notificationem temporum ultimorum et ideo solum habent prenosci per revelationem divinam” » (TdTAA, 1495-1504).

Hi ha moltes coses a destacar del present fragment. Veiem que Arnau de Vilanova exposa de manera concisa que les raons astronòmiques, provinents de les conjectures humanes, queden totalment descartades a l’hora d’establir un coneixement sòlid del futur. La cita bíblica que Arnau utilitza és Act I, 7, una cita que ja havia emprat l’autor a *TdTAA*, 367-368, on desenvolupa l’argument que aquí està sintetitzant. Tot i això, l’element especialment rellevant del fragment és la cita de Sant Agustí. El fet més remarcable és que aquesta cita no és literal. De fet, no s’assembla remotament a allò que digué Sant Agustí al respecte⁴⁸. Les divergències són molt remarcables, per tant, convé parar atenció als dos fragments que es corresponen, a saber la cita d’Arnau de Vilanova i el text original de Sant Agustí:

«quasi diceret, AUGUSTINUS eleganter exponit: “Hoc, de quo sollicitamini, per vos ipsos non potestis cognoscere viribus proprie facultatis, quoniam Pater sibi retinuit notificationem temporum ultimorum et ideo solum habent prenosci per revelationem divinam”» (TdTAA, 1501-1504).

«Coniecturis quippe utuntur humanis, non ab eis aliquid certum de scripturae canonicae auctoritate prifertur. Omnium vero de hac re calculantium digitos resolvit et quiescere iubet ille, qui dicit: “Non est vestrum scire tempora, quae Pater posuit in sua potestate”» (De civitate dei, XVIII, 53).

Si mirem ambdós Fragments en paral·lel, podem observar que, efectivament, la cita d’Arnau de Vilanova és lliure. Ja hem vist en altres punts que l’autor cita de vegades les Sagrades Escripures de memòria i de manera imprecisa. Però de nou cal repetir que aquesta mena de cites no són innocents. En el cas que ens ocupa és evident. És certa una cosa: Sant Agustí sembla afirmar en aquest fragment de *De civitate dei*, XVIII, 53 que és

⁴⁸ Gràcies a la curiosa feina d’edició crítica del text *De mysterio cymbalorum ecclesiae* de Josep Perarnau (Perarnau, Josep. “El text primitiu del mysterio cymbalorum ecclesiae d’Arnau de Vilanova”. *ATCA* 7/8 (1989): 72), hem pogut resoldre la pregunta sobre quin és el fragment al qual al·ludeix Arnau de Vilanova. El fragment en qüestió és el que segueix: «*Coniecturis quippe utuntur humanis, non ab eis aliquid certum de scripturae canonicae auctoritate prifertur*» (*De civitate dei*, XVIII, 53). Concretament, les línies exactes de la cita d’Agustí que apareixen a la referència donada per Mossèn Perarnau són: Augustinus. *De civitate Dei*, ed. Dombart, Kalb (CCSL, XLVIII). Turnholt, Brepols, 1955: 652, l. 19-20.

incorrecte fer servir les conjectures humanes per a predir el futur. També és cert que els dos autors citen el mateix versicle de la Bíblia, Act 1, 7. A diferència d'altres casos en els quals Arnau de Vilanova fa passar les cites de les Escripures descontextualitzades, de manera que sembli que legitimen allò que ell sosté, tal com hem vist abans amb el versicle de Jn 5, 39 a *TdTAA*, 90, en aquest cas l'autor cita un fragment de Sant Agustí que tracta el tema de què parla Arnau de Vilanova.

La primera part de l'argument de Mestre Arnau, a saber, que no és possible preveure el futur mitjançant '*proprie facultatis*' s'adiu perfectament amb allò que comenta Sant Agustí. Per tant, l'equivalència entre els mots '*proprie facultatis*' i '*coniecturis humanis*' sembla justificada i, en conseqüència, podria ser que la cita d'Arnau de Vilanova fos només imprecisa perquè citava de memòria. Però el problema no és aquest. El problema rau en el fet que la segona part de la cita que Arnau suposadament fa de Sant Agustí és inexistent en el text agustinianà original. Agustí, tal com veiem en la cita, afirma que les '*coniecturis humanis*' no profereixen coses certes de l'autoritat canònica, és a dir, de les Escripures.

Per acabar, veiem que Arnau fa canviar l'objectiu de la tesi agustiniana. Mentre que el bisbe d'Hipona parla la impossibilitat de conèixer els finals dels temps per conjectures humanes, ja que no s'adiuen en res a les Sagrades Escripures, Arnau de Vilanova amplia el sentit de la cita i afegeix informació que legitima exactament allò que ell sosté. Segons Mestre Arnau, és el mateix Agustí d'Hipona qui sosté que el coneixement del futur és possible per revelació divina. Així doncs, amb aquesta maniobra bibliogràfica, Arnau de Vilanova troba una forma de donar al seu argument l'autoritat d'un dels Pares de l'Església.

Tot i això, cal dir que Arnau de Vilanova, tot just abans d'obrir les cometes de la cita de Sant Agustí, fa servir la construcció '*quasi diceret*'. Aquesta forma és una construcció habitual que Arnau de Vilanova utilitza per donar la seva pròpia interpretació, en certes ocasions, molt forçada, malgrat que no és una construcció rígida, ja que en el altres casos empra les formes '*quasi dicat*' o '*quasi vellet dicere*'⁴⁹. Per aquesta raó podem veure que Arnau de Vilanova, tot i fer servir l'estratègia que està fent servir, no pretén fer passar la cita que està presentant de Sant Agustí per una cita literal.

⁴⁹ Mensa i Valls, Jaume. "Sobre la suposada paternitat arnaldiana de l'Expositio super apocalypsi: anàlisi comparativa d'alguns temes comuns a aquesta obra i a les obres polèmiques d'Arnau de Vilanova". *ATCA* 13 (1994): 170-171.

4. Els ‘precones’

El present punt té com a objectiu aprofundir i desgranar conceptualment el concepte de ‘precones’ que Mestre Arnau presenta al text *De mysterio cymbalorum ecclesiae*. Es durà a terme de la següent manera. En primer lloc, cal fer incís en les característiques de la font primària estudiada, l’opuscle *De mysterio cymbalorum ecclesiae*. Un cop finalitzat aquest breu estudi filològic, en segon lloc, es tracta d’incidir en l’anàlisi textual pròpiament dita.

4.1. Font primària: *De mysterio cymbalorum ecclesiae*

L’estudi de la font primària del text consta de dos punts separats. El primer es focalitza en el tema dels manuscrits que han permès la transmissió textual. Per altra banda, el punt número dos tracta l’estructura de l’escrit, l’estil i els successos històrics que van comportar l’escriptura del present opuscle.

4.1.1. Manuscrits

A tall d’introducció, resulta necessari observar els manuscrits que ens han transmès el text. En total són dotze manuscrits, tot i que l’edició crítica utilitzada per a les citacions tracta de ser màximament fidel al manuscrit MS Roma, Biblioteca dell’Accademia nazionale dei Lincei e Corsiniana, Cors. 1256 (40 E 3), ff. 1r-28r. A continuació es presenta la referència dels manuscrits que ens han permès conèixer el text⁵⁰:

- a) MS Bernkastel-Kues, St. Nikolaus-Hospital Bernkastel, Cod. Cus. 42, ff. 238ra-249rb.
- b) MS Cambridge (GB), Cambridge University Library, Mm. I. 16, ff. 33rb-46ra.
- c) MS Göttingen, Stiftsbibliothek, 135 (142), ff. 264ra-274vb.
- d) MS Oxford, Bodleian Library, Canon. Misc. 370, ff. 217v-237v.
- e) MS Oxford, Bodleian Library, Misc. Lat. C 75, f. 131v (fragment).
- f) MS París, Bibliothèque nationale de France, Lat. 15033, ff. 200-240v.
- g) MS Roma, Archivio Generale dell’Ordine Carmelitano, Codice III, Varia I, ff. 13ra-20vb.

⁵⁰ La llista citada és una reformulació de la llista elaborada per Maria Cabré al seu article: Cabré, Maria. “El *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* d’Arnau de Vilanova: un status quaestionis”, en procés de publicació dins les *Actes de la IV Trobada Internacional d’Estudis sobre Arnau de Vilanova*.

- h) MS Roma, Biblioteca dell'Accademia nazionale dei Lincei e Corsiniana, Cors. 1256 (40 E 3), ff. 1r-28r.
- i) MS Vaticà, Borgh. 205, ff. 48va-63ra.
- j) MS Vaticà, Vat. lat. 3824, ff. 78vb-98ra.
- k) MS Viena, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 545, ff. [Avui Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 405].
- l) MS Zagreb, Biblioteca Metropolitana, MR lat. 154, ff. 73r-81v.

4.1.2. *Gènesi del tractat i estructura interna*

La redacció del present opuscle no pot entendre's sense parar atenció a la polèmica teològica en la qual es va veure immers l'autor a París. Després d'haver publicat el text *Tractatus de tempore adventus antichristi*, Arnau de Vilanova va ser empresonat en cort romana per haver elaborat unes proposicions qualificades de “temeràries” pels teòlegs parisencs i ratificada pel pontífex Bonifaci VII⁵¹, tot obligant-lo a parar d'escriure sobre aquests temes. Així doncs, en el 1301, Arnau de Vilanova escrivia el present text, tot reprenent la temàtica apocalíptica que tants problemes li havia portat. Aquest cop, tot i això, el text presenta un altre estil.

El mateix Arnau de Vilanova ens explica perquè va elaborar el present escrit en el text *Protestatio, praesentatio ac supplicatio ad Benedictum XI*. Mestre Arnau ens narra⁵² com al cap de pocs dies després de després dels fets de París i la trobada amb el papa, sentia afany de justificar-se, malgrat que se sentia dubitatiu. Per tal d'aclarir-se, l'autor entrava a capella per tal de consultar el tema amb Jesucrist, quan un dia escoltà una veu que deia les següents paraules: «Escriu ràpidament». Enèrgicament, Arnau de Vilanova anà a buscar a la Bíblia una resposta als seus dubtes en torn de la veu que havia escoltat i es trobà amb el versicle de Lc 16, 6: «*sede cito scribe quinquaginta*». Mestre Arnau va veure el aquest passatge bíblic amb lletres més grosses, com si la Bíblia li estigués volent mostrar aquesta frase. Aquest fet motivà l'autor a escriure el present text per comentar, però reflexionant amb el sentit del terme ‘*quinquaginta*’, va entendre que voldria dir que el text calia que fos difós, per la qual cosa va fer-ne dotze reproduccions.

⁵¹ Perarnau, Josep. “El text primitiu del mysterio cymbalorum ecclesiae d'Arnau de Vilanova”. ATCA 7/8 (1989): 10.

⁵² Mensa i Valls, Jaume. “Somnis i visions en l'obra espiritual d'Arnau de Vilanova”. *Mot so razo*, 16 (2017): 63-64.

Referint-nos ara al tema de l'estructura interna, cal assenyalar que el present opuscle, a diferència del *Tractatus de tempore adventus antichristi*, és unitari i homogeni. Josep Perarnau novament ens serveix de guia per tal de veure l'esquema de l'estructura interna del *De mysterio cymbalorum ecclesiae*⁵³:

I. 1-2. Títol-incipit

II. 3-20. La consulta de la comunitat

3-16. Els dubtes relatius als misteris s'han de consultar a l'Església de Roma

17-20. Arnau accepta i respon a la consulta perquè es considera servidor de l'Església Romana

III. 20-150. Pressupòsits de la resposta

20-27. El "misteri" dels repics de campanes anteriors a matines i a vespres

28-76. El repic de campanes a matines i la primera vinguda de Jesús

28-33. La successió del repic de campanes a matines designa la successió d'anuncis de la vinguda de Jesús

34-41. El temps anterior a Jesús equival a la nit

42-67. D'Abraham a Simeó i Anna hi ha en l'Antic Testament un progrés en la claredat de l'anunci de Jesús

68-76. Conseqüència: paral·lelisme entre la progressió en el so de campanes a matines i en l'anunci de Jesús

77-150. El so de campanes a vespres i la segona vinguda de Jesús

77-78. Aplicació del principi del paral·lelisme a la segona vinguda de Jesús

78-85. Els tres graons (profetes, apòstols, Elias-Enoc) en l'anunci de la segona vinguda

86-130. L'anunci dels profetes, Daniel inclòs, és ambigu

131-150. L'anunci d'Elias i Enoc serà clar i fort, perquè coincidirà amb la darrera persecució d'Anticrist

IV. 151-1062. Resposta: el capteniment dels '*precones Ecclesiae*' en l'anunci dels temps finals

151-642. Capteniment normal dels '*precones*'. Exposició i crítica

151-157. El capteniment normal

157-159. Les seves tres possibles raons

160-642. Crítica de cada raó

160-307. Contraraó primera: «*licet scrutari*»

183-279. Atac als teòlegs professionals

⁵³ Esquema amb algunes modificacions extret de Perarnau, Josep. "Perarnau, Josep. "El text primitiu del *mysterio cymbalorum ecclesiae* d'Arnau de Vilanova". ATCA 7/8 (1989): 40-42.

- 308-538. Contraraó segona: «*possibile est comprehendere*»
- 336-414. Doctrina de Sant Agustí sobre la possibilitat de conèixer la fi del món
- 539-642. Contraraó tercera: «*expedit praescire sive praenuntiare*»
- 643-652. Arnau propugna un nou capteniment dels ‘*precones*’: anunciar la proximitat de les darreries
- 653-792. L'Esriptura fa possible d'anunciar els temps finals amb indicació de termini
- 653-654. Formulació de la tesi
- 655-672. Prova pel testimoniatge d'Agustí
- 673-783. Prova per les visions de Daniel
- 673-691. La profecia sobre la fi del món (Dan 8, 14) només permet afirmacions genèriques 692-
783. La profecia sobre l'Anticrist (Dan 12, 11) permet de precisar amb només dos anys d'incertesa
- 692-708. Visió de Daniel sobre l'Anticrist
- 709-724. El seguici d'esdeveniments s'acomplí en la destrucció de Jerusalem per Vespasià i Titus
- 725-779. En l'esmentada visió de Daniel “dia” significa “any”
- 780-783. Coincidència entre Daniel i Agustí
- 784-792. Els ‘*precones Ecclesiae*’ poden proclamar aquesta previsió
- 793-1057. Possible doble reacció davant la conclusió anterior:
- 793-795. a) conveniència d'assenyalar el moment precís de la fi del món
- 795-1057. b) por de no entendre Daniel o de comprometre's
- 795-1001. La por de no entendre el sentit de la visió de Daniel
- 795-803. La por es podria basar en Dan 12, 9
- 804-811. La por no té base, car les prediccions relatives a l'Anticrist no són segellades
- 812-826. La por no té base, car el “temps establert” en una predicció ha d'ésser anterior al seu compliment
- 827-846. El ‘*preco in caritate vivens*’ no ha de tenir por, car li és promès el sentit de les Esriptures
- 847-915. La por és inacceptable, car donaria la raó als jueus en el punt de la vinguda del Messies
- 916-934. La por és inacceptable, perquè l'Església ha de saber allò que es refereix a l'Anticrist
- 935-1001. La por és inacceptable perquè Déu de fet mina els senzills, que tenen zel d'Ell
- 948-994. Cas del ‘*Vae mundo in centum annum*’
- 995-1001. Cas del monjo vell
- 1002-1057. La por a comprometre's pel fet que la predicció resultés falsa

- 1002-1015. Tal cas demostraria la veritat de l'Escriptura: «*Pertransibunt plurimi*»
 1016-1021. La predicció ha d'insistir en la terror dels darrers temps imminents
 1022-1057. Sí la predicció resultés inacceptable, tindria el precedent de la de Beda
 V. 1058-1062. Sentit del text d'Arnau: exposar les doctrines dels sants
 VI. 1063-1071. Conclusió final: cal proclamar la proximitat dels temps finals

Finalment, cal comentar que l'estil del present opuscle és substancialment diferent a l'estil que Mestre Arnau empra en el text *Tractatus de tempore adventus antichristi*. En primer lloc, s'ha de dir que la principal diferència rau en el fet que el text del *De mysterio cymbalorum ecclesiae* presenta un to veritablement més formal que el text precedent. El present text no es deixa emboirar tant pel to metafòric i “kerigmàtic”⁵⁴ del *Tractatus de tempore adventus antichristi*. Per contra, el *De mysterio cymbalorum ecclesiae* és un text acadèmic i formal. En segon lloc, però molt en paral·lel del primer punt comentat, el present text es caracteritza per ser més explícit que el primer. Tot i que les metàfores, en aquest cas només una, però que vertebrava el text sencer, són presents, no constitueixen l'eix central del text. L'autor en aquest opuscle es decanta per una argumentació més directa i menys literària, de manera que l'escrit canvia l'embolcall metafòric per un revestiment acadèmic.

4.2. Desenvolupament del concepte de ‘precones’

El desenvolupament del concepte de ‘precones’ s'exposarà tenint en compte un aspecte essencial: la seva funció dins de l'Església. Tal com s'ha realitzat mes amunt amb l'obra del *Tractatus de tempore adventus antichristi*, en aquest punt es durà a terme un repàs sistemàtic de l'obra *De mysterio cymbalorum ecclesiae*, prenent com a eix central la missió, tasques, funcions, raó d'existència, justificació teòrica a escala teològica, referències bíbliques i relació amb els profetes i la vida de Jesucrist dels ‘precones’.

⁵⁴ Terme emprat per Mossèn Josep Perarnau per referir-se al to del *Tractatus de tempore adventus antichristi* a Perarnau, Josep. “El text primitiu del *mysterio cymbalorum ecclesiae* d'Arnau de Vilanova”. ATCA 7/8 (1989): 43. Per tal de posar-ho en context, cal aclarir que la paraula grega ‘κήρυγμα’ sol traduir-se com a “proclamació”, “predicació” o “anunci” i, fora del Nou Testament, s'utilitzava generalment per a un avís públic proclamat per un herald pel qual allò anunciat es feia efectiu per l'acte d'anunciar-ho. L'ús de la paraula al Nou Testament no distingeix entre l'acte de la proclamació i el contingut d'aquesta proclamació (Davie, M.; Grass, T.; Holmes, S.; McDowell, J.; Noble, T. A. “Kerygma, kerygmatic theology”, *New dictionary of theology. Historical and systematic*. Illinois, 2016: 488).

Per tal de dur a terme aquesta tasca hermenèutica, s'incidirà en tres aspectes essencials: funció i tasca, metàfores bíbliques i conceptes correlatius extrets de l'exegesi textual. També convé mencionar que un punt que diferencia aquest apartat del precedent és que es referenciarà també algun aspecte del text *Tractatus de tempore adventus antichristi*, de manera que el camí per a explorar la continuïtat entre ambdós conceptes ja s'enceti en el present apartat. Paral·lelament, de la mateixa forma que en l'apartat precedent, en aquest punt es farà incís en el tema de les interrelacions entre l'escatologia i la crítica ideològica existents en el si del pensament arnaldia, aspectes que es ressaltaran des del prisma hermenèutic de la radicalitat.

4.2.1. *El so de les campanes petites i grosses*

El primer punt que cal destacar del text que refereix directament a una metàfora auditiva. En el cas que ens ocupa, la metàfora auditiva no és una trompeta, sinó una campana ('*cymbala*')⁵⁵. Escriu Arnau de Vilanova:

«*Cum igitur campane materiales aut cymbala denotent precones ecclesie, rationabiliter potest dici quod, cum ecclesia parvam campanam diu pulsat in matutinis et postea grossas, convenienti signo rememorat gradum et ordinem illorum preconum, quantum ad preconizandi effectum, qui tempus matutinum, scilicet Salvatoris, prenuntiaverunt fidelibus*» (DMCE, 27-32)⁵⁶.

Arnau de Vilanova és clar i concís: les campanes de l'Església representen els '*precones*'. El motiu pel qual l'autor estableix el paral·lisme rau en el fet que tant la

⁵⁵ Resulta interessant parar atenció al fet que la metàfora de les campanes i el seu significat teològic no mor amb Arnau de Vilanova. Fra Eiximenis, en el seu text en català que trobem al manuscrit Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 456, f. 75c que duu per títol «Qui posa la cinquena rahó que fan los damunt dits a prouar la excel·lència del estatment cristià», ens parla també de campanes en els mateixos termes que ho fa Mestre Arnau: «...les campanes... signifiquen a nós especial misteri de la conexença quel món ha aguda del Salvador...». Aquest paral·lisme ens pot dur a interpretar que, efectivament, Fra Eiximenis coneixia específicament el text del *De mysterio cymbalorum ecclesiae* i, més encara, havia rebut inspiració d'ell (Perarnau, Josep. "Un paràgraf del *Primer del crestià* de Francesc Eiximenis inspirat en el *De mysterio cymbalorum* d'Arnau de Vilanova". ATCA 17 (1998): 509).

⁵⁶ De la mateixa manera que amb el *Tractatus de tempore adventus antichristi*, el text del *De mysterio cymbalorum ecclesiae* se citarà seguint l'edició crítica de Mossèn Josep Perarnau, de manera que les cites del text quedaran de la manera que segueix: (DMCE, línia de l'Edició de Josep Perarnau en el text: Perarnau, Josep. "El text primitiu del *mysterio cymbalorum ecclesiae* d'Arnau de Vilanova". ATCA 7/8 (1989): 7-182).

campana com els ‘precones’ duen a terme la mateixa funció d’alerta. En aquest cas, l’alerta a què refereix Arnau de Vilanova és una alerta d’anunci als fidels d’un ‘*tempus matutinum*’. Un altre aspecte que cal remarcar del present fragment és que existeixen dues menes de campanes. Aquesta distinció entre la campana petita i la grossa ens permetrà penetrar el sentit més profund de la metàfora auditiva.

L’autor prossegueix la presentació del principal concepte del text, els ‘precones’, oferint una segona capa de vernís a les campanes en sentit metafòric. Ens presenta la història de la nativitat de Crist com a exemple teològic de la importància del so de les campanes, tant de les grosses com de les petites. Parem atenció a la narració que Mestre Arnau ens explica:

«Verumtamen adeo implicite et obscure, quod non erat omnibus illa denuntiatio perceptibilis, velut debilis et exilis cymbali parvi sonus.

In processu yero temporis voce prophetarum, quasi sonus cymbali grossioris, facta est eius denuntiatio communiter perceptibilis et maxime cum clamaret ISAIAS: “Ecce virgo concipiet”, etc., et iterum: “Puer natus est nobis”, etc.; et consonaret IEREMIAS: “Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo David germen iustum et regnabit rex et sapiens erit”. Grossior quoque sive perceptibilior postmodum super hoc fuit sonus DANIELIS, qui non solum adventum, sed fructum illius adventus sub certo numero hebdomadarum prenuntiavit.

Instante vero tempore ortus eius, videlicet hora sue nativitatis, multiplicari cepit intantum sonus magnarum campanarum in templo Dei, quod litargici potuerunt excitari» (DMCE, 43-56).

A diverses qüestions hem de parar atenció en aquest fragment, que conté una de les idees capitals del text: el paral·lelisme entre l’anunci de la primera i la de la segona vinguda de Crist⁵⁷. Abans de res resulta necessari remarcar que aquesta narració de base bíblica parla de tres moments, que no han de ser entesos únicament en el sentit temporal del terme, sinó en un sentit de progrés ascendent exponencial. En el primer moment cal clarificar que, efectivament, l’anunci a què es refereix Mestre Arnau és l’anunci de la Bona Nova. Tot i això, aquell anunci era pràcticament imperceptible; era obscur i implícit

⁵⁷ Perarnau, Josep. “Sobre l’estructura global del *De tempore adventus antichristi* d’Arnau de Vilanova”. *ATCA* 20 (2001): 569.

com el repic d'una petita campana. En el segon moment, en canvi, el so de la vinguda del Fill de Déu s'anà fent cada cop més perceptible gràcies a la veu dels profetes. La campana grossa i el seu so, per tant, és un anunci explícit de la Bona Nova realitzat pels profetes.

Dintre d'aquest segon moment hi ha també dues etapes diferenciades, que es distingeixen prenent com a base el grau d'explicitació que l'anunci de la vinguda del Fill de Déu presenta en els seus escrits. Per una banda, tenim els profetes Isaïes i Jeremies. Les cites en qüestió que ens presenta l'autor són: Is 7, 14; Is 9, 6⁵⁸ i Jer 23, 5. Les tres cites acrediten bíblicament que l'arribada del Messies és un fet. Ambdós profetes expliciten en els versicles citats les característiques que tindrà Jesús, que encaixen perfectament amb el Nou Testament. Però Arnau de Vilanova considera que aquest repic de les campanes, tot i ser significatiu, no és el punt àlgid: encara es pot fer un soroll més fort.

Aquest so més agut és la segona etapa del segon moment. Correspon a la veu del profeta Daniel⁵⁹. El motiu concret de l'afirmació arnaldiana que aquest so és més fort que el que provoquen les paraules dels profetes Isaïes i Jeremies és que Daniel dona una data concreta. En l'escatologia arnaldiana el càlcul és punt especialment rellevant. La diferència de magnitud teològica entre les dues etapes d'aquest segon moment són per a Mestre Arnau abismals. Un testimoni és significatiu, dona informació sobre un esdeveniment que succeirà. Ens dona, de fet, la certesa que aquest esdeveniment efectivament passarà. Però una predicció, a més a més, ens dona informació sobre quan succeirà. I en el cas del versicle Dn 9, 24 a què refereix Arnau de Vilanova, ens dona un nombre exacte de setmanes perquè es doni l'esdeveniment que s'anuncia.

Encara hi ha, tanmateix, una possibilitat que el so sigui encara més agut que amb les paraules de Daniel. El tercer moment és el mateix naixement de Jesucrist. Per a l'autor, no hi ha moment de repic més exacerbat que l'aparició concreta de l'Encarnació de Déu. Ara sí que ningú es quedarà indiferent del so de la gran campana, atès que els decibels són tan alts que tothom ho sentirà, inclosos aquells que patien letargia i no havien sigut capaços d'escoltar ni als profetes Isaïes i Jeremies, ni a Daniel.

⁵⁸ La citació que escriu Mestre Arnau no és exacta. Ell cita: «*Puer natus est nobis*» (DMCE, 49), mentre que la cita literal del versicle Is 9, 6 és: «*parvulus enim natus est nobis*».

⁵⁹ Dn 9, 24: «*septuaginta ebdomades abbreviatae sunt super populum tuum et super urbem sanctam tuam ut consummetur praevaricatio et finem accipiat peccatum et deleatur iniquitas et adducatur iustitia sempiterna et impleatur visio et prophetes et unguatur sanctus sanctorum*».

4.2.2. *Elias i Enoc, 'precones' suprema*

Un cop en aquest punt, convé explorar quin és el sentit concret de la narració de la Bona Nova que Mestre Arnau ens ha exposat. Unes línies més endavant en el text, el mateix autor ens ho fa explícit. Afirmar Arnau de Vilanova:

«Eadem quoque ratione similem ordinem pulsationis observat in illa hora, per quam designatur vespere mundi huius. Nam finis huius seculi quasi tenui sono cordibus hominum per scripturas prophetarum notificatur, sed per predicationem apostolorum et virorum evangelizantium veritatem Christi, quasi sono cymbali grossioris, fidelibus annuntiatur continue. Tandem vero, instante hora iam vespertina, in persecutione videlicet Antichristi, due maxime campane, scilicet Elias et Enoch, insimul dabunt sonum et ultimam huius seculi horam efficaciter toti civitati notificabunt» (DMCE, 76-84).

El primer punt que cal comentar del present fragment és que l'autor reprèn l'ús de la terminologia de les hores del dia per a parlar dels repics. A *DMCE*, 31 Arnau de Vilanova ens parla del '*tempus matutinum*' per a fer referència al temps de la vinguda del Senyor. Per contra, en aquest punt se'ns parla del '*vespere mundi*'. El sentit que dona Mestre Arnau al vespre és simptomàtic d'allò que vol introduir al lector: de la mateixa manera que el matí refereix a la Bona Nova, el vespre refereix a la calamitat, és a dir, a l'Anticrist.

Segonament, cal veure que l'autor reconstrueix els moments de la narració que abans ens ha ofert, però afegint-hi una reformulació. Ara, Arnau de Vilanova, tot i tornar a indicar tres moments, assimila els moments que anteriorment eren el primer i el segon amb un nou primer moment: el dels profetes. Aquest moment, en aquesta reformulació es caracteritza per ser tènue; amb un so pràcticament imperceptible. El nou segon moment és la vinguda de Crist. Arnau de Vilanova hi afegeix un matís important consistent a deixar clar que no només es refereix al fet aïllat del naixement i de la Bona Nova, sinó que també és transcendental la feina de predicació dels apòstols. En aquest moment la campana que sona és ben grossa, però sembla que encara hi ha un so més agut.

Aquest so més agut es dona en el tercer moment que ha reformulat l'autor. Reprèn l'ús metafòric dels moments del dia, Arnau de Vilanova remarca que el tercer moment es dona al vespre. Un cop aquí, Arnau de Vilanova anuncia de manera frontal què succeirà a l'hora vespertina: la persecució de l'Anticrist. Aquest és el punt àlgid del

repic de les campanes de l'Església. És estructuralment impossible, atesa la forma d'entendre els campanars que el pensament d'Arnau de Vilanova presenta, que hi hagi un so de les campanes més agut que aquell que sonarà per anunciar-nos el darrer temps d'aquest món.

En tercer lloc, s'ha de parar atenció a l'ús que Mestre Arnau fa dels noms d'Enoc i Elias. Segons llegim en el text, Arnau assegura que clarament (*'scilicet'*) les dues campanes més grosses són Enoc i Elias. Aquests dos personatges conformen més que una metàfora en el desenvolupament de l'argument arnaldia, ja que són la seva personificació. Malgrat que encara no ha matisat l'autor la feina que han de dur a terme els *'precones'*, podem veure en *DMCE*, 27 que Arnau de Vilanova afirmava clarament que les campanes de l'Església representen els *'precones'*. Per tant, seguint el fil de l'argument, Arnau de Vilanova està afirmant de manera implícita que els heralds, el soroll dels quals és més agut, són Elias i Enoc.

Ens podríem preguntar ara per què va triar l'autor a Elias i Enoc com a personificacions dels *'precones'*. S'ha de dir que la tradició medieval assenyala aquesta parella de noms de forma reiterada com a personificacions del senyal de l'Anticrist. Joaquim de Fiore parla tan sols d'Elias com a figura paral·lela a Joan Baptista, mentre que per a Pere Joan Olliu, Elias fou Sant Francesc⁶⁰. El fet de fer aparèixer ambdós personatges en solitari no és tan comú dins la literatura apocalíptica, però sí que es podria trobar, per exemple, al *De ortu et tempore antichristi* d'Adso Dervenis⁶¹.

El fet de presentar Elias i Enoc com a encarnacions dels *'precones'* sembla que respon a la identificació d'aquests personatges com a propers a Déu. A la Bíblia, aquests dos personatges són enduts del món terrenal i portats més enllà⁶². El motiu que hi ha al darrere de presentar Elias i Enoc com a *'precones'* supremes rau en la proximitat d'aquests

⁶⁰ Perarnau, Josep. "El text primitiu del *mysterio cymbalorum ecclesiae* d'Arnau de Vilanova". *ATCA* 7/8 (1989): 60.

⁶¹ «*Sed ne subito et improuise Antichristus ueniat et totum humanum genus suo errore diciat et perdat, ante eius exordium duo magni prophete mittentur in mundum, Enoch et Helias, qui contra impetum Antichristi fideles Dei diuinis armis permunient et instruent eos et confortabunt et preparabunt electos ad bellum, docentes et predicantes tribus annis et dimidio*». Adso. *De ortu et tempore Antichristi*, ed. D. Verhelst (CCCM, XLV). Turnholt, Brepols, 1976: 27-28.

⁶² El versicle que ens parla de l'ascens d'Elias és 2 R 2, 11: «*ecce currus igneus et equi ignei dividerunt utrumque et ascendit Helias per turbinem in caelum*». També llegim a Heb 11, 5: «*fide Enoch translatus est ne videret mortem et non inueniebatur quia transtulit illum Deus ante translationem enim testimonium habebat placuisse Deo*». En el cas d'Enoc, veiem descrita la seva pujada al cel a Gn 5, 24: «*et facti sunt omnes dies Enoch trecenti sexaginta quinque anni ambulavitque cum Deo et non apparuit quia tulit eum Deus*».

dos personatges amb Déu. És simbòlicament significatiu el fet que Elias i Enoc siguin dos personatges, el final dels quals és tan enigmàtic. Déu se'ls va endur sense avisar ni explicar per què. Aquest fet encobreix un fort simbolisme: han estat escollits per Déu per a ascendir i, per tant, són propers a Déu, encara que no sabem exactament quant propers són⁶³ al Senyor. Així doncs, la representació d'Elias i Enoc com a campanes gegants es basa en la proximitat espacial que els dos personatges presenten amb l'Altíssim.

4.2.3. Delimitació dels camps del saber que poden ser estudiats

Arnau de Vilanova ens presenta un cas en el qual la investigació és il·lícita: quan es fa per curiositat. Escriu Mestre Arnau:

«Sed, an liceat, non est difficile intueri, cum illud solum illicitum sit quod prohibitum est aut periculosum ecclesie. Prohibitum quidem est perscrutari quidquam ex curiositate seu ardore sciendi et maxime quando scrutabile vires scrutantis excedit. Et ideo dicitur Ecclesiastici “Altiora te ne quesieris et fortiora te ne scrutatus fueris, sed que precepit tibi Deus cogita illa semper et in pluribus operibus eius ne fueris curiosus. Non est enim tibi necessarium videre ea, que abscondita sunt oculis tuis, et supervacuis rebus noli scrutari multipliciter et in pluribus eius non eris curiosus”» (DMCE, 159-167).

Primerament, veiem que Arnau escriu una premissa que li servirà com a fonament del seu argument, encara que ara la plantegi en solitari: només és il·lícit investigar allò que és perjudicial per a l'Església. Així doncs, per contra, tal com es veurà més endavant, qui esbrina l'Esclitura perquè és cosa manada per Jesús realitza una activitat lícita; si de més a més, ho fa portat per l'amor de Déu, encara ho és més⁶⁴. Segonament, a la cita d'Eccl 3, 22⁶⁵ fa un clam a la cura que han de tenir els 'precones' de deixar-se endur per

⁶³ Val a dir que aquesta pregunta va ser àmpliament plantejada al llarg del període medieval. Un bon exemple és de forma de concloure el tema de la proximitat amb Déu d'Elias i Enoc és la proposada per Tomàs d'Aquino: «Ad secundum dicendum quod Elias sublevatus est in caelum aereum, non autem in caelum Empyreum, qui est locus beatorum. Et similiter nec Henoch, sed raptus est ad Paradisum terrestrem, ubi cum Elia simul creditur vivere usque ad adventum Antichristi». (Tomàs d'Aquino, *Summa theologiae*, III, q. 49, a. 5, ad. 2).

⁶⁴ Perarnau, Josep. "El text primitiu del mysterio cymbalorum ecclesiae d'Arnau de Vilanova". ATCA 7/8 (1989): 46.

⁶⁵ Novament, Arnau cita les Esclitures de forma imprecisa. Aquest cop, però, tot i que la cita que ofereix Mestre Arnau fa més èmfasi encara en el concepte de 'curiositas', no és una cita fora de context o capciosa.

la curiositat. Una cosa és clara: aquell qui investiga ha de tenir les seves funcions ben delimitades. No pot ser una persona que s'interessi genuïnament per un tema. Aquest és el cas del curiós. L'investigador de què parla Arnau de Vilanova es caracteritza de forma radical per la seva serenitat. No investiga per curiositat ni s'excedeix en les capacitats del coneixement humà.

A continuació, l'autor puja de nivell el to de l'argument: «*Ecce quibus verbis preconibus ecclesie prohibentur scrutinium curiositatis et maxime circa id*» (DMCE, 168-169). Ja no afirma que és cosa il·lícita ('*illicitum*') investigar per curiositat com sostenia a DMCE, 159, sinó que assegura que aquesta investigació simplement està prohibida ('*prohibentur*'). Aquest matís és especialment rellevant perquè permet a Mestre Arnau deixar clar que està frontalment en contra dels endevins. Envers qualsevol objecció que pogués ser elaborada de la seva teoria dels '*precones*', l'argumentació està guarida de qualsevol acusació de promoció de la màgia i l'endevinació.

La distinció entre els termes '*illicitum*' i '*prohibentur*' és una distinció que rau en el concepte de voluntat personal. El terme '*illicitum*' refereix al fet que una acció, en aquest cas l'acció d'investigar curiosament, és moralment rebutjable. De fet, el to amb què parla Arnau de Vilanova dona a entendre des del primer moment que és moralment rebutjable de forma summa. Però encara és una acció realitzable perquè constitueix un pecat. En canvi, en el moment en el qual Arnau de Vilanova ens parla en termes de prohibició, l'acció és descartada de forma superlativa. Així doncs, amb la categorització de '*prohibentur*', l'autor nega el mínim marge d'existència que el pecat il·lícit deixava obert.

En aquest punt, Arnau de Vilanova aprofita per a destacar una altra inconveniència que detecta en l'estudi de la teologia: tractar el tema de la Majestat de Déu. Mestre Arnau ho desenvolupa amb aquestes paraules:

«*Ad cor quidem accedit homo, qui presumptione subtilitatis aut elatione ingenii vel scientiarum superbia nititur secreta divine maiestatis scrutari et ab oculis huius scrutatoris evolat in sublime excellentie maiestatis, obtundens oculos intuentis. Per quod, in xxv, in Proverbiis, dicitur quod "scrutator maiestatis opprimetur a gloria". Et hoc scrutinium interdicitur cuilibet anime sancte sub ratione sponse Canticorum VI,*

La cita exacta d'Eclos 3, 21 és la que segueix: «*Altiora te ne scrutaveris et fortiora te ne exquisieris sed quae praecepit tibi Deus illa cogita semper et in pluribus operibus eius ne fueris curiosus*».

cum dicitur: “Averte oculos tuos a me, quia ipsi me avolare”, id est, altius volare faciunt vel “fecerunt”» (DMCE, 173-181).

Evidentment, el problema d'estudiar el tema de la Majestat divina no rau pas en la Majestat de Déu en si mateixa. La dificultat que detecta Arnau de Vilanova és l'efecte que explorar un tema tan elevat com aquest provoca al cor de l'investigador. L'investigador es veu envoltat d'una aura de supèrbia que el fa acabar amb la mirada ennuvolada. És a dir, el contacte d'una persona corrent amb aquest tema el fan enfollir. És un tema que queda reservat al misteri de Déu; les persones humanes no tenen per què tocar una qüestió que els pot provocar caure en un estat catatònic de supèrbia i presumpció.

Per tal de donar força al seu argument, Arnau de Vilanova cita dos versicles de les Sagrades Escripures. El primer d'ells és Pr 25, 27. El present fragment permet a Mestre Arnau fonamentar bíblicament una de les tesis centrals de l'argument que està presentant contra la conveniència de cercar la Majestat divina, ja que ens testimonia que aquell qui cerca la Majestat serà afeixugat per la Glòria. El segon fragment bíblic citat pertany a Ct 6, 4. Aquest versicle presenta la conseqüència directa de tractar el tema de la Majestat: fer delirar (*'avolare'*). Arnau de Vilanova, recollint el significat idoni que la Vulgata llatina confereix a aquest terme⁶⁶, afegeix el significat del vol al verb llatí. En aquest fragment, l'autor aprofita el raonament de l'esposa que apareix al versicle Ct 6, 4 per tal de fer entendre al lector que de la mateixa manera succeiria al *'preco'* que tractés d'investigar el tema de la Majestat del Senyor.

4.2.4. *El deure dels heralds i la finalitat del catolicisme*

Un cop que l'autor ha anunciat quines són les temàtiques que els *'precones'* han d'evitar, Arnau de Vilanova presenta quina és la tasca genuïna dels heralds de l'Església.

«Precones igitur ecclesie, qui cupiunt proximos edificare in Christo, debent diligenti meditatione scrutari scripturas sacras, [ut] ex revelationibus [Dei] contentis ibi et datis

⁶⁶ El verb llatí de la Vulgata és *'avolare'*, que vol dir “donar noves ales”. En canvi, el verb grec *'ἀνεπέρωσάν με'* de la Septuaginta presenta un significat que podria traduir-se com “excitar” (Arnau de Vilanova. *La prudència de l'escolar catòlic i altres escrits*. Barcelona, Proa, 2003, 106). Probablement, el sentit grec s'aproxima més a la construcció *'קָרַח וְקָרַח'* del verb hebreu original.

ad populi fidelis instructionem, eliciant quidquid expressius poterunt ad proximorum informationem de ultimis temporibus seculi.

Nam quanto illa tempora prenuntiabunt esse viciniore, tanto efficacius consequentur finem religionis catholice doctrine, qui est corda mortalium inducere ad contemptum terrene felicitatis et appetitum celestis, quod est proprie proprium officium sponse Christi ex institutione ipsius sponsi» (DMCE, 279-287).

Aquest fragment és, sense cap dubte, el moment més àlgid de l'argument arnaldia. Per tant, tenint present la magnitud de l'argument, convé desgranar-lo en la seva plenitud per tal de veure tots els elements conceptuals que estan operatius. El primer punt que cal destacar del present fragment és que els 'precones' tenen una funció formativa. Arnau de Vilanova empra la construcció 'cupiunt proximos edificare in Christo'. El matís que presenta la construcció verbal 'cupiunt edificare' és molt acurat. Per una banda, ens indica que efectivament els heralds duen a terme les seves funcions de bon grat. Per l'altra banda, aquesta perífrasi verbal mostra al lector que la funció dels 'precones' és la de construir espiritualment el poble cristià. A més a més, la seva funció dels reverteix directament sobre el cos social de la població cristiana: és una feina, la realització adequada de la qual ofereix un bé públic al conjunt dels fidels.

Arnau de Vilanova formula de manera clara quin és el deure dels 'precones': escrutar les Sagrades Escripures per tal de poder instruir el poble fidel sobre els últims temps. Així doncs, ja tenim "qui", "com", "a qui" i "per què". L'objectiu essencial del 'preco' és cercar a les Escripures les revelacions que Déu ha il·lustrat. El material de reflexió genuí del 'preco' és, aleshores, la mateixa saviesa divina continguda en el si de les Sagrades Escripures. Tot aquest coneixement hi és de forma potencial i passiva en el text bíblic. Per tant, es necessiten uns especialistes que l'escrutin per tal de fer explícit allò que figura a la Bíblia.

Seguint amb l'argument, Arnau de Vilanova sosté que el contingut concret de les revelacions divines present a les Escripures és informació precisa sobre els últims temps del segle. En conseqüència, el motiu pel qual els 'precones' executen la tasca que executen és la instrucció del poble cristià en el coneixement del final dels dies. En aquest punt, però, Arnau afegeix un matís que resulta essencial per tal d'entendre la magnitud del missatge apocalíptic. L'autor sosté una tesi que pot ser perfectament entesa en termes

de diagrama de proporcionalitat equivalent⁶⁷. En aquest diagrama hi trobem que la saviesa dels *'precones'* i la ulterior instrucció del poble en el coneixement de la proximitat del fi dels temps és la lletra "X", i aconseguir el fi de la religió catòlica és la lletra "Y". És a dir, com més coneixement del final dels temps, més a prop serem d'assolir el fi del catolicisme. Però quin és aquest fi? Arnau de Vilanova ens ho explica també. El fi de la religió catòlica és induir els fidels a abraçar el cel i rebutjar la felicitat terrenal. L'exposició dels *'precones'* tanca amb l'anunci del fi de la doctrina catòlica. Per tant, si reformulem el diagrama de proporcionalitat equivalent, veiem que Arnau de Vilanova el dibuixa en els següents termes: com més coneixement de la proximitat del fi, més estimarà el poble cristià el cel i rebutjarà la terra.

Però aquesta formulació duu implícita una crítica profunda a la religiositat de la seva època. Si és necessària la feina dels *'precones'* és causa d'una salut espiritual pèssima del poble cristià. El símptoma l'explicita Mestre Arnau de manera clara: els fidels s'estimen més la felicitat terrenal que el cel, de manera que s'estan allunyant del fi de la religió catòlica. Per tal de desenvolupar les causes d'aquest símptoma, parem atenció al fet que, en termes generals, Arnau de Vilanova considera que el poble cristià ha de ser instruït; presenta una concepció passiva del poble cristià en termes de formació espiritual. Tenint això en compte, si parem atenció al fet que aquells encarregats de la instrucció espiritual del poble a la seva època era el clergat, ja trobem ràpidament la primera causa. En tant que el poble té un paper passiu i mal·leable, la feina instructiva recau en el sacerdot. Consegüentment, si Arnau de Vilanova testimonia que el poble cristià necessita les campanades dels *'precones'* per tal de tornar a seguir la puresa de la doctrina catòlica, ineludiblement Arnau de Vilanova està atacant de forma frontal, però subtil, al clergat.

Per a Arnau de Vilanova, és necessari un cos secular⁶⁸ que s'encarregui de l'escrutini de les Escriptures per tal de copsar la saviesa de la revelació divina que hi ha continguda. Però, no és precisament la feina tradicional del sacerdoti la mediació entre la paraula de Déu i el fidel? Efectivament, Arnau de Vilanova sosté que el sacerdoti no es dedica a la cura de l'ànima dels fidels d'una forma efectiva, ja que obvia el tema del final dels dies, que és el mitjà segons el qual es pot aconseguir seguir la doctrina catòlica de la manera més pulcra.

⁶⁷ Figura 1.

⁶⁸ En aquest cas, s'utilitza el terme "secular" com a oposició a "clerical" i no pas en oposició a "religiós".

4.2.5. *El càstig a la negligència dels ‘precones’*

Més endavant en el text, Arnau de Vilanova incideix en el tema de la conveniència de conèixer el temps del final dels dies. Abans de res, cal matisar que, tal com es podrà llegir a continuació, l'autor ja parla pròpiament de forma explícita en termes d'Anticrist i deixa a una banda l'eufemisme del final dels dies. Bé, un cop ressaltat aquest aspecte, llegim en el text d'Arnau:

«Sed de tempore Antichristi specialiter expedit prehabere notitiam, preconibus quidem ratione officii, ut evadant flagellum divine damnationis, nam eis iniunctum est ut future persecutionis gladium provideant et quasi clangendo buccina denuntient populo, vel ut fugiat vel ut se preparet ad conflictum. Et ideo dicitur eis in persona ISAIE: “Clama, ne cesses, exalta vocem tuam”. Quod si nec illi clamaverint nec populus, audiens clamorem, se custodierit, utrosque divina sententia condemnat, ut legitur XXXIII EZECHIELIS» (DMCE, 554-561).

El primer punt remarcable del present fragment és que Arnau de Vilanova explicita i matisa un aspecte que, fins ara, en el text havia romàs en segon pla. Aquest tema és el to imperatiu amb què l'autor parla de la feina dels heralds. Anteriorment a aquest punt, Mestre Arnau no havia explicitat que el deure dels heralds era un imperatiu diví que actua com a flagell de càstig. L'amenaça per a la integritat física i espiritual que la tasca d'herald suposa per a qui l'executa havia quedat tapada pel fet que Arnau de Vilanova havia parlat dels 'precones' i la seva feina fins i tot en termes de volició, tal com ens deixa comprendre la utilització de la construcció verbal '*cupiunt edificare*' del passatge DMCE, 279.

Per tal de legitimar el caràcter imperatiu de la feina dels heralds, Arnau de Vilanova fa servir dues referències bíbliques. La primera d'elles refereix a Is 58, 1. La cita resulta especialment escaient per a allò que Arnau de Vilanova vol mostrar. De fet, contràriament a com succeeix en altres ocasions en les quals l'autor empra la Bíblia d'una manera capciosa, en aquest cas l'autor deixa el versicle a mitges obviant un matis⁶⁹ que

⁶⁹ El versicle sencer d'Isaïes 58, 1 diu així: «*clama ne cesses quasi tuba exalta vocem tuam*». La metàfora auditiva és recurrent en el pensament arnaldia, per aquest mateix motiu, resulta estrany que l'autor hagi eliminat la referència a la trompeta del versicle. Nogensmenys, una possible explicació podria ser que, com que aquesta metàfora és capital en el *Tractatus de tempore adventus antichristi*, l'autor volia allunyar-se d'ella en el present escrit, ateses les repercussions que el primer text tingué.

podria afavorir encara més la seva argumentació. Tot i això, la cita expressa allò que Arnau vol sostenir: el crit dels ‘precones’ ha de ser alt, fort i que s’escolta a tot arreu. Paral·lelament, la segona referència bíblica que ens presenta Mestre Arnau serveix a l’autor per matisar el càstig que suposa a l’herald no executar la seva feina⁷⁰.

4.2.6. La conveniència de conèixer els temps de l’Anticrist

Instantàniament, després de veure quin és el càstig escaient als ‘precones’ en cas de negligència, en el text llegim per què és convenient conèixer el temps d’arribada de l’Anticrist:

«Communiter vero expedit toti ecclesie de tempore Antichristi specialiter prehabere notitiam propter duo. Primo, ut premunita, scilicet armis christiane religionis, cautius vitet deceptionis periculum. Secundo, ut levius toleret persecutionis flagellum, nam “previsa solent ledere tela minus”» (DMCE, 561-565).

Dos són els motius que Mestre Arnau destaca per tal de justificar la conveniència de conèixer els temps de la vinguda de l’Anticrist. En primer lloc, l’autor ens parla d’evitar l’engany. En aquest punt Arnau de Vilanova emprà una breu metàfora armamentística. Les armes de la fe serveixen per a evitar l’engany. Però convé matisar a quina mena d’engany s’està referint l’autor. Tenint en compte el context des del qual sorgeix aquesta tesi, l’autor s’està referint al fet que el coneixement a què els ‘precones’ tenen accés mitjançant l’escrutini de les Sagrades Escripures pot ser entès metafòricament com a arma. La correlació és la següent: de la mateixa manera que unes armes guareixen un guerrer davant l’atac d’un altre guerrer i li donen més possibilitats de sortir victoriós de l’enfrontament, un coneixement profund de les Sagrades Escripures, basat en l’escrutini de les revelacions divines contingudes en elles, atorga al poble cristià la possibilitat d’acomplir la finalitat del catolicisme.

⁷⁰ Aquest punt requereix una mirada molt atenta, ja que presenta una característica especialment remarcable. L’autor no cita el versicle textualment, sinó que només ens dona una referència incompleta, ja que no li interessa oferir una cita textual. Val a dir que, de moment i atenent la naturalesa del present apartat, aquest tema serà tan sols apuntat, deixant el seu desenvolupament reservat per a l’apartat número 5.1.5. del treball.

El segon motiu que esmenta Mestre Arnau és la capacitat que dona el coneixement de la vinguda de l'Anticrist de suportar la calamitat. Citant a Gregori el Gran⁷¹, Arnau de Vilanova reprèn la metàfora armamentística. Aquest cop, tot i això, les armes a les quals es refereix no són les seves, sinó a aquelles que s'enfronta. El punt més rellevant de la cita de Gregori el Gran és el fet que mostra un tractament valorativament positiu de la previsió. D'alguna manera, la previsió esmorteix el mal que està per venir. Aquest és el punt més important de l'argument arnaldia i el centre gravitacional de la seva justificació de l'existència dels 'precones', atès que es basa en un axioma ferm que subjau en tots els seus arguments: la previsió de qualsevol mal és un bé en si mateix perquè atenua aquell mal que preveu.

Una mica després, Arnau de Vilanova afegeix un altre motiu a la conveniència de conèixer el temps de l'Anticrist: «*cum notitia temporis Antichristi vel consummationis seculi non det cuiquam occasionem licentius peccandi, sed peccandi audaciam comprimat, expedit catholicis, ut est dictum, habere illam*» (DMCE, 638-641). En aquest fragment Mestre Arnau matisa que el coneixement del final dels dies proporciona al catòlic una eina que reprimeix l'audàcia de pecar. Això ho afirma Arnau de Vilanova atès que la reacció immediata que ell considera que tindria conèixer el final dels temps és motivar el cor dels creients a abraçar el cel i abandonar el desig envers la terra, motiu pel qual, consegüentment, la humanitat serà menys propensa a pecar, atès que serà més propera que mai al missatge primigeni de la religió catòlica.

Finalment, a tall de conclusió, l'autor ens ofereix una breu recapitulació en la qual podem veure-hi destacats la majoria de punts que en el present apartat s'han esmentat:

«Est ergo omnium dictorum conclusio quod precones ecclesie debent tam diligenter scrutari Scripturam sacram et expositiones ipsius, ne sicut cymbalum parvum faciant ad vespere mundi huius imperceptibilem sonum, quemadmodum fecerunt precones Veteris Testamenti; sed sicut viri evangelici, qui delucidant enigmata vetustatis, grossas imitentur campanas, ut quasi tonanti sono cives admoneant universos laudibus interesse celestis Agni. De cuius solio, scilicet Romane sedis cacumine, facit mysterium cymbalorum ecclesie breviter enodatum ad ceteros derivari» (DMCE, 1062-1070).

⁷¹ Exactament, la cita literal és: «*Quia minus feriunt iacula, quae praevidentur*» (Gregori el Gran, *Homiliae in Evangelia*, XXXV, 1).

Arnau de Vilanova conclou el text reprenent la metàfora de les campanes, tot dient de forma ordenada i explícita quines són les claus de comprensió del seu misteri. La feina dels ‘precones’ no és altra que investigar les Sagrades Escripures de manera diligent per tal de fer un so que sigui perceptible per tota la cristiandat. Per aquest motiu, l’autor remarca que aquest so, de cap de les maneres ha de ser com aquell si pràcticament imperceptible produït pels profetes de l’Antic testament, a saber, Isaïes, Jeremies i Daniel, citats a *DMCE*, 43-56. Per contra, els heralds de l’Església han de produir un so anàleg al de les grans campanes encarnades en els evangelistes. L’objectiu de tal fita és formulada aquí per Arnau de Vilanova d’una forma nova. Així doncs, Mestre Arnau parla en aquest moment de lloar l’Anyell celestial, referint-se al fet de seguir la finalitat de la doctrina catòlica de manera superlativa: augmentar l’amor al cel en detriment de l’amor a la vida terrena.

5. Continuïtat entre el concepte d’*‘speculatores’* i el concepte de *‘precones’*

En el present apartat, subdividit en dos punts essencials, es tractarà el tema de la continuïtat⁷² entre els conceptes d’*‘speculatores’* i de *‘precones’* en la filosofia d’Arnau de Vilanova. El primer punt consistirà a observar les divergències i les similituds entre ambdós conceptes a partir de llegir en paral·lel determinats textos del *Tractatus de tempore adventus antichristi* i del *De mysterio cymbalorum ecclesiae*, respectivament⁷³, acabant amb un balanç que funciona a mode de preludi del desenvolupament genuí de la tesi directriu del treball, que es durà a terme en el segon punt. Aquest segon punt pren com a eix l’eix articulador essencial de la reflexió el concepte de la radicalitat. És a dir, la tesi proposada, que serveix com a directriu dels diferents arguments que es desenvoluparan en el present apartat consisteix a ressaltar l’aspecte actiu a escala

⁷² Cal matisar de manera concreta què entenem per “continuïtat”. Per continuïtat en el present treball s’entén la invariabilitat dels problemes filosòfics i teològics subjacents a les dues obres que s’estan estudiant, així com una defensa similar dels principis i axiomes essencials que envolten als conceptes estudiats a les dues obres. Val a dir, però, que el problema filosòfic el trobem precisament aquí, en taxar una delimitació entre una formulació de principis i una altra per tal de comprovar com de similars són, de manera que l’argumentació interpretativa de l’obra d’Arnau de Vilanova que es realitzarà aquí apuntarà en la direcció de justificar l’esmentada delimitació que s’hagi fet.

⁷³ Per tal de no fer l’escriptura repetitiva, a partir d’ara, sempre que es faci referència als ‘speculatores’ es parlarà d’allò que es diu d’ells en el text *Tractatus de tempore adventus antichristi*. Per contra, sempre que es parli dels ‘precones’, s’estarà aduint a allò que es s’escriu d’ells en el text *De mysterio cymbalorum ecclesiae*.

filosòfica que la radicalitat presenta en el pensament arnaldià. La radicalitat, per tant, serà llegida i presentada com el factor impel·lent dels arguments de l'autor.

5.1. Divergències i similituds

Tot seguit s'enumeren les principals i més rellevants aspectes que ens permeten palesar les possibles divergències o similituds de la reflexió arnaldiana sobre els '*speculatores*' i els '*precones*'.

5.1.1. Estudi terminològic

Com a punt inicial de l'exploració de la continuïtat entre els conceptes d'*'speculatores*' i de '*precones*', convé examinar concretament el primer punt que salta a la vista: el terme amb el qual Arnau de Vilanova es refereix als personatges que vol destacar ha canviat. El que es tracta en aquest primer punt és de veure si el canvi terminològic d'Arnau de Vilanova es deu a una simple utilització d'una paraula similar, o bé si hi ha un matís que Arnau va voler concretar a l'hora d'emprar el terme '*precones*' en el seu text. Per aquest motiu, en primer lloc, es procedirà a fer una anàlisi terminològica d'ambdós conceptes per, en segon lloc, veure quin pot ser el motiu del canvi d'ús.

El terme '*speculator*' és la traducció que apareix a la Vulgata del terme hebreu 'צִפְּרִי', substantiu derivat del verb 'צִפְּרָה'. El significat concret del verb hebreu 'צִפְּרָה' vindria a ser "veure", "observar a la distància" o "aguaitar"⁷⁴. Per tant, podem afirmar que en el terme d'*'speculator*' hi trobem un fort matís visual si analitzem el terme en la llengua original. En canvi, la paraula '*preco*' (*'praeco*' a la Vulgata) presenta un matís diferent. El terme hebreu emprat a les Escriptures és 'קָרָה', substantiu del verb 'קָרָה', un terme d'origen probablement grec adaptat a l'hebreu de l'arameu. Aquest terme presenta una traducció més simple que l'anterior, ja que vindria a significar "proclamar"⁷⁵. Pel que respecta als termes llatins, les definicions de les respectives paraules són les següents. Per una banda, el terme llatí '*speculator*', que es pot traduir per "sentinella" o "talaier", es defineix com la persona que vigila algun esdeveniment en un context no militar⁷⁶. Per l'altra banda, el terme '*praeco*' es tradueix usualment o bé per "herald" o bé per

⁷⁴ Chávez, Moisés. "צִפְּרִי", *Diccionario de hebreo bíblico*. El Paso: 1997, I: 522.

⁷⁵ Chávez, Moisés. "קָרָה" *Diccionario de hebreo bíblico*. El Paso: 1997, I: 268.

⁷⁶ Glare, P. G. W. "Praeco", *Oxford Latin dictionary*. Oxford, 2016, II: 1987.

“predicador”⁷⁷ i presenta la següent definició: la persona que realitza anuncis públics, un pregoner o locutor⁷⁸.

Parant atenció als termes en hebreu i en llatí, juntament amb els seus significats, podem fer un parell d'observacions. La primera és veure que el terme ‘*speculator*’ presenta una connotació d’espera. És una persona que observa, vigila, aguaita i veu un esdeveniment; és aquell encarregat d’albirar els plans de Déu a la Bíblia. La segona és que, en canvi, el terme ‘*praeco*’, comparat amb el d’‘*speculator*’, presenta un matís actiu. El ‘*praeco*’ és aquell qui anuncia alguna cosa; la seva feina és la de proclamar. Havent incidit en aquestes dues observacions, cal encetar el tema que escau pròpiament de ser atès: per què ‘*preco*’ i no ‘*speculator*’ en el *De mysterio cymbalorum ecclesiae*?

El fet és el següent. El terme ‘*speculatores*’, amb la connotació passiva de vigilància que denota, estableix una conceptualització d’un personatge que, tenint en compte tota la reflexió feta per Mestre Arnau al respecte, posa èmfasi en el fet de veure; s’enfoca en l’individu en qüestió i allò que veu exclusivament ell. En el terme ‘*precones*’, contràriament, això no succeeix. És al revés: la paraula en qüestió emfatitza l’aspecte actiu d’aquest personatge. Allò que fan és una tasca a realitzar; és més que una observació atenta. Concretament, allò que fan és proclamar una cosa, que en el cas que ens ocupa, és l’adveniment de l’Anticrist. Per tant, resulta raonable que Arnau de Vilanova, volent canviar el terme que tants problemes li havia comportat, s’esmerçés en trobar un nou terme, de significat similar, però que matisés encara millor allò que està conceptualitzant.

5.1.2. *El canvi de to estilístic: d’un kèrigma a un discurs acadèmic*

En aquest punt s’analitzen les principals diferències estilístiques que les obres estudiades d’Arnau de Vilanova manifesten. Per tal de definir l’estil de la primera obra tractada, el *Tractatus de tempore adventus antichristi*, en el present treball s’ha emprat el terme “kerigmàtic”⁷⁹. En essència, aquesta paraula engloba dos aspectes principals de l’obra: l’ús de la metàfora i el caràcter implícit del seu contingut. Atesa la naturalesa punyent de l’escrit, Arnau de Vilanova utilitza un elevat nombre de metàfores per tal de fer menys perceptible el seu fibló. Malgrat això, el lector atent que llegeix amb atenció i extreu el contingut filosòfic de les figures literàries del text de Mestre Arnau, aconsegueix albirar

⁷⁷ Niermeyer, J. F. “Praeco”, *Mediae latinitatis lexicon minus*. Leiden, 1993, I: 829.

⁷⁸ Glare, P. G. W. “Praeco”, *Oxford Latin dictionary*. Oxford, 2016, II: 1569.

⁷⁹ Vegi’s la nota a peu de plana número 54.

com de concisa és la crítica arnaldiana. Això comporta que l'opuscle es caracteritzi perquè la profunditat màxima a què arriba la crítica ideològica de l'escatologia de l'autor hi sigui de manera implícita, barrejada de forma poc concisa en un mar de literarietat.

Així doncs, l'ús del terme "kerigmàtic" a l'hora de referir-nos al *Tractatus de tempore adventus antichristi* resulta especialment escaient perquè, de la mateixa manera que el kèrigma en el Nou Testament és tant el fet d'anunciar com el contingut del missatge, el *Tractatus de tempore adventus antichristi* és alhora l'anunci de l'adveniment de l'Anticrist i la seva formulació de la necessitat dels anunciants: els '*speculatores*'. A més a més, la mateixa forma amb la qual l'autor expressa les idees de l'obra recorda al missatge evangèlic, atès que és un text que manté en tot moment un to de revelació espiritual.

Per altra banda, el *De mysterio cymbalorum ecclesiae* és un text que, tot i incorporar el recurs de la metàfora, desenvolupa els arguments d'una forma més concisa, ordenada i clara. El to acadèmic al qual ens referim, per tant, té a veure amb el fet que la totalitat dels continguts que anuncia Arnau de Vilanova hi són en el cos del text d'una manera íntegra i explícita. En comptes d'un predomini de la metàfora, en aquest opuscle hi destaquem una preponderància de l'argumentació expositiva. L'exposició d'idees que ens mostra Mestre Arnau en el text ens permet veure que l'autor vol presentar el seu treball en un format acadèmic, propi de les facultats on pretén que el seu text sigui discutit.

Tangencialment a aquestes raons, també convé parar atenció a un darrer factor estilístic. Mentre que a les metàfores del *Tractatus de tempore adventus antichristi* hi trobem una preeminència de l'Antic Testament, al *De mysterio cymbalorum ecclesiae* la hi trobem del Nou Testament. Especialment això resulta prou notori si prenem en consideració les dues metàfores vertebradores de cada text: la metàfora auditiva, que veu dels llibres profètics d'Ezequiel, Jeremies i Isaïes; i la narració de les campanes grosses i petites com a paral·lel de la vinguda de Crist. Evidentment, en ambdues obres hi trobem nombroses referències de cadascun dels testaments. Tanmateix resulta coherent amb l'exposició estilística que acabem de fer unes línies abans, ja que el *Tractatus de tempore adventus antichristi* té un to profètic que recorda al de l'Antic Testament, mentre que el *De mysterio cymbalorum ecclesiae* manté un to explicatiu i que dona testimoni, recordant-nos així al Nou Testament, concretament als Evangelis.

5.1.3. *Les revelacions*

El primer punt a què cal parar atenció en el tema de la continuïtat entre ambdós conceptes ateny el lloc de les revelacions divines dels personatges en qüestió. Els ‘*speculatores*’ es caracteritzen perquè són ells mateixos el continent de la revelació divina. Posem-nos en context. La seva missió és la d’anunciar la vinguda de l’Anticrist mitjançant la seva trompetada. Però la forma concreta d’accés al coneixement sobre aquest final dels temps l’obtenen únicament per revelació. A dos fragments del text podem parar atenció:

«Hic autem de hiis, quorum notitia per revelationem habetur Spiritus Sancti, qui potest universa et particulariter, quando et quibus voluerit, revelare futura». (TdTAA, 388-389).

«Speculatores autem ecclesie, tanquam filii lucis, tantum innituntur revelationi divine». (TdTAA, 407).

En els fragments assenyalats podem veure que el concepte de revelació a què Arnau de Vilanova al·ludeix roman sense desenvolupar en el cos del text. Segons la lectura que hom pot fer de les línies presentades, es poden extreure dues observacions. La primera d’elles posa el focus d’atenció primari en el caràcter personalista de la revelació. La revelació en qüestió succeeix en el si d’una persona; és un fenomen que requereix d’un ésser humà que en sigui el flascó. Segonament, estretament lligat a la primera observació, cal veure que el fenomen de la revelació és immediat⁸⁰. No hi ha cap element que sigui un mediador entre el contingut epistemològic de la revelació i la persona que la rep. D’aquesta manera, la revelació de què parla Arnau de Vilanova presenta la característica essencial de ser la obtenció de coneixement diví immediat i unidireccional per part d’un fidel.

Si parem atenció a com escriu sobre la revelació divina Mestre Arnau quan ens parla dels ‘*precones*’, ràpidament detectem una diferència qualitativament substancial:

⁸⁰ L’adjectiu “immediat” no fa referència a l’aspecte temporal de la revelació. Contràriament, el terme “immediat” es presenta aquí com la negació del terme “mediat”, és a dir, amb mediació. Així doncs, el significat del terme “immediat” és perfectament equivalent a dir “no-mediat”.

«*Precones igitur ecclesie, qui cupiunt proximos edificare in Christo, debent diligenti meditatione scrutari scripturas sacras, [ut] ex revelationibus [Dei] contentis ibi et datis ad populi fidelis instructionem, eliciant quidquid expressius poterunt ad proximorum informationem de ultimis temporibus seculi*». (DMCE, 279-283).

El punt essencial del fragment citat és el fet que els ‘*precones*’, a diferència dels ‘*speculatores*’, no reben una revelació immediata. Hi ha necessitat d’una mediació: les Sagrades Escriptures. Els heralds no són el continent de la revelació; el continent és l’Escriptura. Per tant, el coneixement diví a què tenen accés els heralds depèn de l’escrutini acurat de la Bíblia, ja que és en ella on les revelacions divines estan contingudes. Això implica que la relació dels heralds amb Déu és força diferent a la relació dels talaiers. Mentre uns necessiten escrutar les Sagrades Escriptures per tal d’obtenir el coneixement revelat, els altres el reben directament de l’Altíssim. Aquest fet comporta un matís sobre el quefer dels heralds molt important: la forma d’obtenció de coneixement diví dels ‘*precones*’ és activa. D’aquesta manera, l’imperatiu diví al qual se sotmeten els afecta en un nivell més incipient que als talaiers, ja que allò que es torna imperatiu és l’escrutini mateix.

Un cop plantejada la divergència entre ambdues figures, convé deturar-se a observar quines poden ser les raons subjacents a aquest canvi. Abans de res, cal tenir en compte que el concepte de talaier que presenta Arnau de Vilanova desenvoca en la següent situació: Déu dona coneixement mitjançant la Gràcia a persones seculares. La salvaguarda màxima de la humanitat, els talaiers, són escollits d’entre els mortals per raó de la voluntat divina. Això comporta que es doni el cas segons el qual existeixen persones amb un coneixement directament diví, cosa que només ha succeït en el cas de Jesucrist.

Per altra banda, els ‘*precones*’ duen a terme unes funcions més moderades. Segueixen sent els encarregats principals de transmetre el missatge apocalíptic als fidels, però ho fan en base a les revelacions que hi ha a les Escriptures. La persona dels ‘*preco*’, consegüentment, no presenta res de diví en ell mateix. No té un contacte directe amb la divinitat que li atorga un coneixement concret sobre el final dels temps. D’aquesta manera, els ‘*precones*’ resulten ser uns aliats del Senyor, encarregats d’escrutar les Escriptures per tal d’extreure-hi coneixement, en comptes de ser directament encarnacions del saber escatològic diví com succeeix amb els ‘*speculatores*’.

Un cop aquí, resulta essencial parar atenció a la dada següent: hi ha una formulació al *Tractatus de tempore adventus antichristi* que s’assembla de manera activa al fragment

DMCE, 279-283: «*Prima est quod incumbit speculatoribus ecclesie, Dei precepto, scrutari Scripturam sacram et exponere populo fideli revelationes Dei contentas in ea de ultimis temporibus seculi*» (TdTAA, 1478-1480). Diverses preguntes sorgeixen en advertir aquesta coincidència. Per què Arnau de Vilanova parlaria de la revelació de les Escriptures una única vegada i al final del text? La resposta resta inconclusa, però sí que es possible pensar que, potser, el sentit que l'autor atorgava a les revelacions de què parla a TdTAA, 388-389 i 407 anava en la aquesta direcció i no seria fins a l'escriptura del *De mysterio cymbalorum ecclesiae* que no desenvoluparia de forma explícita la idea de les Escriptures com a mediació.

Tot i això, el motiu del canvi de to, per tant, sembla que resulta clar: Arnau de Vilanova, amb la formulació de la teoria dels 'precones', dessacralitza la figura de l'encarregat de transmetre l'anunci del final dels dies. Aquest matís permet que la reflexió de l'autor sobre els heralds rebaixi el to kerigmàtic del *Tractatus de tempore adventus antichristi*. El text resultant, consegüentment, és un text que s'acosta més a una exposició argumental que a una profecia autocomplerta. D'aquesta manera, Arnau de Vilanova, tot i mantenir la integritat del missatge apocalíptic i deixar la funció del missatger intacta, aconsegueix reduir el matís polèmic que el to kerigmàtic dels talaiers presenta a la primera formulació que l'autor ens ofereix.

5.1.4. La culpabilitat dels fidels i el fi de la doctrina catòlica

El punt que ara encetem versa sobre dos aspectes que apareixen junts en els textos: la culpabilitat dels fidels de l'imminent adveniment de l'Anticrist i el fi de la doctrina catòlica. A tall d'inici, cal remarcar que aquest tema és un bon exemple de continuïtat del pensament arnaldia. Llegim en paral·lel els dos fragments següents:

«*Et quanto speculatores ecclesie prenuntiabunt ultima tempora seculi esse viciniora, tanto efficacius retrahent homines ab amore istius mundi et eos inducent facilius ad amplexum religionis catholice, qui est finis proximus christiane doctrine*» (TdTAA, 726-729).

«*Nam quanto illa tempora prenuntiabunt esse viciniora, tanto efficacius consequentur finem religionis catholice doctrine, qui est corda mortalium inducere ad contemptum terrene felicitatis et appetitum celestis, quod est proprie proprium officium sponse Christi ex institutione ipsius sponsi*» (DMCE, 283-287).

Els textos d'Arnau de Vilanova ens permeten veure tant el paper dels fidels com el fi de la doctrina catòlica. En primer lloc, val a dir que el paper del poble cristià en tant que receptor del missatge apocalíptic hi apareix de forma implícita. No hi ha una formulació específica d'un retrat sociològic de l'època en la qual vivia l'autor. Encara i això, hom pot veure que Mestre Arnau no sembla atorgar una càrrega significativa de culpa de l'adveniment de la calamitat al poble fidel.

Recordem que l'autor escriu sobre els 'precones' en aquests termes: «*Precones igitur ecclesie, qui cupiunt proximos edificare in Christo, (...)*» (DMCE, 279). Arnau de Vilanova presenta el poble cristià com a element eminentment passiu. La responsabilitat de la salut espiritual de la humanitat no recau en el conjunt dels fidels en la cosmovisió arnaldiana. Molt menys la responsabilitat d'anunciar l'adveniment de l'Anticrist. Els fidels, tal com veiem a DMCE, 279, necessiten una instrucció duta a terme pels 'precones'.

Al *Tractatus de tempore adventus antichristi* ens trobem amb consideracions molt similars. La metàfora auditiva, concretament l'episodi de la trompetada que excita l'ase i el cavall de TdTAA, 167-169⁸¹, és un bon exemple de com el paper passiu del poble cristià ja es dibuixa en una direcció que el *De mysterio cymbalorum ecclesiae* reprèn. Als 'speculatores', en aquest fragment, se'ls demana realitzar un so terrorífic que exciti els cavalls i ases, és a dir, al poble cristià. La passivitat dels fidels la detectem precisament aquí, en la categorització metafòrica del so. Per què haurien de fer sonar la trompeta de forma tan estrident si el poble cristià fos actiu i actués pel seu compte?

L'autor ens respon aquesta pregunta més endavant en el tractat: «*Fideles autem mansueti tantum et non presumptuose sed cum devotione et humilitate accedentes ad sacra eloquia docentur intelligere veritatem*» (TdTAA, 746-747). La mansesa dels fidels a què addueix l'autor és la forma que té de fer explícita la seva passivitat en el decurs del desenvolupament espiritual de la humanitat. Per aquest motiu, la mansesa del poble cristià el configura com a element dependent d'un altre estament que, d'alguna manera, guareixi la seva integritat espiritual. I aquí és on apareix la importància de la figura dels 'speculatores', que seran els encarregats d'ensenyar als mansos, però humils, fidels a entendre la veritat.

⁸¹ «*Etenim sonus lyre vel musica melodia non movent equum aut asinum nec demulcent, sed excitantur ad cursum vehementi sono tube vel buccine. Ideo vox terroris est talibus necessaria*» (TdTAA, 167-169).

La radiografia del poble fidel és dibuixada en ambdues obres arnaldianes en uns termes enterament correlatius. El motiu que hi ha al darrere és que, tot i rebaixar el to del seu missatge apocalíptic i fer-lo més formal i argumentatiu, hi ha missatges que resten completament invariables en les dues obres, i aquest n'és un exemple. Perquè cal entendre una cosa: el fet de descriure el conjunt dels fidels i emmarcar-los en la passivitat en un ambient d'apocalipsi fins a tal punt que necessiten el so estrident d'uns particulars, com són o bé els '*speculatores*' o bé els '*precones*', esgrimeix una crítica punyent envers el clergat, que és l'encarregat natural dins la doctrina catòlica de la salut espiritual dels fidels. D'aquesta manera, Arnau de Vilanova manté present el fibló de la crítica ideològica en ambdós tractats en el mateix to subtil, pràcticament imperceptible, però ben esmolat.

En segon lloc, cal veure que el fi de la doctrina catòlica també presenta una correlació molt accentuada. Fins i tot, Arnau de Vilanova emprà la mateixa estructura argumentativa basada en un diagrama de proporcionalitat equivalent, atès que, com més anunciïn els darrers dies, més propers seran els homes a la doctrina catòlica. El paper dels '*speculatores*' o bé els '*precones*', en darrer terme, es relaciona intrínsecament amb la finalitat del catolicisme: apartar els homes de l'amor envers aquest món i induir els cors dels mortals a menysprear la felicitat terrenal, respectivament.

Ambdues tasques són pràcticament equivalents. Només hi ha un minúscul matís que val la pena de posar en relleu. El text de *TdTAA*, 726-729 ens presenta la doctrina catòlica i la seva finalitat en una formulació en negatiu. És a dir, el contingut de la doctrina catòlica es formula mitjançant un verb ('*retrahere*'), el significat del qual és ja una negació, ja que el fet d'allunyar-se sempre implica remar a contracorrent d'una direcció tendencialment adjudicada. Per contra, en el text de *DMCE*, 283-287, malgrat que també trobem una expressió amb matís de negació ('*ad contemptum*'), l'autor hi afegeix una expressió propositiva ('*ad appetitum*'). Així doncs, aquest matís tan concret resulta significatiu, ja que resulta ser l'expressió més acurada de què és la religiositat catòlica de les dues obres esmentades perquè contempla els dos vessants de la formulació: el restrictiu i el propositiu.

5.1.5. *L'imperatiu i el càstig divins*

El tema que ara ens ocupa és el d'explorar el caràcter imperatiu de la tasca dels talaiers i els heralds. Llegim dos fragments en paral·lel que ens permetin analitzar la qüestió:

«*Inquit EZECHIEL enim XXXIII: “(...) Quod si speculator viderit gladium venientem et non insonuerit buccina et populus non se custodierit, veneritque gladius et tulerit ex eis animam, ille quidem in iniquitate sua captus est, sanguinem autem eius de manu speculatoris requiram”. Ecce quibus verbis divina clementia palam nobis loquitur, cum aperte dicat quod taciturnitas speculatoris et audientium clamorem illius desidiosa reos eterne damnationis utrosque constituent» (TdTAA, 55-69).*

«*Sed de tempore Antichristi specialiter expedit prehabere notitiam, preconibus quidem ratione officii, ut evadant flagellum divine damnationis (...). Quod si nec illi clamaverint nec populus, audiens clamorem, se custodierit, utrosque divina sententia condemnat, ut legitur XXXIII EZECHIELIS» (DMCE, 554-561).*

El primer aspecte que salta a la vista és que Arnau de Vilanova es val de la mateixa referència bíblica per tal de justificar les seves afirmacions. A la primera citació veiem com l'autor, parafrasejant el versicle d'Ez 33, 2-8, emprà la metàfora de l'espasa per tal de demostrar que el càstig a la negligència dels '*speculatores*' serà inexorable, ja que l'espasa se'ls endurà a ells també a causa de no haver fet sonar la trompeta adientment. Paral·lelament, llegim al fragment citat del *De mysterio cymbalorum ecclesiae* el desenvolupament del significat de la cita d'Ez 33, 2-8, la qual també es troba de manera pràcticament idèntica a *TdTAA*, 55-69. La metàfora de l'espasa present al versicle d'Ez 33, 2-8 significa que la damnació eterna serà tant pels pecadors com pels '*speculatores*'/'*precones*' que no hagin dut a terme les seves funcions enunciatives. Per tant, en aquest tema resulta notablement evident que hi ha una continuació buscada per l'autor entre ambdós conceptes, ja que els dos es basen en la mateixa citació bíblica.

Tenint en compte el moment de la reflexió en el qual ens trobem, cal reprendre allò a què anteriorment només havíem apuntat⁸² en referència a l'ús del versicle d'Ez 33, 6 en el text del *De mysterio cymbalorum ecclesiae*. El fet és que l'autor només cita el versicle i no el fa explícit com a *TdTAA*, 55-69. La raó és simple: en el text bíblic d'Ez 33, 6 hi apareix el terme '*speculator*', i ell ara està parlant de '*precones*'. Llegim exactament què ens diu el versicle d'Ez 33,6: «*quod si speculator viderit gladium venientem et non insonuerit buccina et populus non se custodierit veneritque gladius et*

⁸² Veure nota a peu de plana número 70.

tulerit de eis animam ille quidem in iniquitate sua captus est sanguinem autem eius de manu speculatoris requiram».

Aquest punt és, probablement, la mostra més exacerbada de continuïtat entre els termes ‘*speculatores*’ i el ‘*precones*’ que hom pot trobar en les dues obres arnaldianes. La importància del fragment i el motiu pel qual resulta essencialment rellevant no és tan sols que l’autor utilitzi la mateixa fonamentació bíblica, sinó que el versicle emprat en qüestió parli en termes d’‘*speculatores*’. El significat d’aquest fragment és clau, ja que, a diferència de la continuïtat parcial que hem anat observant al llarg d’aquest apartat, *DMCE*, 554-561 és l’únic lloc del *De mysterio cymbalorum ecclesiae* que advertim una continuïtat total entre ambdós conceptes. És a dir, ens trobem davant d’una assimilació total entre ambdós conceptes, d’una equivalència absoluta única en els dos textos.

Evidentment, Arnau de Vilanova no fa explícit el versicle d’Ez 33, 6 en el text del *De mysterio cymbalorum ecclesiae* pel seu propi bé. No li convé, després d’una exposició tan acurada dels ‘*precones*’, dinamitar el seu projecte a causa d’una única cita bíblica. Però, tot i així, Mestre Arnau ens dona la referència. De nou ens trobem davant d’una mostra de l’extrema subtilitat de la radicalitat del nostre autor. Si bé és cert que Arnau de Vilanova ha optat per un estil molt més explícit i directe en el *De mysterio cymbalorum ecclesiae* respecte del *Tractatus de tempore adventus antichristi*, *DMCE*, 554-561 n’és una excepció. Aquest fragment reprèn la tendència subtil del *Tractatus de tempore adventus antichristi*, atès que únicament el lector atent que conegui les Sagrades Escripures de forma extremadament minuciosa serà capaç de detectar l’equivalència conceptual.

5.1.6. *Balanç sobre la continuïtat entre el concepte d’‘speculatores’ i el de ‘precones’*

La continuïtat entre ambdós conceptes, tema central en el present apartat, ha de ser argumentada d’acord amb els següents criteris: problemes filosòfics i teològics subjacents a la conceptualització dels dos conceptes i una defensa semblant dels seus principis i axiomes essencials. Prosseguim analitzant el primer aspecte. El primer punt resulta especialment clar: hi ha una continuïtat remarcable i agosarada en el tema dels afers filosòfics que preocupen a l’autor. La necessitat de reforma ideològica de la cristiandat és l’eix axial d’ambdues obres. Sense una vocació profunda de reforma espiritual la gènesi de la primera obra, i especialment de la segona, seria estructuralment impossible perquè, en darrer terme, l’escatologia arnaldiana s’entrelliga amb la crítica de

l'estament eclesiàstic tradicional. A més a més, els conceptes a tractar responen perfectament a l'intent de l'autor de solucionar el problema de la desconeixença de l'adveniment de l'Anticrist, ja que ambdues figures tenen com a funció essencial advertir-ne l'arribada.

El segon punt requereix un desenvolupament més detingut. Si parlem en un sentit ampli, és a dir, entenent que el terme de "semblança" no pot ser absolut, podem veure que segueix havent-hi continuïtat entre ambdós conceptes. Tanmateix, es tracta de filar el màxim de prim que el text ens permeti. Les aproximacions i divergències entre els conceptes, a un nivell concret, han estat exposades més amunt. Ara toca realitzar el balanç d'aquestes troballes. En sentit general, la continuïtat sembla evident entre els dos conceptes. Els principis essencials i els axiomes capitals del concepte d' 'speculatores', a saber, missió imperativa, funció enunciativa, escrutini bíblic i rebuig a l'endevinació, es mantenen en els 'precones'.

Ara bé, és en els matisos on trobem alguna diferència. La més remarcable és, sens dubte, el paper de la revelació divina. Si bé és cert que al final del *Tractatus de tempore adventus antichristi*, concretament a *TdTAA*, 1478-1480⁸³ veiem que clarament expressa que les revelacions divines són en el si de l'Escriptura, anteriorment en el text hem vist que ens mostra tesis contràries, atès que dibuixa una figura dels 'speculatores' en termes d'encarnants de la saviesa escatològica divina que l'Altíssim reparteix⁸⁴. Els 'precones', en canvi, no gaudeixen de la Gràcia. Són persones capaces de dur a terme un escrutini de les Sagrades Escriptures que aconseguen copsar el sentit de les revelacions divines que contenen⁸⁵.

L'aspecte més controvertit de tota la problemàtica de la continuïtat, tot i això, és el següent: la diferència terminològica. A priori, sembla que el fet que en un text es parli d' 'speculatores' i a l'altre de 'precones' és una mostra evident de discontinuïtat. I efectivament així seria si no hagués estat pel fragment *DMCE*, 554-561, on l'autor evita citar directament Ez 33, 6 perquè la cita bíblica en qüestió està expressada en termes d' 'speculatores' quan ell està conceptualitzant els 'precones'. Aquest fet ens mostra que

⁸³ «Prima est quod incumbit speculatoribus ecclesie, Dei precepto, scrutari Scripturam sacram et exponere populo fidei revelationes Dei contentas in ea de ultimis temporibus seculi» (*TdTAA*, 1478-1480).

⁸⁴ «Quamobrem expedit ut frumentum sapientie Dei, quod ibidem quisque collegerit, distribuat proximis velut bonus dispensator gratie Dei» (*TdTAA*, 108-110).

⁸⁵ «Precones igitur ecclesie, qui cupiunt proximos edificare in Christo, debent diligenti meditatione scrutari scripturas sacras, [ut] ex revelationibus [Dei] contentis ibi» (*DMCE*, 279-281).

l'autor s'ha vist forçat a emprar un altre terme. No és una elecció genuïna, sinó que és un afer que, en aparença⁸⁶, ve imposat des de fora.

5.2. La radicalitat com a element explicatiu de la continuïtat entre els conceptes

Reprenem el tema de la continuïtat entre conceptes a *DMCE*, 554-561, atès que no se cita explícitament Ez 33, 6. El fet és el següent: resulta coherent pensar que, en la mesura que l'autor veu un inconvenient a l'hora de citar el versicle en qüestió en el cos del text, tenim una prova substancial per tal de testimoniar que Arnau de Vilanova no s'acaba de trobar plenament conforme amb la tria del nou terme. Que no se citi directament és un senyal que ens mostra dos aspectes. El primer és que l'autor és plenament conscient que no pot citar el versicle d'Ez 33, 6 literalment, ja que implicaria explicitar una assimilació completa entre els '*speculatores*' i els '*precones*'. El segon aspecte per remarcar és que, en comptes de buscar una altra cita bíblica que pugui fonamentar allò que està argumentant Mestre Arnau, l'autor manté la cita del llibre d'Ezequiel. No hi ha dubte, consegüentment, que l'autor escriu i cita amb total coneixement de les implicacions d'allò que fa.

Aquesta qüestió permet que un pensament recorri la nostra ment de manera immediata: Arnau de Vilanova ja se sentia satisfet amb tot allò que havia escrit al seu text inicial, *De adventu antichristi*, que després de la polèmica parisenca passaria a ser el nostre *Tractatus de tempore adventus antichristi*. Però les circumstàncies en les quals vivia Mestre Arnau eren com eren. Tan bon punt l'autor publicà i emeté el seu text, es va veure immers de ple en un procés inquisitorial que culminaria amb la publicació de la sentència condemnatòria de les seves obres a Tarragona l'any 1316⁸⁷. D'aquesta manera, el *De mysterio cymbalorum ecclesiae* és un altre dels graons pels quals la filosofia d'Arnau de Vilanova va haver de passar, ja que resulta necessari remarcar que en cap

⁸⁶ Cal remarcar molt clarament que aquesta afirmació serà desmentida a l'apartat que ve a continuació, el 5.2., però de moment el fil del treball ens duu a veure-ho així.

⁸⁷ Per tal d'elaborar aquesta sentència, es va fer una crida a que tothom que disposava d'algun dels escrits de Mestre Arnau que havien estat condemnats, entre ells el *Tractatus de tempore adventus antichristi*, els havia de presentar. La sentència condemnava enèrgicament el text de l'*Apologia de versutiis atque peruersitatibus pseudotheologorum et religiosorum ad magistrum Jacobum Albi, canonicum Dignensem* de 1302, que no es sinó l'escrit que culmina la polèmica amb els professors de París (Mensa i Valls, Jaume. "Arnau de Vilanova, la filosofia i la sentència condemnatòria de les seves obres (Tarragona, 1316)". *Enrahonar*, 42 (2009): 22-23).

punt de la sentència de Tarragona es condemna explícitament aquest text, ni tampoc el *Tractatus de tempore adventus antichristi*⁸⁸.

El punt essencial, però, que és alhora la tesi directriu del treball a escala interpretativa, consisteix a mostrar que la reformulació duta a terme per Arnau de Vilanova al *De mysterio cymbalorum ecclesiae* que, tendencialment, seria entesa com una causa exògena en el sentit més literal i estricte del terme, en realitat pot ser llegida perfectament com una causa endògena, producte de la mateixa naturalesa del pensament de l'autor. La clau de volta per a sostenir aquesta tesi és el concepte de radicalitat. L'argument que aquí serà presentat comprèn tres moments indispensables.

El primer moment de l'argument pren com a base la naturalesa de la radicalitat arnaldiana. Tal com s'ha dit en els primers punts del treball, la radicalitat a què al·ludim en la present recerca té com a element ontològicament significatiu la posició de contrapoder. A través d'una extensa exposició sobre el concepte d'«*speculator*», hem pogut fer palès que el concepte en qüestió, en el si de la reflexió escatològica arnaldiana, es troba impregnat d'una crítica ideològica enfocada en contra del monopoli sapiencial del coneixement teològic del clergat.

El concepte d'«*speculator*», per tant, és radical perquè la seva formulació duu implícit un xoc en contra del discurs de veritat establert. No és només que un «*speculator*», que recordem que és una persona pertanyent al cos secular, tingui accés a la lectura de les Sagrades Escripures, sinó que aquest accés a les Escripures el té per imperatiu diví. Arnau de Vilanova crea un cos secular revestit de la Gràcia de l'Esperit Sant que té com a deure anunciar l'adveniment de l'Anticrist. I aquí és on veiem un nou punt de fuga. La possibilitat de conèixer els temps finals es troba vetada a la teologia catòlica imperant en el seu moment. L'exposició que ens ofereix Mestre Arnau dels «*speculatores*» en el *Tractatus de tempore adventus antichristi* atempta contra el discurs de veritat imperant de manera bifocal: ja sigui per la crítica frontal al paper del clergat, o bé sigui per l'exposició de la possibilitat de tenir consciència del moment en el qual s'escaurà la calamitat.

En el primer moment de l'argument, per tant, tenim una formulació radical que atempta contra un discurs de veritat ja establert. A partir d'aquí, la radicalitat enceta un procés imparabile. El segon moment del present argument al·ludeix a allò que ocorre immediatament després a l'exposició d'un concepte radical: la resposta del poder. Quan

⁸⁸ Íbid: 328-331.

un discurs radical entra dins del camp gravitacional del discurs de veritat, una estructura essencial rep un impacte directe: la isometria entre veritat i poder trontolla. En tant que un concepte radical ataca una veritat ja donada, que alhora és emprada pel poder com a element d'autolegitimació, aquest mateix concepte radical ataca també el poder.

Per aquest precís motiu, com no podia ser d'altra manera, l'escrit d'Arnau de Vilanova del *De adventu antichristi* resulta un problema. A causa de les nombroses objeccions que rebé Mestre Arnau, tingué lloc l'aparició del *Tractatus de tempore adventus antichristi*, text que incorporava la defensa que l'autor desenvolupà envers els contraarguments donats pels teòlegs professionals. Però la situació, com ja sabem, no acaba aquí. El procés encetat per la radicalitat de la formulació del concepte d'«*speculatores*» arriba al punt culminant del segon moment de l'argument: és obert un procés inquisitorial en contra de Mestre Arnau «*in causa fidei*».

El tercer moment de l'argument troba el seu origen en la resposta que Arnau de Vilanova ofereix a aquest fet, que no és altra que l'escriptura de l'opuscle *De mysterio cymbalorum ecclesiae*. Després de tota la reflexió feta i de l'anàlisi dels dos termes cabdals, es pot sostenir que el *De mysterio cymbalorum ecclesiae* no és cap retractació. Arnau de Vilanova sosté els mateixos principis que ha sostingut al *Tractatus de tempore adventus antichristi* amb una variació de matisos puntual. És més aviat una reformulació forçada.

Però, i aquí arribem al centre de tot l'argument presentat en aquest apartat. Quina és la causa de tal reformulació forçada? La resposta que aquí s'ofereix és que la causa en qüestió és endògena a la seva filosofia, i no és altra que la radicalitat del concepte d'«*speculator*». El xoc que li suposa al discurs de veritat la irrupció d'un concepte radical posa en marxa tot un procés que culmina amb la reformulació forçada del concepte disruptor, donant lloc així al naixement del concepte de «*precones*». Aquest concepte troba la raó de la seva existència en la radicalitat de la formulació dels «*speculatores*».

Diferent seria si l'autor s'hagués retractat. Si aquest fos el cas, ni tan sols existiria la possibilitat de parlar d'una continuïtat entre conceptes. Però Mestre Arnau no es retractà. És més, va sentir que tenia el deure diví d'escriure un nou tractat i de difondre'⁸⁹ per tal que les seves campanades fossin escoltades. D'aquesta manera, el pensament d'Arnau de Vilanova s'actualitza. A la formulació dels «*precones*» hi trobem uns matisos

⁸⁹ Vegi's aquí el clar paral·lelisme entre l'autor, Arnau de Vilanova, i els «*precones*», ja que ambdós copsen les revelacions divines en la lectura de les escriptures, sent el cas d'Arnau les paraules trobades a Lc 16, 6.

que ens permeten veure que l'autor ha entès que la causa del procés inquisitorial obert en contra seu és la radicalitat que embolcalla els '*speculatores*'.

Conseqüentment, Arnau de Vilanova ens ofereix una conceptualització amb un to expositiu, però que manté la quintaessència del missatge *Tractatus de tempore adventus antichristi*: el to del tractat canvia, les metàfores són diferents i, fins i tot, la terminologia ha variat, però el concepte és el mateix. La diferència entre els '*speculatores*' i els '*precones*' és, valent-nos del vocabulari aristotèlic, accidental i no pas substancial. Són dos termes que al·ludeixen a un únic concepte que presenta dos noms i connotacions diferents. És un concepte, per tant, plàstic i adaptable. La seva mal·leabilitat es deu a la mateixa naturalesa del seu naixement: la radicalitat.

Hi ha continuïtat, així doncs, entre els '*speculatores*' i els '*precones*'? Sí, però perquè realment són dues cares d'una mateixa moneda. Són les dues expressions que Arnau de Vilanova emprava per tal de ressaltar una mateixa idea: és necessari un cos secular encarregat de donar a conèixer a la població cristiana la vinguda de l'Anticrist. La raó d'existència del binomi no és altra que la radicalitat de la seva mateixa formulació. És la mateixa radicalitat que acompanya la conceptualització sobre els '*speculatores*' que obliga Mestre Arnau a reformular el seu propi concepte.

La radicalitat, finalment, resulta ser el motor reflexiu del concepte tractat en aquest treball. Sense l'existència de la radicalitat, el concepte d'*'speculatores-precones'*⁹⁰ no tindria la profunditat a la qual arriba després d'haver-se vist en quins termes s'escriu sobre els '*precones*' en el *De mysterio cymbalorum ecclesiae*. La pedra angular d'aquestes afirmacions ens la dona el mateix Arnau de Vilanova. La problemàtica de per què l'autor no citava el versicle d'Ez 33, 6 en el cos del text sembla tenir, després de tota la reflexió feta en aquestes darreres línies, una resposta aparentment clara. L'autor no s'estava confonent. Tampoc era un intent d'assimilar els dos termes, atès que hagués pogut reproduir la cita tot canviant el terme '*speculatores*' per '*precones*'.

La qüestió és més profunda. Arnau de Vilanova no ho cita perquè no li convé, però la pertinença de la cita és capital a la seva obra, ja que ens permet entendre que Arnau de Vilanova, en tot moment, ens està parlant d'un sol concepte d'*'speculatores-precones*' que, atenint-se a les conseqüències de la radicalitat del desenvolupament del concepte al *Tractatus de tempore adventus antichristi*, requereix d'una nova volta de full,

⁹⁰ Després de tot allò que ha estat exposat en aquest argument, la conclusió a què arribem és que la forma d'expressar de manera màximament rigorosa el concepte d'Arnau de Vilanova que hem estat treballant és expressant-lo així: '*speculatores-precones*', ja que el terme recull el caràcter binòmic del concepte.

la qual cosa no fa sinó nodrir el concepte. Així doncs, l'autor li afegeix una nova capa de significat que matisa aquells aspectes potencialment problemàtics per a la seva mateixa pervivència, amb totes les implicacions polítiques que això comporta.

6. Conclusions

Després de la perllongada empresa recorreguda al llarg de la present investigació, resulta adient oferir les conclusions a les quals s'ha arribat. Per tal de presentar les conclusions de manera ordenada, s'oferiran les consideracions oportunes encarregades de segellar els dos grans aspectes del treball: el concepte d' '*speculatores-precones*', prestant atenció al tema de la continuïtat entre termes, i el paper de la radicalitat en el pensament arnaldia. A més a més, l'autor donarà el seu parer sobre de quina manera podrien desenvolupar-se les línies a les quals s'ha apuntat en el treball.

La primera consideració versa sobre ressaltar els resultats de l'exegesi textual dels textos *Tractatus de tempore adventus antichristi* i *De mysterio cymbalorum ecclesiae*. Després d'haver ressaltat els aspectes essencials per separat, és a dir, parant atenció al concepte de manera isolada, i posteriorment haver ressaltat les divergències i semblances entre els dos termes, la conclusió a la qual s'ha arribat és que la continuïtat entre els termes és perfectament sostenible.

El motiu essencial pel qual és pot arribar a la conclusió presentada és aquest que segueix. Tot i que, tal com s'ha ressaltat com a divergència, a la conceptualització que ens ofereix Mestre Arnau hi ha un canvi en l'ús de la terminologia, a saber, '*speculatores*' i '*precones*', aquest canvi no resulta ser una prova suficientment ferma per tal de poder negar la seva continuïtat. Aquí és on podem veure el nucli de l'argument central del nostre treball. Això es deu al fet que efectivament, Arnau de Vilanova no ens presenta dos conceptes diferents, un d' '*speculatores*' i un altre de '*precones*', sinó que ens ofereix un únic concepte que s'actualitza mitjançant un canvi terminològic i una variació concreta en els matisos. Paral·lelament, hem arribat a aquesta conclusió gràcies a un fragment en concret del *De mysterio cymbalorum ecclesiae*, DMCE, 554-561, on l'autor assimila els dos termes, ja que es refereix a un amb el nom de l'altre a través de la cita del llibre d'Ezequiel.

El resultat que en aquesta investigació es presenta, per tant, és una distinció conceptual analítica. El procés reflexiu pel qual s'ha arribat a la conclusió exposada consta de dos moments diferenciats. En primer moment, ha resultat útil a escala

expositiva, assimilar el cada terme amb un concepte. D'aquesta manera, després d'haver realitzat l'exegesi textual pròpiament dita, teníem un concepte d' *'speculatores'* i un altre de *'precones'*, que es corresponien al terme d' *'speculatores'* i *'precones'*, respectivament.

Al segon moment hi arribem tan bon punt fem l'esforç de cercar continuïtat entre els *'speculatores'* i els *'precones'*. El fet és que, quan fem entrar en consonància allò que havíem trobat com a resultat de l'exegesi, és a dir, un concepte assimilat a cada terme, veiem que l'estructura no se sosté. La recerca que hem emprès, per tant, ens ha fet testimoniar el fet que el dos termes estan estretament relacionats, tant a escala filosòfico-conceptual com a escala fàctica de gènesi del text per part de l'autor, de manera que la continuïtat és tal que la forma més acurada de resoldre la problemàtica és presentant un sol concepte, i no dos, que hem anomenat concepte d' *'speculatores-precones'*. Així doncs, el problema de la continuïtat queda així resolt, deixant-nos com a resultat un únic concepte d' *'speculatores-precones'*, caracteritzat per la seva adaptabilitat a les circumstàncies textuais escaients, que pren la nomenclatura d' *'speculatores'* o bé de *'precones'* depenent del text en el qual es desenvolupa, i adoptant els nous matisos que la reformulació feta per Mestre Arnau al *De mysterio cymbalorum ecclesiae* li atorga.

El segon aspecte al qual necessitem dedicar-hi una aparició destacada a les conclusions és el paper de la radicalitat en el tema de la continuïtat entre els *'speculatores'* i els *'precones'*. Per tal d'exposar quin ha estat el paper del concepte de radicalitat en el nostre treball hem de veure la raó de la seva aparició, amb el seu ús com a eina hermenèutica i el seu paper com a clau de volta per a desgranar completament la continuïtat entre els dos termes estudiats. En primer lloc, parlem de la raó de la seva aparició. La radicalitat com a concepte ens permetia, tal com anunciàvem a la metodologia, mantenir en el centre de la reflexió els temes i conceptes més escaients per al tipus d'investigació que s'estava duent a terme.

Especialment, la radicalitat ens ha permès fer un èmfasi privilegiat a l'aspecte crític a escala ideològica i al contrapoder que atempta contra un discurs de veritat que suposarà la formulació de les tesis arnaldianes en el seu moment. Com a eina hermenèutica ha resultat ser especialment útil. Gràcies a haver emprat el concepte de radicalitat com a eix axiològic central en la tasca exegetica, hem pogut incidir en l'aspecte implícit de cadascuna de les metàfores presentades per Mestre Arnau als seus textos de manera que poguéssim fer explícit l'abast de la seva crítica. Sense un concepte d'aquestes característiques que fos directriu, hagués sigut molt més costós mostrar, per exemple, la

crítica social en contra del clergat que hi ha implícita en la formulació de la finalitat de la doctrina catòlica a *DMCE*, 283-287.

En segon lloc, tal com s'ha vist, el concepte de radicalitat ens ha permès oferir una resposta màximament acurada als motius de la reformulació del concepte d'‘*speculatores-precones*’ que té lloc al *De mysterio cymbalorum ecclesiae*. A causa de la radicalitat immanent al concepte d'‘*speculatores-precones*’ que apareix al *Tractatus de tempore adventus antichristi*, s'inicia tot un procés d'evolució de pensament a la filosofia arnaldiana. La radicalitat present a la conceptualització feta al voltant del terme d'‘*speculatores*’ obre el procés inquisitorial en contra seu.

Paral·lelament, atès que en cap moment Arnau de Vilanova es planteja la possibilitat de retractar-se, és a dir, de donar un testimoni personal que assegurí que aquella conceptualització era errònia i agosarada, l'existència d'un segon tractat en el qual es reprenguin exactament els mateixos problemes filosòfics, el concepte capital del qual sigui el mateix que a l'anterior opuscle, és una mostra ferma del fet que la radicalitat segueix impel·lent el seu pensament. Així doncs, hem vist que la radicalitat del *Tractatus de tempore adventus antichristi* i del *De mysterio cymbalorum ecclesiae* en referència al concepte d'‘*speculatores-precones*’ és exactament isomètrica, atès que, efectivament, el concepte que hi apareix al centre és el mateix.

7. Sugerències a futures investigacions

Per acabar, queda només per destacar un darrer aspecte: cap a quin port ens condueixen les conclusions esmentades? Quan tractàvem la bibliografia que hi havia al respecte a l'*status quaestionis*, hem vist que la literatura científica concernent el tema dels ‘*speculatores*’, i encara menys dels ‘*precones*’, era molt limitada, atès que cap de les obres presenta aquest tema com a central. Conseqüentment, considero que, realment, era especialment escaient una reflexió centrada en l'àmbit expressament filosòfic dels textos espirituals d'Arnau de Vilanova del *Tractatus de tempore adventus antichristi* i del *De mysterio cymbalorum ecclesiae*, que col·loqués en el centre el concepte d'‘*speculatores-precones*’.

Per aquest mateix motiu, resultaria especialment satisfactori per a l'autor que aquest treball fos entès com un humil intent d'aportar una mica de llum i, sobretot, energia a les investigacions arnaldianes que versen sobre el seu vessant espiritual. A més a més, el tema de la radicalitat al qual s'apunta en el treball obre un ventall reflexiu inacabable.

A partir de prendre la radicalitat com a motor del pensament de Mestre Arnau de Vilanova, els arnaldistes disposem d'una eina més per tal de poder estudiar l'apassionant pensament del nostre autor.

Així doncs, com a propostes personals, les línies d'investigació que proposo a partir de la redacció d'aquest treball són les que segueixen. Per una part, veure quin és el paper de la radicalitat a la resta d'obres espirituals arnaldianes. És la radicalitat el motor reflexiu únicament del concepte d'*'speculatores-precones'*, o bé ho és de la filosofia arnaldiana en general? Per altra part, finalment, una darrera línia d'investigació que queda oberta és la de continuar el fil cronològic de les obres espirituals arnaldianes anteriors a la sentència condemnatòria de Tarragona de 1316, especialment l'*Apologia de versutiis atque peruersitatibus pseudotheologorum et religiosorum ad magistrum Jacobum Albi, canonicum Dignensem* de 1302, que és l'obra en concret que va ser condemnada de manera més enèrgica. Com apareix el concepte d'*'speculatores-precones'* a l'obra? Quina mena de metàfores emprà l'autor? Els versicles de les Escriptures que hi apareixen són literals, o bé torna a citar no textualment perquè no hi aparegui el terme d'*'speculatores'*? Totes aquestes preguntes poden ser benzina de les futures investigacions sobre l'obra espiritual arnaldiana, i espera l'autor ser capaç d'enfrontar-se a alguna ben aviat.

8. Bibliografia

- Adso. *De ortu et tempore Antichristi*, ed. D. Verhelst (CCCM, XLV). Turnholt, Brepols, 1976.
- Augustinus. *De civitate Dei*, ed. Dombart, Kalb (CCSL, XLVIII). Turnholt, Brepols, 1955.
- Burggraf, Jutta. “¿Dios es nuestra Madre?”. *El Dios y Padre de Nuestro Señor Jesucristo, XX Simposio Internacional de Teología*, Pamplona: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Navarra (2000): 135-150.
- Cabré, Maria. “El De mysterio cymbalorum Ecclesiae d’Arnau de Vilanova: un status quaestionis”, en procés de publicació dins les *Actes de la IV Trobada Internacional d’Estudis sobre Arnau de Vilanova*.
- Chávez, Moisés. *Diccionario de hebreo bíblico*. El Paso: 1997, I.
- Davie, M.; Grass, T.; Holmes, S.; McDowell, J.; Noble, T. A. *New dictionary of theology. Historical and systematic*. Illinois: 2016.
- De Vilanova, Arnau. *La prudència de l’escolar catòlic i altres escrits*, trad. J. Raventós, Barcelona, Proa, 2004.

De Vilanova, Arnau. *Tractatus de tempore adventus antichristi. Ipsius et aliorum scripta coeva*, Perarnau, Josep. Barcelona, IEC, 2014, AVOThO.
- Gerwing, Manfred. *Vom Ende der Zeit. Der traktat des Arnald von Villanova über die Ankunft des Antichrist in der akademischen Auseinandersetzung zu Beginn des 14. Jahrhunderts*, Münster, Aschendorff Verlag, 1996.
- Giralt, Sebastià. “Arnau de Vilanova en la Reforma protestant”. *Faventia*, 31/1-2, (2009): 201-212.
- Glare, P. G. W. *Oxford Latin dictionary*. Oxford, 2016: II.
- Kautzer, Chad. *Radical Philosophy: An introduction*, London, Routledge, 2016.
- McVaugh, Michael. “Arnau de Vilanova and Paris. One embassy or two?” *Archives d’histoire Doctrinale et Littéraire Du Moyen Age*, 73 (2006): 29-42.

- Mensa i Valls, Jaume. “Sobre la suposada paternitat arnaldiana de l'Expositio super apocalypsi: anàlisi comparativa d'alguns temes comuns a aquesta obra i a les obres polèmiques d'Arnau de Vilanova”. *ATCA* 13 (1994): 105- 205.

Mensa i Valls, Jaume. *Arnau de Vilanova, espiritual: guia bibliogràfica*. Barcelona, IEC, 1994.

Mensa i Valls, Jaume. *Les raons d'un anunci apocalíptic. La polèmica escatològica entre Arnau de Vilanova i els filòsofs i teòlegs professionals (1297-1305): anàlisi dels arguments i de les argumentacions*. Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya, Col·lectània Sant Pacià, 61, 1998.

Mensa i Valls, Jaume. “Arnau de Vilanova, la filosofia i la sentència condemnatòria de les seves obres (Tarragona, 1316)”. *Enrahonar*, 42 (2009): 21-46.

Mensa i Valls, Jaume. “Confrontació de les tesis condemnades en la sentència de Tarragona de 1316 amb les obres espirituals d'Arnau de Vilanova”. *ATCA*, 30 (2011): 305-334.

Mensa i Valls, Jaume. “Arnau de Vilanova adversario de Tomás de Aquino: La polémica sobre la conveniencia de conocer los tiempos finales”. *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Âge*, 1, Tome 81 (2014): 99-138.

Mensa i Valls, Jaume. “Somnis i visions en l'obra espiritual d'Arnau de Vilanova”. *Mot so razo*, 16 (2017): 61-69.

Mensa i Valls, Jaume. “Conocimiento médico y conocimiento teológico”, en procés de publicació dins la *Revista Española de Filosofía Medieval*.

Mensa i Valls, Jaume, “La Bíblia en l'obra d'Arnau de Vilanova”, *La Bíblia en la literatura catalana*, ed. Joan Santanach; Joan Ferrer; Sergi Dalemus Adroher. Girona, 2022: 123-149.

- Niermeyer, J. F. *Mediae latinitatis lexicon minus*. Leiden, 1993: I.
- Perarnau, Josep. “El text primitiu del *mysterio cymbalorum ecclesiae* d'Arnau de Vilanova”. *ATCA* 7/8 (1989): 7-182.

Perarnau, Josep. “Un paràgraf del *Primer del crestià* de Francesc Eiximenis inspirat en el *De mysterio cymbalorum* d'Arnau de Vilanova”. *ATCA* 17 (1998): 507-510.

- Perarnau, Josep. “Sobre l’estructura global del *De tempore adventus antichristi* d’Arnau de Vilanova”. *ATCA* 20 (2001): 561-574.
- Potestà, Gian Luca. “Dall'annuncio dell'Anticristo all'attesa del pastore angelico. Gli scritti di Arnaldo di Villanova nel codice dell'Archivio Generale dei Carmelitani”. *ATCA* 13 (1994): 287-344.
 - Ramis Barceló, Rafael. “Arnau de Vilanova i el pensament reformat”. *Comprendre*, 20/1 (2018): 109-129.
 - Ziegler, Joseph. *Medicine and religion. The case of Arnau de Vilanova*, Oxford, Clarendon Press, 1998.

Apèndix

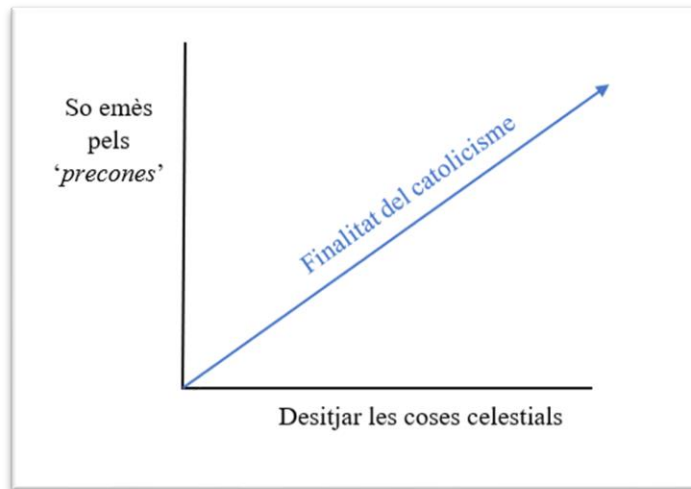

Figura 1: La finalitat del catolicisme formulada en termes de diagrama de proporcionalitat equivalent. Elaboració pròpia.

